

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПОГОСЯН РОБЕРТ ЕДУАРДОВИЧ

УДК 351.77(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень Використання ідей результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Р.Е. Погосян

Науковий керівник **Гаруст Юрій Віталійович**, доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Погосян Р. Е. Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню проблематики адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. Доведено, що в умовах російської агресії з 2014 року та повномасштабної російсько-української війни в Україні збільшилася кількість ветеранів війни та членів їхніх сімей, які потребують захисту з боку держави, саме тому вироблені пропозиції щодо удосконалення інституту адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни набувають особливої актуальності та необхідності.

Дослідження здійснено із використанням різних методів наукового пізнання в їх системному взаємозв'язку, що сприяло визначенню сучасного стану захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей та розробленню пропозицій щодо його удосконалення.

У дисертації наведені визначення основних понять, які характеризують інститут захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей: «правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «ветеран військової служби», «засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни».

Установлено, що ветерани війни – це особи, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби із захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, воїни УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих

діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави. Доведено, що основними ознаками поняття «ветеран війни» є: участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших країн; підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства; факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби; строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та інших військових формуваннях; підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий білет, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо) та наявність спеціальних пільг та підтримки від держави; наявність рекомендації від відповідних військових органів та затвердження переліку ветеранів війни відповідно до законодавства.

В результаті аналізу становлення та розвитку інститут захисту прав ветеранів війни виокремлено декілька періодів із притаманними їм особливостями. Перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст. Другий – «Феодалний» – тривав з XIV ст. до XVIII ст.. Третій період – «Імперський» – з XVIII ст. до початку XX ст. Четвертий період отримав назву «Радянської доби», він тривав з початку XX ст. і закінчився у 90-х рр. XX ст. Сучасний період можна умовно назвати «Вільна країна», він бере початок у 90-х рр. XX ст. та наразі триває.

Аналіз нормативно-правових актів, якими урегульовано захист прав ветеранів війни також дав можливість стверджувати, що на сьогодні перелік учасників бойових дій не враховує: військовослужбовців військових прокуратур; осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України та поліціантів; військовослужбовців Управління державної охорони України, осіб рядового та начальницького складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби

України; медичний персонал, що брав участь у збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби, був присутніми на полі бою, надавав медичну допомогу пораненим військовим та цивільним особам; волонтерів, які брали участь у підтримці військових та допомагали їм на фронті та після повернення, можуть бути включені до переліку ветеранів війни; осіб, які з 24 лютого по 25 березня 2022 року у складі добровольчих формувань у взаємодії із військовими формуваннями брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України; представників добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України під час антитерористичної операції.

Аргументовано необхідність реформування структури Міністерства у справах ветеранів війни, а саме: зменшити кількість заступників Міністра до трьох; об'єднати патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати їх у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян, дати назву Управління економічного забезпечення та документообігу; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції та назвати Директоратом європейського та ветеранського розвитку; юридичний департамент реорганізувати в управління, а також зменшити штатну кількість державних службовців в регіональних відділеннях.

Аналіз видів та сутності засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни дав підстави вести мову про необхідність ухвалення змін та доповнень до чинних нормативних актів у сфері земельних правовідносин, метою яких було б ефективне врегулювання процесу надання земельних ділянок ветеранам війни та членам їхніх сімей у порядку першочерговості стосовно інших категорій громадян. Також запропоновано запровадити обов'язкове оцифрування й оприлюднення інформації про безоплатно отримані ветеранами

війни земельні ділянки; проведення прозорого та повного аудиту документації про відчуження комунальної та державної землі. Запропоновано провести моніторинг програм та визначити кількість виділених коштів на медичне забезпечення ветеранів війни; доповнити бюджети обласних рад та Державного бюджету в частині виділення коштів на забезпечення безкоштовними ліками даної категорії осіб; здійснити моніторинг препаратів, які найчастіше застосовуються для лікування ветеранів війни, та внести зміни до переліку ліків, які видаються безкоштовно.

Обґрунтовано, що збільшення кількості військових пенсіонерів вимагає підвищення граничної межі вислуги років, після досягнення якої військовослужбовець може йти на пенсію, до 30 років; розмежування при нарахуванні пенсій військовослужбовцям, які брали участь у бойових діях і які перебували в тилу. Стимулювання ветеранів у подальшому служінні Батьківщині, особливо в умовах відбудови держави, стимулювання їхньої перекваліфікації або отримання додаткової професії, що дасть можливість державі зменшити відсоток виплати пенсій поряд з отриманням основної заробітної плати. Запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових.

Аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення продемонстрував, що наразі відсутня цільова норма, якою передбачено захист соціальних прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, саме тому запропоновано доповнити КУпАП ст. «Бездіяльність посадових осіб щодо забезпечення прав ветеранів війни та членів їхніх сімей», у якій передбачити: «Умисне невжиття заходів щодо організації соціального та інших видів обслуговування, не створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття ветеранів війни та членів їхніх сімей тягнуть за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

У роботі доведено необхідність розроблення та прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», запропоновано основні напрямки

регулювання суспільних відносин щодо адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Аргументована необхідність прийняття Загальнодержавної програми підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, яка є системою заходів, що здійснюються на державному рівні з метою фінансової, соціальної, психологічної підтримки, а також сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем ветеранів війни та членів їхніх сімей, статус яких встановлений відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Метою Програми є запровадження дієвих заходів щодо адаптації та реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей. Програма сприятиме вирішенню соціальних проблем ветеранів війни, оскільки відповідно до неї мають бути застосовані принципи системності та комплексності, скоординована взаємодія публічних органів управління та місцевого самоврядування. Програма сприятиме отриманню ветеранами війни та членами їхніх сімей різних видів соціальних послуг і створенню доступного середовища, що сприятиме зростанню рівня та якості їхнього життя, отриманню послуг щодо медико-соціальної та трудової адаптації. Фінансування заходів Програми має здійснюватися з державного бюджету.

Ключові слова: ветеран війни, інвалід війни, зниклі безвісти, поранення, адміністративно-правовий захист, бойові дії, публічна адміністрація, засоби адміністративно-правового захисту, посвідчення про ветеранство, правове регулювання, юридична відповідальність, санкція.

SUMMARY

Pogosyan R.E. Administrative and legal protection of the rights of war veterans. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the problems of administrative and legal protection of the rights of war veterans. It has been proven that in the conditions of Russian aggression since 2014 and the full-scale Russian-Ukrainian war in Ukraine, the number of war veterans and their family members who need protection from the state has increased, that is why the proposals made to improve the institute of administrative and legal protection of the rights of war veterans are of particular importance. relevance and necessity.

The study was carried out using various methods of scientific knowledge in their systemic relationship, which contributed to the determination of the current state of protection of the rights of war veterans and their family members and the development of proposals for its improvement.

The dissertation defines the main concepts that characterize the institution of protection of the rights of war veterans and their family members: "legal regulation of the administrative-legal protection of the rights of war veterans", "public administration as a subject of the administrative-legal protection of the rights of war veterans", "military veteran services", "means of administrative and legal protection of the rights of war veterans", "legal responsibility for violation of norms regulating the rights of war veterans".

It was established that war veterans are persons who took part in military operations, anti-terrorist operations and other forms of armed struggle for the defense of the Motherland or in other military operations on the territory of other states in accordance with international agreements, medical representatives, volunteers, war invalids, liquidators of sabotage -terrorist groups, UPA soldiers, peacekeepers, etc., who bear physical and psychological consequences for participating in these actions and need special support and assistance from the state. It has been proven that the main

features of the concept of "war veteran" are: participation of a military person in armed conflicts, hostilities and other forms of armed struggle on the side of Ukraine or other countries; confirmed participation of a military person in an armed conflict, hostilities and other forms of armed struggle, which was carried out in accordance with the requirements of the law; the fact of receiving injuries, contusions, injuries or disability as a result of participation in armed conflicts, hostilities and other forms of armed struggle; term of service in the armed forces, police, Security Service of Ukraine, State Border Service of Ukraine and other military formations; confirmation of veteran status with relevant documents (military ID card, veteran certificate, certificate of injury or disability, etc.) and availability of special benefits and support from the state; availability of recommendations from relevant military authorities and approval of the list of war veterans in accordance with legislation.

As a result of the analysis of the formation and development of the institute for the protection of the rights of war veterans, several periods with their inherent characteristics have been distinguished. The first period - "Principalities" - began in the 9th century. and ended in the 14th century. The second - "Feudal" - lasted from the 14th century. to the 18th century. The third period - "Imperial" - from the 18th century. to the beginning of the 20th century. The fourth period was called the "Soviet era", it lasted from the beginning of the 20th century. and ended in the 90s of the XX century. The modern period can tentatively be called the "Free Country", it begins in the 90s of the XX century. and is currently ongoing.

The analysis of legal acts regulating the protection of the rights of war veterans also made it possible to state that today the list of combatants does not include: servicemen of military prosecutors' offices; rank-and-file, senior officers, military personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, and police officers; military personnel of the State Security Office of Ukraine, members of the rank and file of the State Emergency Service of Ukraine, the State Service for Special Communication and Information Protection of Ukraine, the State Penitentiary Service of Ukraine; medical personnel who participated in armed conflicts, hostilities and other forms of armed struggle, were present on the battlefield, provided medical assistance to wounded

military personnel and civilians; volunteers who participated in the support of the military and helped them at the front and after returning, may be included in the list of war veterans; persons who, from February 24 to March 25, 2022, as part of voluntary formations in cooperation with military formations, participated in the implementation of measures necessary to ensure the defense of Ukraine, the protection of the safety of the population and the interests of the state in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine; representatives of the voluntary formation of the territorial community, other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, which defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine during the anti-terrorist operation.

The necessity of reforming the structure of the Ministry of Veterans Affairs has been substantiated, specifically: reducing the number of Deputy Ministers to three; merging the Minister's patronage service and financial management, reorganizing them into departments and merging with the management of paperwork and citizens' appeals, renaming it to the Department of Economic Provision and Paperwork; merging the Department of Civil Identity and Veterans Development with the Directorate of Strategic Planning and European Integration and naming it the Directorate of European and Veterans Development; reorganizing the legal department into management, and reducing the number of civil servants in regional offices.

The analysis of types and the essence of administrative and legal protection of veterans' rights has provided reasons to advocate for amendments and additions to the existing legal acts in the field of land relations, aiming to effectively regulate the process of providing land plots to war veterans and their families on a priority basis compared to other citizen categories. It is also proposed to introduce mandatory digitization and publication of information about land plots provided free of charge to war veterans; conducting a transparent and complete audit of documentation on the alienation of communal and state land. It is proposed to monitor programs and determine the amount of funds allocated for the medical provision of war veterans; to supplement the budgets of regional councils and the State Budget in terms of providing

free medicines to this category of persons; to monitor drugs most commonly used for the treatment of war veterans, and to amend the list of drugs issued for free.

It has been argued that the increase in the number of military pensioners requires raising the maximum years of service, after which a servicemember can retire, to 30 years; differentiation in pension calculations for servicemembers who participated in combat operations and those who were in the rear. Encouraging veterans to continue serving the homeland, especially in conditions of state reconstruction, encouraging their retraining or obtaining an additional profession, which will allow the state to reduce the percentage of pension payments along with receiving the main salary. Introduction of preferential accumulative pension programs for military personnel.

The analysis of the Code of Ukraine on Administrative Offenses has shown that there is currently no targeted norm that provides for the protection of the social rights of war veterans and their families, therefore, it is proposed to supplement the Code with an article "Inaction of officials regarding the provision of rights for war veterans and their family members," which would stipulate: "Deliberate failure to take measures regarding the organization of social and other types of services, not creating proper conditions for maintaining health and active longevity of war veterans and their family members, shall entail a fine from seventy to one hundred and forty-five tax-exempt minimum incomes of citizens."

The work has proven the necessity to develop and adopt a new law of Ukraine "On the Status of War Veterans," proposed main directions for regulating social relations regarding administrative and legal protection of the rights of war veterans.

Argued necessity of adoption of the Nationwide program of support for war veterans and their family members, which is a system of measures carried out at the state level for the purpose of financial, social, psychological support, as well as assistance in solving social and everyday problems of war veterans and their family members, whose status established in accordance with the Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection". The purpose of the Program is to implement effective measures for the adaptation and rehabilitation of war veterans and their family members. The program will contribute to the solution of

social problems of war veterans, because in accordance with it, the principles of system and complexity should be applied, and the interaction of public administration bodies and local self-government should be coordinated. The program will contribute to war veterans and their family members receiving various types of social services and creating an accessible environment that will contribute to the growth of the level and quality of their life, receiving services related to medical, social and labor adaptation. Funding of the Program's activities must be carried out from the state budget.

Key words: war veteran, war invalid, missing persons, injuries, administrative-legal protection, combat operations, public administration, means of administrative-legal protection, veteran's certificate, legal regulation, legal responsibility, sanction.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погосян Р.Е. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 109–113. DOI:10.35774/app2023.01.109
2. Погосян Р. Е. Генезис становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-20>
3. Погосян Р.Е. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Наукові записки*. Серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 152–156. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-152-156>
4. Погосян Р. Е. Правова природа проблеми правового захисту прав ветеранів війни. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.19>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Погосян Р.Е. Поняття юридичної відповідальності за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 18 трав. 2022 р.). К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 206–208.
6. Погосян Р.Е. Законодавче визначення та розмежування понять «учасник бойових дій» та «учасник війни». *Актуальні проблеми національного законодавства*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 20 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Кропивницький, 2023. С.100-103.
7. Погосян Р.Е. Терміносистема правового захисту ветеранів війни: матеріали VI Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму. (Київ, 18 трав. 2023 р.). 2023. К.: Національний авіаційний університет. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/TL/forum/schedConf/presentations>
8. Погосян Р.Е. Компетенція окремих центральних органів виконавчої влади щодо правового захисту ветеранів війни. *Глобальні тенденції та проблеми*

розвитку вищої освіти: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 1 груд. 2023 р.)
Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 172–174.

9. Погосян Р.Е. Поняття правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 5 черв. 2023 р.).
Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 75–78.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	24
1.1. Методологія дослідження захисту прав ветеранів війни	24
1.2. Права ветеранів війни в системі прав людини	47
1.3. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни	67
1.4. Становлення та розвиток інституту захисту прав ветеранів війни	82
Висновки до розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	98
2.1. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.....	98
2.2. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни	108
2.3. Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.....	133
Висновки до розділу 2	159
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	164
3.1. Поняття та види засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.....	161
3.2. Юридична відповідальність за порушення норм законодавства, яким урегульовано права ветеранів війни.....	179
Висновки до розділу 3	191
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	230

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України (ст. 17) зобов'язує державу соціально підтримувати ветеранів війни та членів їхніх сімей. Відповідно до чинного законодавства ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав і претендують на державну допомогу. Також статус ветеранів війни можуть отримати цивільні особи, які в Законі України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» мають відповідні ордени, медалі, звання. Серед ветеранів виокремлюються такі спеціальні суб'єкти, як ветерани військової служби, що понад 25 років перебували на військовій службі, незалежно від того, чи брали вони участь у бойових діях.

Сьогодні в умовах повномасштабної війни між Російською Федерацією та Україною проблема захисту ветеранів війни набуває велетенських масштабів, бо кількість осіб цієї категорії неухильно зростає. Так, до 24 лютого 2022 р. Міністерство у справах ветеранів України нараховувало близько 1,2 мільйона осіб, які мали статус ветеранів війни або членів їхніх сімей, серед них близько 500 тис. осіб були безпосередньо учасниками Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. Очікується, що після війни, яка наразі триває, кількість громадян, які потребуватимуть підтримки зазначеного Міністерства, збільшиться в чотири рази – з 1,2 млн до 5 млн осіб¹. Саме тому нагальним питанням, яке потребує вирішення, є удосконалення нормативно-правової бази, якою урегульовується адміністративно-правовий статус ветеранів війни та членів їхніх сімей, оскільки центральний закон України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту», ухвалений у 1993 році, є застарілим, а зміни, які до нього вносились, мають поверхневий характер і не вирішують проблем ветеранів війни по факту. Наприклад, пільги, передбачені для даної категорії осіб, за цим законом не виконуються або мають архаїчний характер і є не актуальними.

1. Сайт Міністерства у справах ветеранів війни України URL: <https://mva.gov.ua/ua>

Отже, сучасною потребою є негайне розроблення та прийняття закону, який би регулював процеси соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей на державному і місцевому рівнях, передбачав надання соціальних послуг, психологічної підтримки різних видів та обсягів, визначав порядок та особливості забезпечення фізкультурно-спортивної реабілітації, надання медичного обслуговування, гарантував соціальну захищеність у випадку безробіття, заходи розвитку підприємницьких ініціатив тощо.

Окрім зазначеного, адміністративно-правовий захист ветеранів війни та членів їхніх сімей потребує удосконалення роботи публічних органів адміністрування, діяльність яких спрямована на вирішення проблем, з якими стикається ця категорія осіб; розроблення ефективної системи засобів, що сприяють забезпеченню гарантій, визначених державою, та наближенню до міжнародних стандартів, зокрема країн-членів НАТО.

Саме тому дослідження цього інституту є нагальним та потребує детального наукового аналізу, вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази, якою урегульовано соціальний захист ветеранів війни та системи публічної адміністрації, котра здійснює соціальне забезпечення даної категорії осіб, запровадження ефективних організаційно-правових засобів щодо адміністративно-правового захисту ветеранської спільноти, рекомендацій для створення державної стратегії в досліджуваній сфері.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Під час дослідження було використано праці низки науковців-адміністративістів: В.Б. Авер'янова, А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, Т.О. Гуржія, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, Л.В. Ковалю, Т. О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.Є. Користіна, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, К.М. Куркової, Д.М. Лук'янця, Л.І. Луценко-Миськів, Т.О. Мацелик, Р.С. Мельника, О.І. Миколенко, С.О. Островського, Л.В. Сороки, В.Г. Чорної, В.К. Шкарупи та ін.

При цьому слід зауважити, що дослідженню питань соціального захисту населення присвятили свої праці українські вчені, такі як Л. Баранник, Л. Васечко, О. Жук, О. Кириленко, Е. Лібанова, М. Мальований, О. Насібова,

Н. Савченко, Н. Телічко, М. Шаварина. Проблеми соціального захисту учасників бойових дій досліджували: Т. Безверхнюк, В. Волянський, Н. Гнидюк, В. Діуліна, М. Пилипчук, П. Витко, І. Шпекторенко та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, адміністративно-правовий захист ветеранів війни в науковій літературі досліджений не був. Саме тому проблема адміністративно-правового захисту ветеранів війни є беззаперечно актуальною і потребує комплексного правового дослідження

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2020–2024 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2020 р.; Комплексних програм підтримки учасників антитерористичних операції/операції об'єднаних сил, їхніх сімей, родин Героїв Небесної Сотні, постраждалих під час Революції Гідності та бійців-добровольців на 2021–2025 роки, що затверджені місцевими державними адміністраціями.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390). Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 3 грудня 2021 року (протокол № 15).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, практики його реалізації та узагальнення основних положень наукових праць дослідити ефективність адміністративно-правового захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, а також запропонувати шляхи вирішення проблем захисту даної категорії осіб.

Відповідно до мети дослідження необхідно вирішити такі *завдання*:

– охарактеризувати методологію дослідження захисту прав ветеранів війни

- проаналізувати особливості прав ветеранів війни;
- визначити поняття та особливості захисту прав ветеранів війни;
- прослідкувати становлення та розвиток захисту прав ветеранів війни;
- визначити поняття механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;
- охарактеризувати специфіку нормативно-правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;
- розкрити повноваження публічної адміністрації як суб'єкта адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;
- визначити систему адміністративних засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;
- розкрити зміст та особливості юридичної відповідальності за порушення норм законодавства, якими урегульовано права ветеранів війни;
- розробити пропозиції щодо удосконалення норм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові, філософські та спеціальні юридичні методи наукового пізнання. Комплексне їх використання сприяло можливості проаналізувати зазначену проблему системно в єдності змісту і форми. Тож, метод *спостереження* використаний задля систематичного, цілеспрямованого спостереження за станом соціального захисту військовослужбовців, можливістю отримання ними встановлених пільг; *логіко-семантичний* метод дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3) дозволив дослідити зміст дефініцій, що характеризують інститут захисту прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, визначити поняття: «правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-

правового захисту прав ветеранів війни», «ветеран військової служби», «засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни». Методи *класифікації, групування, системно-структурний, системно-функціональний* (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1) дозволили виокремити характерні ознаки понять: «права людини», «ветеран війни». Метод *узагальнення* дав можливість дослідити особливості використання методологічних основ дослідження захисту прав ветеранів війни, а також систему актів управління місцевих територіальних органів управління (підрозділи 1.1, 2.2). *Статистичний аналіз* (підрозділи 1.4, 3.2) було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами щодо кількості ветеранів війни, які потребують соціального захисту держави після російського вторгнення в Україну, кількості безвісти зниклих, інвалідів. *Історико-правовий* метод (підрозділ 1.2) був задіяний при дослідженні становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни. Із використанням *індуктивного* методу (підрозділ 2.2, 2.3) було доведено необхідність удосконалення законодавства, що урегульовує адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни. Метод *абстрагування* використаний для дослідження захисту прав інвалідів війни та їхніх сімей, безвісти зниклих військовослужбовців (підрозділи 1.4). *Порівняльно-правовий* метод (підрозділ 1.1, 3.1) застосований для узагальнення міжнародного досвіду щодо захисту ветеранської спільноти за стандартами НАТО. Метод *моделювання* використаний для розроблення Загальнодержавної програми підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей (підрозділи 2.3).

Емпіричну базу дослідження склали опитування 308 ветеранів війни, з них 96 інвалідів, 105 ветеранів військової служби; 47 державних службовців, на яких покладено функції захисту ветеранів війни за законом України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту».

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першою спробою комплексно, з урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права та з використанням сучасних методів пізнання дослідити особливості адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема, *вперше*:

– аргументовано, що механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система правових, організаційних та інших засобів, спрямованих на захист прав ветеранів війни на рівні публічних органів управління. Основна мета механізму – забезпечення відновлення порушених прав ветеранів війни та їх охорона. Вона досягається за допомогою спеціальних правових норм, організаційних заходів, механізмів контролю за дотриманням прав ветеранів та відповідальності за порушення цих прав;

– виокремлено етапи історичного становлення та розвитку інституту прав ветеранів війни, а також особливості зазначених етапів: перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.; другий – «Феодалний» – тривав з XIV ст. до XVIII ст.; третій період – «Імперський» – з XVIII ст. до початку XX ст.; четвертий період отримав назву «Радянської доби», він тривав з початку XX ст. і закінчився у 90-х рр. XX ст.; сучасний період можна умовно назвати «Вільна країна», він бере початок у 90-х рр. XX ст. та наразі триває.

– доведена доцільність реформування структури Міністерства у справах ветеранів війни, запропоновано об'єднати: патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян – дати назву Управління економічного забезпечення та документообігу; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції – назвати директорат європейської та ветеранського розвитку; юридичний департамент реорганізувати в управління, а також

зменшити штатну кількість державних службовців у регіональних відділеннях та скоротити кількості заступників Міністра до трьох;

– вмотивовано необхідність прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», запропоновано основні напрямки регулювання суспільних відносин щодо адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни;

– обґрунтовано зміни та доповнення до нормативно-правових актів, якими врегульовано адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни, а саме: Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» тощо;

удосконалено:

– дефініції понять: «правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «ветеран військової служби», «засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни», «юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни»;

– пропозиції щодо доповнення переліку осіб, які підпадають під статус ветеран війни;

дістали подальшого розвитку:

– перелік ознак, що характеризують поняття «права людини», обґрунтовано, що права ветеранів війни є частиною загального поняття прав людини і громадянина, але вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни;

– ознаки поняття «ветеран війни»;

– аргументація щодо того, що при застосуванні конструкції «права ветеранів війни» доречніше використовувати конструкцію «охорона прав ветеранів війни», яка за необхідності передбачає також активний захист;

– пропозиції, про те, що до категорії ветеранів війни (учасник війни) потрібно відносити також осіб, які були евакуйовані з місць бойових дій або тих, хто знаходився у полоні на території інших держав.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції використовуються у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого наукового дослідження проблем адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *практичній діяльності* – під час внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також до інших нормативно-правових актів, якими урегульовано адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни (акт впровадження Головного управління Пенсійного фонду України в Київській області;

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні й практичні результати дослідження, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах: «Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки» (Київ, 18 травня 2022 р.), «Актуальні проблеми національного законодавства» (Кропивницький, 20 квітня 2023 р.), «VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум» (Київ, 18 травня 2023 р.), «Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти» (Київ, 1 грудня 2023 р.), «Права та свободи людини в умовах особливого періоду» (Київ, 5 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у дев'яти наукових публікаціях: чотирьох статтях в журналах, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також п'яти

тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 260 найменувань на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

1.1. Методологія дослідження захисту прав ветеранів війни

У народі кажуть, що «козак живе не тим, що є, а тим, що буде» [1]. Саме тому держава, яку покликаний самовіддано захищати воїн, у будь-які часи має забезпечувати соціальне становище, гідне внеску кожного захисника в національну безпеку. Інакше ця держава «годуватиме чужу армію» [2].

Як переконливо засвідчує всесвітня історія, під час війни питання забезпечення соціальної справедливості щодо захисників Вітчизни завжди виходить на перший план. Дійсно, запит на модернізацію ветеранської політики ще ніколи не поставав так гостро в нашій країні, як у період активних бойових дій на відсіч повномасштабної агресії РФ.

Як зазначає робоча група «Захист прав ветеранів» Національної ради з відновлення України від наслідків війни, за цих умов державна політика захисту прав ветеранів повинна знайти відповіді на такі виклики, які наочно засвідчують значну актуальність порушеної теми дослідження.

Зокрема, до чинників зростання значущості цієї проблематики справедливо віднесено:

- стрімке зростання кількості ветеранів та членів сімей загиблих захисників, які потребують соціальної підтримки та виплат;
- дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення всіх виявлених потреб ветеранів, їхніх сімей та членів сімей загиблих захисників;
- неможливість спрогнозувати кількість ветеранів, які матимуть право на державну підтримку після завершення війни;
- збільшення масштабів необхідної соціальної підтримки та адресних потреб у сфері захисту прав ветеранів, зокрема у невідкладній психологічній та

медичній допомозі, реабілітації військовослужбовців з числа ветеранів, членів сімей загиблих захисників;

- виявлення численних порушень процедури мобілізації на місцях (поверхневий розгляд документів, формальне проходження військово-лікарських комісій), а також відсутність чи неякісне навчання мобілізованих без військового досвіду, що підвищує ризик бути травмованим чи загинути;

- відсутність дієвих інструментів для переходу від військового до цивільного життя;

- формування запиту в суспільстві на оновлення визначення поняття «ветеран» та відповідних йому критеріїв, у тому числі для набуття й реалізації права на соціальний захист;

- потреба у відзначенні внеску цивільних осіб у протидію сучасній загрозі (волонтерів, цивільних розміновувачів, рятувальників тощо), із вирізненням від внеску ветеранів [3].

Однією з найбільш актуальних проблем реалізації прав ветеранів в Україні, що потребують судового захисту, є проблеми, пов'язані з їх пенсійним забезпеченням [4]. Як заявляють представники Громадської спілки «Всеукраїнська федерація учасників бойових дій, ветеранів війни та військової служби» (Федерація УБД), ветерани війни та військової служби минулих років скаржаться на те, що пенсії їм не індексують і вони змушені звертатися до судів [5].

Наприкінці грудня 2022 р. Міністерство у справах ветеранів України провело захід «Сучасна ветеранська політика: вимір перемоги», у ході якого було презентовано основні підходи відомства до розв'язання питання захисту прав ветеранів війни як комплексної, багатогранної та досить значущої проблеми [6].

Надзвичайна актуальність теми вимагає відповідного ретельного та особливо ефективного методологічного забезпечення її наукового дослідження.

Правова природа проблеми правового захисту прав ветеранів війни. За всієї на перший погляд законодавчої визначеності правового регулювання захисту прав ветеранів війни це питання є надзвичайно складною теоретико-

правовою проблемою, постійна актуалізація якої пов'язана зі з'ясуванням фундаментальних, інституціональних засад самої системи права. Відповідно до базових методологічних приписів наукознавства, без попереднього теоретичного усвідомлення загальної сутності досліджуваних явищ покрокове вирішення всіх часткових практичних питань кожного разу повертатиметься до вихідного пункту пізнання. Така онтологічна проблема діалектики загального і особливого в контексті конкретної науково-дослідної роботи суто юридичного змісту може бути розв'язана тільки за умови визначення правової природи об'єкта даного дослідження.

Як стверджує сучасна теоретична адміністративістика, *правова природа* – це передусім «критерій (або засіб) юридичної ідентифікації. Встановлення правової природи починається з виявлення ознак явища, які дають підстави вважати його правовим. На другому етапі за сукупністю таких ознак доводиться його належність до певної галузі, підгалузі, інституту, субінституту права. Таким чином, категорія «правова природа» корелюється з елементами системи права. Дослідити і встановити правову природу означає дослідити і встановити приналежність явища до елементів системи права» [7].

Багатоваріантність визначення правової природи і сутності захисту прав ветеранів війни демонструє огляд основних доктринальних джерел із цієї проблеми, які розподіляються за основними напрямками правової науки. Варто згадати дисертаційні та монографічні дослідження учених: (1) у галузі *конституційного права*: К. С. Борисова, Ю. В. Кириченко, Ю. В. Назарко; (2) *адміністративного права* В. В. Башкатова, А. Л. Ліжєвський, О. П. Світличний, С. А. Уханенко, М. М. Чекан; (3) *військової справи та військового права*: А. Б. Артеменко, В. П. Коваль, Т. Люткефенд, М. І. Мушкевич, В. Й. Пашинський, Ю. А. Прудов, Ю. Фрідріх; (4) *права соціального забезпечення*: І. О. Комоцька, Л. Ю. Малюга, О. В. Тищенко, М. М. Шумило; (5) *державного управління*: В. С. Толуб'як, А. А. Халецька, Ю. Д. Юрченко; (6) *процесуального права*: В. М. Бєвзенко, В. К. Колпаков, Г. В. Панова та багато інших.

Особливе методологічне значення для подальшого дослідження порушеної проблеми мають фундаментальні роботи, авторами яких є такі вчені, як А. Б. Артеменко, К. В. Батаєва [8], Т. М. Вовчук [9], Є. П. Гордієнко [10], В. В. Башкатова, О. П. Світличний [11], Г. Борн, Ф. Флурі, С. Ланн [12], Д. Ю. Микитюк [13], В. В. Пилип [14], І. М. Ткаченко [15].

Отже, досліджувана нами проблема не є предметом лише однієї науки, вона репрезентована у вітчизняному дискурсі як міждисциплінарна, що вимагає певних комплексних підходів для її розв'язання.

Така наукова мультидисциплінарність певним чином може бути пояснена багатоінституціональним механізмом публічного адміністрування правового захисту ветеранів війни.

Узагальнення всіх публічних інституцій, задіяних у цій сфері, дозволяє виокремити такі складові цього механізму, які репрезентують практично всі гілки влади в Україні:

1. *Офіс Президента України*, на який покладено завдання щодо здійснення експертного аналізу політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших процесів, що відбуваються в Україні і світі, підготовки за його результатами для подання на розгляд Президентові України пропозиції з питань формування та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави, спрямованої на забезпечення додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (пп.1. п.4 Положення Про Офіс Президента України) [16].

На практиці до такої діяльності у сфері захисту прав ветеранів війни залучені Директорат з питань внутрішньої та гуманітарної політики та Департамент з питань звернень громадян. Із числа посадових осіб Офісу Президента України безпосередньо здійснює державні повноваження щодо забезпечення конституційних прав ветеранів війни Радник – уповноважений Президента України з питань учасників бойових дій (за згодою). Переформування структурних елементів та перерозподіл повноважень посадових осіб Офісу Президента України постійно триває.

2. *Комітет Верховної Ради України у справах ветеранів, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції та людей з інвалідністю*, який є профільним комітетом Верховної Ради України. Він був створений 4 грудня 2007 р. як Комітет Верховної Ради України у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів. Згодом, 4 грудня 2014 р., він був перейменований на Комітет Верховної Ради України у справах ветеранів та інвалідів. Чинна назва була затверджена 4 лютого 2015 р [17].

3. У структурі Секретаріату *Кабінету Міністрів України* з 24 липня 2019 р. введено посаду Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю з утворенням його апарату, що також опікується питанням правового захисту прав ветеранів війни [18]. До цього при Кабінеті Міністрів України існувала Рада у справах інвалідів, яка 14 вересня 2016 року була замінена Радою у справах осіб з інвалідністю, до якої входив Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, працівники урядових структур, інші чиновники [19].

4. У системі *центральных органів виконавчої влади*, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, існує декілька міністерств та відомств, уповноважених щодо захисту прав ветеранів війни.

Міністерство у справах ветеранів України є головним органом у системі центральных органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі – ветерани), членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України» [20]. Міністерство має значне організаційно-штатне наповнення і до його складу входить понад 40 основних структурних підрозділів, 12 із яких мають відповідні відділи і сектори [21]. Створена мережа територіальних відділів Міністерства у справах ветеранів України у всіх областях України, Автономній Республіці Крим, м. Києві та м. Севастополі [22], а у складі директорату стратегічного планування та європейської інтеграції

функціонує відділ з формування та розвитку регіональної політики у справах ветеранів.

Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, зокрема «соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги» [23].

Міністерство оборони України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період» [24]. Зокрема, серед завдань, покладених на міністерство, є такі, що безпосередньо стосуються питань захисту прав ветеранів війни, а саме: (1) з утворення комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, організації її роботи та видання відповідних документів військовослужбовцям і працівникам Міноборони та Збройних Сил (підпункт 77 п. 4 Положення про Міністерство оборони України); (2) здійснення заходів, спрямованих на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій військовослужбовцям, членам їхніх сімей та працівникам Збройних Сил, особам, звільненим у запас або відставку, а також членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (підпункт 81 п. 4 Положення); (3) організації санаторно-курортного лікування військовослужбовців та ветеранів військової служби, членів їхніх сімей, ветеранів війни, працівників Збройних Сил та інших категорій громадян, яким надано право на користування закладами охорони здоров'я Міноборони (підпункт 94 п. 4 Положення).

Певним чином залучені до адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни практично всі силові міністерства і відомства, де створені відповідні відомчі та міжвідомчі комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій.

Активно задіяні у цьому напрямі соціальної роботи різні колегіальні дорадчі органи при органах державної влади, наприклад Національна рада з відновлення України від наслідків війни, яка є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, створеним 21 квітня 2022 р. з метою подолання наслідків російсько-української війни 2022 року. Зокрема, у складі цієї Національної ради функціонує робоча група «Захист прав ветеранів» [25].

Інституціональна багатоманітність адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни обумовлює і певну неоднозначність визначення галузевої належності нормативно-правових актів, які регулюють цю діяльність.

Так, базовий для такого захисту Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р., № 3551-ХІІ (редакція від 05 лютого 2023 р.) суб'єкти правозастосування кваліфікують як частину або військового законодавства або законодавства з соціального захисту [26].

Цей Закон безпосередньо спричинив прийняття 20 підзаконних актів, останніми серед яких є: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2022 р. № 663 «Про затвердження Порядку проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України» [27]; Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 150 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги в закладах охорони здоров'я Міністерства оборони, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерства внутрішніх справ, інших центральних органів виконавчої влади, які відповідно до закону здійснюють керівництво військовими формуваннями, особам, визначеним пунктами 7, 11–14 частини другої статті 7

Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [28]; Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 203. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які виконували бойове (службове) завдання із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в умовах безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з військовими формуваннями інших держав і незаконними збройними формуваннями [29]. Ці підзаконні акти також отримують подвійну кваліфікацію.

Важко встановити галузеву належність рішень Конституційного Суду України, де визначається відповідність Конституції України окремих положень цього Закону. Наприклад, такі рішення, у яких визнається неконституційність змін різних частин ст. 12, можуть бути кваліфіковані як джерела конституційного права [30; 31]. Водночас ті рішення Конституційного Суду, які істотно змінюють порядок правового регулювання захисту прав ветеранів досить часто кваліфікують як джерела права прав людини [32; 33].

Важливим джерелом правового механізму захисту прав ветеранів війни і водночас прав людини є Постанова Великої Палати Верховного Суду у зразковій справі № 440/2722/20 (провадження № 11-349заі20), яка стосувалася оскарження бездіяльності Центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат та управління соціального захисту населення виконавчого комітету міської ради щодо нарахування і виплати разової грошової допомоги інваліду війни до 5 травня у 2020 р. у розмірі, передбаченому статтею 13 Закону України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в редакції Закону № 367-ХІV (далі – Закон № 3551-ХІІ). З'ясувавши, що Рішенням Конституційного Суду України від 27 лютого 2020 р. № 3-р/2020 відновлено дію частини п'ятої статті 13 Закону № 3551-ХІІ і що Кабінет Міністрів України у постанові від 19 лютого 2020 р. № 112 «Деякі питання виплати у 2020 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» визначив, що у 2020 році виплата разової

грошової допомоги до 5 травня, передбаченої Законом № 3551-ХІІ, особам з інвалідністю внаслідок війни ІІ групи, здійснюється у розмірі меншому, ніж це передбачено частиною п'ятою статті 13 цього Закону, Велика Палата визнала обґрунтованим висновок суду першої інстанції про те, що разова грошова допомога до 5 травня у 2020 р. повинна виплачуватися особам з інвалідністю внаслідок війни у розмірі, встановленому частиною п'ятою статті 13 Закону № 3551-ХІІ у редакції Закону № 367-ХІV (пункти 43–47 постанови). Дуже важливим є те, що Велика Палата, керуючись принципом верховенства права, дійшла висновку, що гарантовані особі законом виплати, пільги тощо неможливо ставити в залежність від видатків бюджету (пункти 62–65 постанови) [34].

Отже, не можна безпідставно спрощувати методологічні засади даної роботи, адже досліджувана проблематика не може бути віднесена лише до предметної галузі науки адміністративного права. Об'єктивно джерела правоутворення, що були нами розглянуті, є складним міжгалузевим комплексом. Однак на початку роботи нами було визначено, що саме адміністративістський підхід є базовим, тож правові норми, які регулюють адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни, є ядром цього міждисциплінарного комплексу, до якого слід віднести, окрім джерел адміністративного права, джерела права національної безпеки та військового права, права соціального забезпечення, що базуються на фундаменті норм конституційного права та права прав людини.

Враховуючи те, що адміністративне право є провідним для багатьох галузей публічного права, подібно до того, як цивільне право – щодо інших галузей приватного права, пріоритетність адміністративного підходу не викликає жодного сумніву. Однак методологічно правильним буде загострити проблему таким чином: що більшою мірою визначає правову природу предмета нашого дослідження – військове право чи право соціального забезпечення?

Слід визнати, що це не просто юридико-технічне питання наукової та нормативної «підвідомчості», у цій проблемі віддзеркалюється політико-правовий дуалізм соціального статусу військової людини як воїна та

громадянина. Тому наступним кроком нашого дослідження має бути короткий екскурс в історію проблеми, що дозволить остаточно розставити всі теоретико-методологічні пріоритети.

Історичні витoki визначення соціального статусу ветеранів. З'ясувати природу правового статусу ветеранів війни неможливо без звернення до римсько-правових витоків, що дозволяє простежити еволюцію правового становища давньоримських воїнів.

У Стародавньому Римі словом *veterānus* (у множині *veterani*) називали відставного солдата, зазвичай легіонера, який досить часто оселявся в колонії.

Етимологічно цей термін пов'язаний з етруським прикметником *vetus*, що мав значення «старий, похилий, древній, давній, колишній, попередній». Своєю чергою слово є похідним від протоіндоєвропейського **wétos* («рік»), від якого похідним у старій церковнослов'янській мові є прикметник *ветъхъ* – старий, старший, стародавній, старий за віком [35].

Становище ветеранів, як і будь-яких інших офіційно визнаних соціальних груп, мало відповідні морально-правовим засадам. Так, в архаїчну епоху (так званий царський період) та за часів ранньої республіки склалися відносини єдності римської держави (*res publica*) і римського народу (*populus Romanus*) з римськими богами, що усвідомлювалося як *Religio Romana*. Таким чином доводилася невіддільність римської армії як провідного соціального інституту від народу і держави, що тривалий час складало фундаментальні засади суспільного ладу Давнього Риму. Однак на переламному етапі історії Риму, який визначається низкою громадянських воєн, цей сакральний зв'язок був зруйнований. Якщо раніше в офіційних документах йшлося про *legiones populi Romani*, то після битви при Філіпах (42 р. до н.е.), за словами Тацита (Ann. 1.2.1), вже фактично не існувало державного війська (*nulla iam publica arma*) [36]. Це суперечило найважливішому республіканському принципу, сформульованому Цицероном (Cic. X Phil. 12): *omnes legiones, omnes copiae, quae ubique sunt, rei publicae sunt* – «усі легіони і всі війська, де б вони не знаходилися, належать державі» [37]. Римська армія фактично стала належати особисто імператору.

Отже, поняття *res publica* та *populus Romanus* наприкінці республіканського періоду повністю пов'язані з постаттю імператора [45].

У більш вузькому значенні *exercitus* став позначати сухопутну армію, а *classis* – військовий флот (корабельний склад разом з екіпажами).

Військова реформа Гая Марія запровадила включення до складу армії пролетаріїв (*proletarius civis*), яким для утримання під час служби давалося грошове забезпечення або земля. Отже, ветерани-професіонали після завершення служби наділялися земельною ділянкою в Римі чи в провінціях, отримували грошову винагороду за вислугу років, але найбільш важливим було те, що вони отримували права римського громадянина і звільнялися від повинностей.

Проте головною зміною в соціальній сфері слід вважати перетворення цивільного ополчення на професійну армію, при цьому військовий (*miles*) та цивільний (*civis*) стани перестають бути двома станами римлянина-квірита (*Quiris*) як воїна-землероба. З'являється новий тип воїна професійного – солдат як такий і відбувається немислиме до цього перетворення квірита на «штатського» (*raganus*) [38, с. 76]. Як свідчать античні автори, коли полководець звертався до війська, що розпускалося, він називав солдат не *militēs* (*commilitones*), а *Quirites*, що могло сприйматися як образа (*Tac. Ann.* 1.42) [39], (*Suet. Iul.* 70) [40]. Певна «мілітаризація» цивільних цінностей супроводжувалася і «цивілізацією» мілітарних. Це, приміром, знайшло свій прояв у закріпленні із завершенням громадянських воєн концепції «громадянина-солдата». Так, відомий знавець історії римського війська О. В. Махлаюк констатує: «Поєднання принципу «громадянин-солдат» з професійним характером армії можна віднести до безперечних досягнень військової реформи Августа» [38, с. 78; 45].

Саме римський імператор Август запровадив граничний строк проходження дійсної військової служби для отримання солдатами статусу ветерана. У піхоті цей строк складав 20 років, у кінноті – 10. Набувши прав ветерана, воїн звільнявся від важких робіт і не міг піддаватися тілесним покаранням. На практиці за часів Ранньої імперії принцип «громадянин-солдат» проявлявся в

тому, що (а) суворо розмежовувалися легіони, де мали право служити виключно громадяни Риму і допоміжні війська, де служили перегріни; (б) при примусовому призові відбувався добір у війська найбільш лояльних до панівного режиму римських громадян переважно із заможних прошарків населення. Як свідчать папіруси часів Доміціана, кандидати мали підтвердити під присягою, що вони не просто римські громадяни, а ті громадяни, які народжені вільними від вільних батьків (*ingenui* або *ingenuitas*). За цим механізмом вільновідпущений або народжений від рабів був уражений у правах порівняно з *ingenuus*. Отже, тільки статус *ingenuitas* передбачав право служити в легіоні (*ius militandi in legione*) [41, 38, **Error! Bookmark not defined.**]. Все це змушувало самих імператорів задля підвищення власної легітимності в очах підлеглих демонструвати свою причетність до військової корпорації воїнів-побратимів. Так, першому «солдатському імператору», який правив в Римі з 235 по 238 роки н.е., Гаю Юлію Веру Максиміну або Максиміну Фракійцю (*Gaius Iulius Verus Maximinus Thrax*; 173–238 р. н.е.) приписується таке звернення до римських воїнів: *socrati commilitones immo etiam mi consecranei* – «священні мої соратники, пов'язані зі мною однією присягою» [38, с.104; 45].

Підвищенню авторитету вищого командування сприяло те, що за республіканських часів моральні й матеріальні заохочення, які надавалися ветеранам не були автоматичними, а щоразу їх призначення вимагало окремого закону, який ухвалювався народними зборами за ініціативи полководця, під керівництвом якого ці ветерани воювали.

Якщо стосовно колишнього легіонера наявність статусу ветерана було звичайним явищем практично протягом всієї давньоримської історії, то досить спірною була можливість отримати це соціальне становище для колишніх представників різноманітних допоміжних військ. Вважається, що під час пізньої республіки починається і близько середини третього століття нашої ери завершується процес зміни правового статусу воїнів допоміжної армії. У цей час зникають ключові відмінності між допоміжними солдатами та військами легіонів [42].

Це переважно відбивалося на громадській оцінці ветеранів у широкому розумінні цього поняття – як осіб, які з честю завершили військову службу, але залишаються взірцем *romanitas* та оплотом імперської безпеки. Отже, ветеранам почали приписувати характеристики, яких їм насправді часто бракувало. Як зазначають сучасні військові історики-романісти, у деяких випадках перехід від строго регламентованого військового способу життя до цивільного міг мати катастрофічні наслідки як для колишніх солдатів, так і для суспільства, в якому вони оселилися. Крім того, не всі ветерани обов'язково мали визнаний статус ветеранів, було багато тих, хто служив, але залишив службу без почесного звільнення [43].

Таким чином, на пізньому етапі існування античного Риму статус ветерана надавався практично всім воїнам, які вислужили право на відставку через 16–20 років і були звільнені з лав армії або залишалися при війську. За іншими даними, термін *veteranus* мав також інший зміст – «старий службовець» і так називали бувалих воїнів. Ще не звільнених у відставку називали *evocati*. Вони добровільно призивалися на службу виключно під час війни для оборони Риму від зовнішніх ворогів на підставі запрошення (*evocatio*) консула [44]. В античній історіографії неодноразово прославляється військова майстерність, честь та гідність «залізних воїнів» ветеранських легіонів Цезаря.

Отже, головним наслідком військової реформи 106–105 рр. до н.е. Гая Марія було формування морально-правових засад військового (*miles*) стану в його протиставленні цивільному (*civis*). Загальне правове значення мала актуалізація святості військової честі й гідності, яка забезпечувалася нормами релігійно-звичаєвої за своєю природою *sacrata militia (fas disciplinae)*. У ту добу це було яскравим прикладом вірності архаїчним цінностям римського народу як критеріям його культурно-історичної ідентичності [45].

В історії української державності також є багато прикладів розробки соціально-правового статусу військових ветеранів. Так, ідея соціального забезпечення та реабілітації вояків та членів їхніх сімей була однією з провідних у практиці державотворення періоду козаччини на теренах України. Зокрема, в

конституції Пилипа Орлика та його спільника й співавтора Костя Гордієнко передбачалось заснування «за громадський кошт лікарень для козаків, обтяжених похилим віком, пригнічених крайньою бідністю, а також виснажених ранами, щоб їм не довелося турбуватися ні про харчування, ні про одяг» [46, с. 197]. Важливою соціальною гарантією козаків була пропозиція забезпечення грошового утримання війська не тільки в період участі у воєнних діях, а також після їх закінчення. Козацькі вдови та дружини, діти-сироти, а також їхні господарства не повинні були притягатися до обов'язкових для пересічних людей повинностей і звільнялись від оподаткування .

Римсько-правовий статус ветерана своєрідним способом рецепійований сучасними правовими системами. Так, нині склалося декілька моделей правового становища ветеранів: (1) англо-американська модель – у Великій Британії та США кожен, хто служив у збройних силах, вважається ветераном; (2) скандинавська модель, за якою, як у Норвегії та Данії, ветераном вважається лише той, хто брав участь у закордонному відрядженні; (3) франко-німецька ветеранська система, яка найближча до давньоримської (класичної) моделі і передбачає існування багатьох традиційних клубів воїнів або клубів ветеранів. Визначення поняття ветерана за цією моделлю є найбільш широким. Наприклад, «ветеран бундесверу – це військовослужбовець або резервіст, який пішов із служби і не втратив військового звання» [47].

Хоча жодна із сучасних країн не запозичила римсько-правової моделі правового статусу ветерана, але самий її дух збережено – ветеран має подвійний статус воїна і громадянина, тому адміністративно-правовий захист цієї категорії осіб має бути покладений не лише на військове відомство, а на всю державу загалом і на її органи соціального захисту зокрема.

Саме ця концепція воїна-громадянина і має бути визнана ідейно-теоретичною базою методології нашого подальшого дослідження.

Рівні та основні складові системи методології дослідження захисту прав ветеранів війни. Поняття методології в сучасному наукознавстві є загальновизнаним і зазвичай трактується потрійно як: (а) вчення про методи,

засоби, методики пізнання та їх реалізацію; (b) система методів, засобів та методик, що характеризують певне дослідження (науковий напрям); (c) структура самого процесу пізнання [48, с. 33.].

Однак єдність підходів до розуміння сутності та структури методології зовсім не означає, що застосування самих методів є універсальним для будь-якого дослідження. Як свідчать результати спеціальних досліджень у сфері науково-правової методології, інструменти пізнання мають відповідати матеріалу, для обробки якого вони, власне, призначені [48, с. 102]. Отже, методологія даної роботи має бути похідною від предметної сфери самого дослідження – адміністративно-правового механізму захисту прав ветеранів війни і тому повинна мати відносно унікальний характер.

Специфіку цієї методології головним чином визначає спеціальний метод, який повною мірою враховує предметну та об'єктну специфіку даної науково-дослідної роботи. Також застосовуються загальні методи, тобто ті, що є універсальними для всіх або певних, приміром соціальних та гуманітарних, наук. Прикладні методи також не є унікальними, бо вони зазвичай запозичені з інших наук для реалізації певного дослідницького завдання.

Методологія конкретного наукового дослідження визначається на етапі постановки науково-дослідної проблеми, що передбачає виконання таких дослідних операцій: (1) діагностика актуальних питань у відповідній предметній сфері правової реальності; (2) виокремлення та оцінка головного дослідницького питання; (3) уточнення ступеня наукової розробленості дослідницького питання; (4) кваліфікація досліджуваної науково-дослідної проблеми за різними параметрами.

При визначенні метатеоретичних засад загальної методології, враховуючи надзвичайно складний, міжгалузевий характер об'єкта та предмета дослідження, доцільно обрати філософську методологію холізму (цілісності), що «вказує на необхідність з'ясування окремих явищ у їх зв'язку з їхніми найбільш істотними характеристиками, головною з яких є цілісність всього об'єкта пізнання» [49, с. 380].

Однак при розробці загальної методології дослідження механізму правового захисту ветеранів війни необхідно виходити з того, що в темі роботи акцентований адміністративно-правовий аспект проблем, тож логічно обрати одну з найбільш актуалізованих у сучасній західній адміністративістиці методологію.

Огляд основних теорій адміністративного права показав, що на зламі тисячоліть сучасна демократія як політико-правова ідея і реальний прогрес суспільної організації зазнали принципових трансформацій у бік оптимальної ефективності публічного адміністрування (*public administration*) та більш активного залучення громадян до процесу управління. На заміну моделі нового державного менеджменту (*new public management*), який не впорався із новими викликами державно-правовому регулюванню у багатьох кризових сферах суспільного життя, активно впроваджується альтернативна новітня концепція належного (доброго) урядування (*good governance*). Уперше запропонована в 1997 році в документах Програми розвитку ООН (United Nations Development Programme), у XXI ст. ця концепція отримала свій розвиток у сучасній правовій науці.

Теоретико-адміністративістським та компаративно-правовим засадам цієї концепції присвячено роботи таких вітчизняних вчених як: О. С. Дніпров, В. В. Корженко, В. В. Нікітін, В. Ю. Оксін, О. Л. Олійник, О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова, К. І. Козлов, А. Ф. Колодій, Л. В. Хашиєва, Н. П. Каменська, О. П. Воробйова, Ю. П. Битяк, П. В. Діхтієвський, В. В. Галуцько, Ю. В. Гридасов та ін. Безпосередньо моделі належного (доброго, ефективного) урядування та адміністрування описані в працях низки науковців: В. Б. Авер'янов, С. В. Зливко, О. В. Ткаля, Н. М. Колісніченко, А. А. Пухтецька, Г. М. Шаульська, О. Л. Дурман, О. М. Кіфряк, В. П. Солових, В. А. Дерещ, В. Б. Дзюндзюк, Ю. П. Стрілець, В. В. Толкованов, О. П. Дем'янчук, О. В. Сукманова, Б. М. Шевчук та ін. Інтерпретація цих робіт полягає в змістовому порівнянні з європейською концепцією належного урядування (*good governance*), яку описували західні вчені: Горелік (Alex Gorelik); Рональд

Дворкін (Ronald Myles Dworkin), Гьялт де Грааф (Gjalt de Graaf), Лео Губертс (Leo Huberts), Ремко Смолдерс (Remco Smulders), Торбен Бек Йоргенсен (Torben Beck Jørgensen), Дітте-Лене Соренсен (Ditte-Lene Sørensen).

Конкретизуючи спеціальний метод науково-правового дослідження захисту прав ветеранів війни, необхідно виходити з його переважно прикладного характеру.

Це означає, що спеціальною методологією, яка визначає специфіку цієї роботи, має бути обрана саме *праксеологія* (від грец. *πράξις* – «дія» та грец. *λογία* – «мова», «наука»). В основу праксеологічного методу покладене відповідне вчення про людську діяльність, головним чином в аспекті її ефективності. Його концептуальний характер був закладений ще в 1890 р. філософом Альфредом Віктором Еспінасом (Alfred Victor Espinas), а згодом і польським філософом Тадеушем Мар'яном Котарбінським (Tadeusz Marian Kotarbiński [50]).

В Україні праксеологію як науку успішно розвивав математик та економіст Євген Євгенович Слущкий. Засади власної концепції праксеології були ним закладені в 1905 р. у праці «Теорія граничної корисності» [51] і більш докладно викладені в «Записках соціально-економічного відділу УАН» 1926 р.

Наразі праксеологічність розуміється передусім як придатність результатів наукового дослідження до впровадження в практичну реальність, яка розкривається через поняття *експлуативності* (від лат. *explicitare* – розгортати, розкривати). Сама же експлуативність реалізується шляхом конструювання так званої *експлуативної наукової моделі*, яка по суті є рекомендованою послідовністю певних дій для оптимізації функціонування об'єкта відповідно до його теоретичної (нормативної) моделі.

Як зазначають сучасні вчені-методологи, юридична експлуативна модель зазвичай має змішаний організаційно-технологічний характер і створюється у формі нормопроектного акта. У повному циклі науково-дослідної роботи головне призначення завершальної стадії полягає в побудові різних версій експлуативних моделей та виборі з них найбільш когерентних, реальних, транспарентних, рентабельних [49, с. 380].

Істотне значення для створення методології дослідження має вибір відповідних прикладних методів, бо з'ясування джерел пізнання зазвичай починається з їхньої обробки саме емпіричними або прикладними науковими методами.

Досить продуктивною у правознавстві є прикладна методологія *операціоналізації (operationalization)*, бо теорія *операціоналізму (operationalism)*, на основі чого сформувався відповідний неопозитивістський напрям у філософії науки [52]. Цей метод, дороблений такими психологами-біхевіористами Е. Ч. Толменом та Б. Ф. Скіннером, активно використовується в гуманітарних науках, у тому числі й у правознавстві [53; 54].

Метод операціоналізації по суті є визначенням емпірично невимірюваного *теоретичного конструкта* за допомогою певних *індикаторів* або діяльнісних *операцій*, з яких цей конструкт складається. У нормативно-правових актах такими індикаторами можуть бути обрані окремі норми, юридичні конструкції, або певні правовідносини в досліджуваній сфері [55].

Операціоналізація істотно урівноважується зворотним методом *концептуалізації*. Таким чином окремі операціоналізовані поняття логічно сполучаються за допомогою новоутворених більш загальних понять. Як продемонстрував попередній огляд джерел пізнання, саме поняття «ветеран війни» операціоналізується за допомогою низки інших термінів і понять, упорядкування яких і складає зміст побудови терміносистеми предмета нашого дослідження.

Узагальнення та систематизація цих понять, які виконують роль відповідних індикаторів, дозволяє по-новому концептуалізувати предмет дослідження, що, власне, і забезпечує прирощення нового наукового знання.

Терміносистема правового захисту ветеранів війни. Логічно вважати, що більш загальним щодо поняття «ветеран війни» є поняття «ветеран». Передусім необхідно зазначити, що легальні та доктринальні визначення ветерана в правовому дискурсі принципово відрізняються, причому на інтерпретацію

змісту останніх істотно впливає панівна у тій чи тій країні правова культура і певні моделі статусу ветерана.

Незважаючи на різні культурно-історичні моделі статусу ветерана, що існують в різних країнах, у державах-членах НАТО здебільшого на доктринальному рівні дотримуються легального поняття ветерана, закріпленого в розділі 38 Кодексу федеральних нормативних актів США. Відповідно до цього акту ветераном є особа, котра дійсно пройшла військову, військово-морську або військово-повітряну службу та була демобілізована або звільнена від служби, але за умови, що військовослужбовець не був звільнений із ганьбою [56]. Тому при проведенні наукових досліджень на міжнародному рівні використовується саме «американізоване» поняття «ветеран» у значенні колишнього члена збройних сил будь-якого типу військ із різною тривалістю служби, який пройшов базове навчання і був звільнений (демобілізований) з армії внаслідок завершення терміну служби або за станом здоров'я [57].

Умовно узагальнюючи доктринальні правові поняття, пов'язані із статусом ветерана, зазначимо, що найвищий щабель у цій терміносистемі займає поняття «особа, яка має певні заслуги перед державою і тому потребує соціального захисту». На наступній сходинці в цій ієрархії понять знаходиться термін «ветеран», яким зазвичай позначається шанована особа, яка має значний досвід у певній професії чи галузі, в тому числі й у військовій. Це загальне поняття конкретизується в понятті «військовий ветеран», яке позначає колишнього військовослужбовця. Військовий ветеран, який безпосередньо брав участь у війні (збройному конфлікті), визначається як «ветеран війни». На нижчих рівнях цієї терміносистеми національні розбіжності є значно істотнішими, і тому поширювати ці рівні на всі або більшість правових систем не уявляється можливим.

Чинним законодавством України виокремлюються категорії ветеранів, що мають однаковий правовий статус. Це ветерани військової служби, Національної поліції України, податкової міліції, Бюро економічної безпеки України, державної пожежної охорони, Державної кримінально-виконавчої служби

України, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо.

Такими ветеранами визнаються громадяни України:

1) які бездоганно прослужили 25 і більше років у календарному або 30 та більше років у пільговому обчисленні (з яких не менше 20 років становить вислуга в календарному обчисленні) і звільнені в запас або у відставку відповідно до законодавства України або колишнього Союзу РСР чи держав СНД;

2) особи з інвалідністю I та II групи, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби, служби у військовому резерві під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та в період здійснення зазначених заходів, чи при виконанні службових обов'язків по охороні громадського порядку, боротьбі із злочинністю та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

3) особи з інвалідністю I та II групи, інвалідність яких настала внаслідок захворювання, одержаного в період проходження служби, які мають вислугу 20 років і більше;

4) військові пенсіонери, нагороджені медаллю «Ветеран Збройних Сил СРСР» за законодавством колишнього Союзу РСР;

5) які бездоганно прослужили на військовій службі 20 і більше років у календарному або 25 та більше років у пільговому обчисленні і звільнені з військової служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України [58].

Особливий зміст має легальне поняття «ветеран війни» відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року, № 3551-ХІІ.

Зокрема частина 1 ст. 4 Закону визначає, що «ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших

держав». Частина 2 цієї статті дає загальну класифікацію ветеранів війни: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [26].

Учасниками бойових дій визнаються особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини в складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час (ст. 5 Закону).

Докладна класифікація цих осіб наведена у ст. 6 Закону. Останні зміни до абзацу першого пункту 19 частини першої статті 6 були внесені Законом України від 15 березня 2022 № 2121-IX. Цей фрагмент викладений таким чином: «військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані, добровольці Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейські, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, особи, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та

Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» [59].

Новітні зміни також внесені до п. 21 частини першої статті 6 Законом України від 21 квітня 2022 № 2217-ІХ. Цей пункт зараз має такий зміст: «Особи, які у період до 23 лютого 2018 року включно у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення не менше 30 календарних днів, у тому числі за сукупністю днів перебування в районах її проведення, у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією, Національною гвардією України, Службою безпеки України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами» [60].

Законом України від 12 січня 2023 року № 2864-ІХ Верховна Рада України визнала учасників бойових дій осіб, які не вступили до лав ЗСУ та інших законних збройних формувань, але брали безпосередню участь в обороні України, в зв'язку з агресією Росії і доповнила п. 25 частину першу статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року, № 3551-ХІІ [61].

Зміст та класифікація понять «особи з інвалідністю внаслідок війни» та «учасники війни» розкриваються відповідно у ст. 7 та ст. 8 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року, № 3551-ХІІ.

З огляду на те, що встановлення правового статусу ветеранів війни має давню історію, деякі поняття не є достатньо узгодженими з положеннями базового Закону від 22 жовтня 1993 року, № 3551-ХІІ. Так, при проведенні соціологічних досліджень активно вживається поняття *ветеран*

антитерористичної операції (АТО) чи операції об'єднаних сил (ООС) (ветеран АТО/ООС) у значенні військовослужбовець, який брав участь в антитерористичній операції чи операції об'єднаних сил, захищав територіальну цілісність України та був демобілізований у зв'язку із закінченням терміну служби або за станом здоров'я незалежно від терміну проходження служби та роду військ [62]. Все це вимагає вдосконалення терміносистеми правового захисту ветеранів війни як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях.

Підсумковий методичний задум дослідження. За результатами аналізу, проведеного в межах даного підрозділу, є всі підстави для завершення наступних дослідницьких операції засадничого, методологічного характеру: (1) наукова кваліфікація роботи, (2) визначення її об'єкта, предмета та мети, (3) планування почергового виконання дослідницьких завдань.

Ця науково-дослідна робота, залежно від характеру досліджуваної проблеми, має бути *кваліфікована*, як: (а) переважно прикладна (емпірична) з окремими елементами теоретичних узагальнень виявлених нових питань, (b) комплексна, міжгалузєва, але з домінуванням адміністративно-правової предметної спрямованості та адміністративістської методології, (c) системно-правова з елементами компаративного аналізу.

Об'єктом дослідження є процес державної політики та публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в Україні, що здійснюється в умовах особливого періоду та прогнозується на післявоєнний період.

Предметом дослідження є міжгалузєвий комплекс принципів та норм міжнародного права прав людини, а також норм різних галузей чинного законодавства України: військового, пенсійного та соціального забезпечення, при провідній ролі нормативно-правових актів адміністративного законодавства.

Метою дослідження визначається розробка експлуативної моделі оптимального публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в умовах особливого періоду та в післявоєнний період.

З урахуванням методологічного задуму будується послідовність *дослідницьких завдань*, які потребують виконання:

- порівнявши різні дефініції, уточнити доктринальне поняття та адміністративно-правову специфіку захисту прав ветеранів війни;
- у світлі різних концептуальних підходів визначити засади державної політики щодо захисту прав ветеранів війни;
- побудувати наукову модель механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, визначити його поняття та основні елементи;
- окремо дослідити наявні нормативно-правові гарантії захисту прав ветеранів війни;
- уточнити статус публічних адміністрацій як суб'єктів правового захисту прав ветеранів війни;
- визначити систему засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни та побудувати експлуативну модель їх оптимального застосування;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення юридичної відповідальності за порушення норм, якими врегульовано права ветеранів війни.

Особлива увага має бути приділена науковому моделюванню правового механізму публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни з урахуванням умов особливого періоду та в післявоєнний період, виявленню основних складових цього механізму та уточненню правової компетенції публічної адміністрації у цій сфері.

1.2. Права ветеранів війни в системі прав людини

Права – це певні основні можливості, необхідні для гідного й вільного існування людини та її розвитку. Водночас це вимоги людини, про які вона справедливо заявляє. Права людини є природними, тобто визначені її людською сутністю, а не належністю до громадянства, певної етнічної, релігійної або іншої групи. Держава не може виступати джерелом прав, а зобов'язана їх визнавати й гарантувати. Права є невід'ємними і невідчужуваними, тобто їх не можна

відібрати і людина не може сама від них відмовитись. Права людини є різними за значенням. Вони можуть абсолютними чи майже абсолютними (відносними).

Треба зазначити, що, окрім загальноприйнятої конструкції «права людини», в різних міжнародних документах використовуються такі поняття, як: «основоположні права людини», «суб'єктивні права», «конституційні права і свободи», «основні (фундаментальні) права людини», «активні та пасивні права», «позитивні і негативні права» тощо. Близькі до прав людини категорії «права особи» та «права громадянина». Всі ці категорії вільно використовуються теоретиками різних наукових галузей у зв'язку з тим, що на сьогодні не існує точної та загальноприйнятої дефініції поняття «права людини». Г. Ломанн й Ш. Госепат зазначають, що «серед професіоналів теоретиків і практиків відсутня згода щодо розуміння права людини» [63, с. 16], продовжуючи роздуми про сутність поняття «права людини», вчені зазначають, що «філософія, на жаль, не може самостійно осилити проблему прав людини. Яким би не було філософське осмислення прав людини, останні є правами, визначеними міжнародними угодами та визнаними конкретними державами (основні права, міжнародні права, суб'єктивні права). З огляду на це вони є надважливою темою теорії демократії, теорії права й теорії міжнародної політики. Універсальність розуміння прав людини зумовлює те, що будь-яке їх філософське осмислення наражається на різноманітні проблеми культурних відмінностей та потребує гармонійної співпраці з належними фаховими науками різних культур» [64, с. 17]. Е. Бремс аргументує: «Ідея, така як «права людини», повинна бути значущою у цілому світі, Водночас вона зобов'язана враховувати неоднорідність людей та відповідно має врахувати особливості, специфічність, бути націленою не на абстрактних, а на реальних людей [65, с. 167]. На сьогодні універсальний підхід до розуміння поняття «права людини» підлягають сумніву, оскільки наразі існують різні підходи до культурних та релігійних звичаїв народів, що в певних випадках не дає можливості сформуванню єдиної конструкції.

Енциклопедичні джерела наводять такі визначення «прав людини»:

– «сукупність правил, які визначають правовий статус громадянина, вони є невід'ємною належністю людини із моменту народження, визначальне поняття природного та будь-якого права загалом: права, характерні для самої природі людини, без котрих вона не зможе існувати як повноцінна людська істота. В загальному вигляді вони є комплексом прав й свобод, конститутивних для характеристики правового статусу особи; права людини є неподільними й становлять єдиний комплекс. Основою прав людини є соціально-економічні права. Права є забезпечувана й охоронювана державою природна можливість щось здійснювати, робити, мати гідні умови для життя, бути убезпеченим від насильства тощо» [66, с. 628];

– «права людини є тими правами, що належать індивідуумові внаслідок того, що він є людиною. Права співвідносяться із широким континуумом цінностей, що за сутністю є універсальними й в певних смислах рівно притаманні усім людським істотам [67];

– за словами М. Е. Штадлера, одного з авторів «Філософської енциклопедії», права людини – це невід'ємна складова людської гідності, яка виражається в певних формах відносин між людиною та державою, та включає в себе групу політичних, соціальних, економічних та культурних прав [68, с. 474];

– за словами Л. І. Костенка, одного з авторів «Юридичної енциклопедії», права людини – це моральні принципи та правила, що визнаються державою та гарантуються законом, які забезпечують свободу, гідність та рівність кожної людини перед законом [69, с. 278];

– філософсько-юридична енциклопедія наводить таке визначення прав людини: це невід'ємний елемент системи цінностей, який передбачає захист гідності людини, її свобод та прав від державного та іншого насильства, в тому числі від дискримінації, та є важливою складовою соціальної справедливості та розвитку особистості [70].

В цих визначеннях можна побачити, що права людини – це невід'ємна складова гідності та свободи кожної людини, яка гарантує її захист від будь-яких форм насильства, дискримінації та порушення прав.

Щодо використання терміну «основоположні права людини», то його суть обґрунтовано визначає П. М. Рабінович, який зазначає, що «їх основоположність, фундаментальність полягає в тому, що вони слугують фундаментом, базою, основою забезпечення існування й розвитку і в природі, і власне у суспільстві. Без таких прав, без їх використання існування й розвиток людини не відбуватимуться. Можливості (людини) – це онтологічна, буттєва, «субстанційна» характеристика її основоположних прав, а їхня роль, призначення полягає в тому, аби опосередковувати, інструментуалізувати задоволення фундаментальних, базових, нездоланих потреб людини, яка перебуває в соціумі. Отже, це сутнісно-антропна (точніше, антропо-соціальна) характеристика прав. До цього вчений додає, що основоположність, фундаментальність прав людини зумовлюються не стільки можливими способами, засобами їх захисту, скільки насамперед їх об'єктивним значенням для існування, життєдіяльності, розвитку людини [71, с. 336].

Фундаментальні права людини – це права, які гарантуються конкретній країні її конституцією або іншими законами. Вони можуть включати в себе права, які визнаються універсальними правами людини, але також можуть містити й інші права, які відображають конкретні потреби та вимоги країни. Права людини та фундаментальні права людини – це переважно ті ж самі поняття, однак вони можуть вживатися залежно від контексту та країни. Отже, різниця між правами людини та фундаментальними правами людини полягає в тому, що перші є універсальними та гарантованими кожній людині всюди, а другі можуть включати додаткові права, які відображають конкретні потреби та вимоги країни.

Щодо активних та пасивних прав, то: активні права – це права, які дають людині можливість здійснювати певні дії та вимагати їх виконання від інших осіб або організацій, пасивні права – це права, які захищають людину від неправомірних дій інших осіб або організацій. Суб'єктивні права – це правові вимоги, які належать людині як суб'єкту права. Ці права дають людині можливість вимагати виконання певних дій або невтручання інших осіб або

державних органів. Суб'єктивне право може бути визнане в законі або іншому нормативному акті.

Виокремлена категорія «права громадянина» взаємопов'язана з поняттям «права людини», але відрізняється одне від іншого. Права людини – це універсальні та невідчужувані права, які належать кожній людині від народження і не залежать від національності, раси, статі, мови, релігії чи інших ознак. Права людини включають право на життя, свободу від насильства, свободу думки, совісті та віросповідання, право на рівний доступ до освіти та охорони здоров'я, інші соціальні та культурні права. Права громадянина – це права, які надаються громадянам конкретної країни на підставі їхнього громадянства та законодавства країни. Ці права включають право на участь у виборах та управління справами держави, право на працю та соціальний захист, право на свободу вираження, право на правосуддя та інші. Отже, різниця між правами людини та правами громадянина полягає у тому, що права людини є універсальними та невідчужуваними, а права громадянина надаються на підставі громадянства та законодавства конкретної країни.

Поняття «права особи» також відрізняються певною мірою від поняття «права людини». У разі їх порівняння можна виокремити наступне: це права, які належать кожній окремій особі на підставі її статусу, ставлення до закону або домовленості з іншими особами. Ці права можуть бути гарантовані конституцією, законами та іншими правовими актами. Права особи включають право на приватність, право на власність, право на справедливий суд, право на рівність перед законом та інші. Отже, різниця між правами людини та правами особи полягає в тому, що права людини є універсальними та невідчужуваними, а права особи можуть бути надані на підставі статусу або домовленості з іншими особами та можуть бути гарантовані законодавством країни.

Підводячи підсумок, зазначимо, що термін «права людини» є родовим поняттям, яке охоплює всі інші види прав, у тому числі основоположні права, конституційні права та права громадян. Це свідчить про те, що права людини є

універсальними й незалежними від національної чи культурної ідентичності, політичної системи, релігійних переконань чи інших чинників.

Права людини закріплені в чинних міжнародно-правових договорах, що встановлюють їх та регулюють, вони є результатом тривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства. Становлення поняття «права людини», усвідомлення цієї проблеми як наукової нерозривно пов'язано з появою і поширенням ідей природного права. Ще у V–IV ст. до н. е. давньогрецькі мислителі (Ликофрон, Антифон та ін.) стверджували, що всі люди рівні від народження і мають однакові, зумовлені природою права. Аристотель одним із основоположних вважав право на приватну власність, яке відображає природу самої людини й ґрунтується на її любові до себе.

У період феодалізму деякі природно-правові ідеї мали релігійну «оболонку». Пізніше вони були відображені й отримали подальший розвиток у працях Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, І. Бентама та інших мислителів. З розвитком суспільних відносин права людини з ідеальної категорії поступово перетворювалися на реальну дійсність, закріплювалися в державно-правових і міжнародно-правових документах, виступали критерієм демократичності тієї чи тієї системи правового й державного устрою. Одним із перших юридичних документів, що відображає права людини у систематизованому вигляді, була Вірджинська декларація (1776 р.) [72], що у подальшому була покладена в основу Білля про права Конституції США (1791 р.), в якому містилися положення щодо рівності громадян перед законом, демократичний лад, виборність на основні посади, свободу слова, друку, віросповідання тощо [73]. Важливе історичне значення для закріплення прав особистості в суспільній та державній системі взаємовідносин має французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. [74], в основу якої покладена концепція рівності і свободи, що належать кожному від народження (тобто, в ній знайшли своє відображення ідеї природного права, які в ті часи були теоретичною зброєю боротьби всіх пригнічених класів проти феодального ладу).

Природними правами людини оголошувалися свобода особистості, свобода слова, свобода переконань, право на опір гнобленню. Ця декларація і наразі не втратила своєї актуальності. У розгорнутому вигляді права людини отримали відображення у Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною асамблеєю ООН у 1948 році [75]. Важливу роль з точки зору реальності, гарантій здійснення прав і свобод людини відіграють: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який містить стандарти та права, які повинні бути гарантовані державами щодо цивільних та політичних прав людини [76]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, який визнає право кожної людини на працю, здоров'я, освіту та інші соціально-економічні права. [77]; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., якою заборонено будь-яку форму расової дискримінації та встановлено стандарти для захисту прав та свобод осіб, які постраждали від такої дискримінації; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., містить стандарти та права для захисту жінок від будь-якої форми дискримінації та поневолення, а також сприяє рівноправному становищу жінок та чоловіків у всіх сферах життя; Конвенція про права дитини 1989 р., яка встановлює стандарти для захисту прав та свобод дітей, включаючи право на життя, розвиток, участь у прийнятті рішень, освіту та охорону здоров'я, забезпечує захист дітей від будь-якої форми насильства, експлуатації та дискримінації; Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1984 р., яка встановлює стандарти для захисту від будь-якої форми жорстокого поведження, катувань та поневолення та зобов'язує держави забороняти та покладати відповідальність за такі дії, визнає право на реабілітацію та компенсацію для жертв таких дій. Нині права людини отримали широке відображення в конституціях і законодавчих актах більшості держав світу [78, с. 7].

Зазначені документи представили широкий спектр прав людини, які потребують регулювання та захисту. Саме вони сприяли можливості виокремити різні види прав людини та класифікувати їх за групами:

– **громадянські**, відомі у вітчизняній літературі як особисті права. Основні характеристики громадянських прав включають: універсальність – громадянські права захищаються для всіх громадян, незалежно від їх статусу, раси, національності, віросповідання або політичних переконань; невід'ємність – громадянські права є невід'ємними і неможливо їх позбутися; ніякі офіційні дії влади, навіть у найважливіших справах, не можуть бути виконані за умови, що порушують громадянські права; рівність – громадянські права повинні бути захищені рівно для всіх громадян; ніхто не повинен мати переваги перед законом через свій статус, багатство, походження або інші фактори; незалежність – громадянські права не повинні бути залежними від інших прав або обмежуватися їх виконанням, наприклад, право на свободу слова не повинно бути обмежене правом на приватність; захист – громадянські права повинні бути захищені від будь-яких порушень, незалежно від дій особи, яка порушує права; влада повинна забезпечувати захист прав громадян та встановлювати відповідальність за їх порушення; свобода – громадянські права забезпечують свободу громадян від будь-яких форм примусу або контролю, що обмежують їх права та свободи.

– **політичні** – це права, що гарантуються державою громадянам для участі в політичному житті країни та визначення її керівного органу. Ці права дозволяють людям вільно виражати свої політичні погляди, обирати та бути обраними на посади, збиратися в політичні групи і партії, брати участь у масових заходах, спрямованих на формування громадської думки та вплив на рішення влади. Політичні права є важливим елементом демократичної системи, оскільки вони забезпечують громадянам можливість брати участь у прийнятті важливих рішень, які стосуються життя і майбутнього країни. До політичних прав зазвичай відносять: право на свободу вираження своїх поглядів – це право говорити, писати, розповідати про свої погляди на політичні питання без страху перед переслідуванням за це; право на вибори – це право обирати і бути обраним на посади в державі на основі загального і прямого виборчого права; право на участь у політичних партіях та групах – це право створювати, приєднуватися до і виходити з політичних партій і груп; право на свободу зібрань та асоціацій – це

право збиратися з іншими людьми, створювати громадські організації, партії, спілки, профспілки та інші групи з метою впливу на політичні процеси в країні; право на свободу думки, совісті та релігії – це право вільно відчувати, думати і не бути переслідуваним за це тощо. Ці права є необхідними для забезпечення демократичного та правового держави, де кожен громадянин має право на участь у формуванні рішень, які стосуються його життя та майбутнього країни. Держава повинна гарантувати ці права та забезпечувати їх дотримання, щоб забезпечити свободу і рівність громадян перед законом та владою

– **соціально-економічні** – це права, які забезпечують громадянам достойний рівень життя, зокрема у сферах здоров'я, освіти, житла, соціального захисту та праці. Ці права гарантуються державою і повинні забезпечуватися на рівні всіх громадян без дискримінації на будь-якій підставі, такій як національність, раса, стать, релігія тощо. До соціально-економічних прав зазвичай відносять: право на працю та справедливі умови праці – це право на добре оплачувану роботу, яка забезпечує достатній рівень доходів, безпеку та здоров'я працівника; право на соціальний захист – це право на отримання допомоги в разі безробіття, хвороби, інвалідності та інших випадків, коли громадянин не може забезпечити себе самостійно; право на економічний розвиток – це право на забезпечення умов для економічного розвитку та підтримки малих та середніх підприємств; право на житло – це право на належне житло, яке забезпечує належні умови проживання та захист від бездомності; право на охорону здоров'я – це право на доступ до якісної медичної допомоги та забезпечення здоров'я громадян; право на культурне життя – це право на доступ до культурних та розважальних заходів, які сприяють розвитку інтересів та творчих здібностей громадян; право на культурне життя – це право на доступ до культурних та розважальних заходів, які сприяють розвитку інтересів та творчих здібностей громадян.

– **культурні** – це права, які забезпечують громадянам доступ до культурної спадщини, можливість вільно відчувати, розуміти, розвивати та виражати свою культурну ідентичність, а також участь в культурному житті

країни. Ці права гарантуються державою і забезпечуються на рівні всіх громадян без дискримінації на будь-якій підставі, такій як національність, раса, стать, релігія тощо. До культурних прав зазвичай відносять: право на свободу творчості – це право на вільний розвиток та вираження творчих здібностей, у тому числі у мистецтві, літературі, науці та інших сферах; право на доступ до культурної спадщини – це право на доступ до культурних об'єктів, які мають велику історичну, культурну або наукову цінність, включаючи музеї, бібліотеки, архіви, пам'ятники архітектури та інші; право на культурну освіту – це право на отримання якісної освіти в галузі культури та мистецтва, яка забезпечує розвиток інтелектуальних та культурних здібностей громадян; право на свободу вибору культурної ідентичності – це право на вільний вибір культурної ідентичності та на вільне відчуття та вираження своїх культурних переконань та поглядів; право на участь в культурному житті країни – це право на участь у культурних заходах, таких як концерти, виставки, фестивалі, театральні вистави тощо [79].

Вищевикладене дає можливість навести авторську позицію щодо поняття **права людини** – *це універсальні, невід'ємні та недоторкані права, які гарантуються кожній людині та які є необхідними для підтримання почуття власної гідності та забезпечення повноцінного життя.*

До основних ознак прав людини в теорії права відносять: 1) можливості (свободи) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не спроможна нормально існувати і розвиватися; 2) можливості, обумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» з боку кого б там не було, у тому числі держави; вони не можуть бути «відібрані» за свавіллям влади держави, оскільки не «дані» нею; це природні невідчужувані права; 3) можливості, які не обмежені територією держави і не залежать від національної належності людини (наднаціональні): вони належать їй вже в силу того, що вона є людиною; вони походять від природи людини і покликані формувати та підтримувати в людині почуття власної гідності, її індивідуальність; 4) можливості, що є залежними (у плані здійснення) від

можливостей суспільства – рівня його економічного, політико-соціального, духовно-культурного розвитку; 5) можливості, що мають правовий характер, оскільки внесені до законодавчих актів, які створені в межах держави і на міжнародному рівні [80, с. 172–173].

Відповідно до статті 22 Основного Закону держави права не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Ч. 3 статті 22 Конституції України підкреслено, що за прийняття нових законів або при внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [81].

Основними групами прав людини є:

Загальні права людини – це універсальні, недоторкані та невід'ємні права, які належать кожній людині незалежно від будь-яких ознак, таких як раса, стать, релігія, національність, мова або інші. Ці права гарантуються міжнародним правом та національним законодавством країн і включають в себе право на життя, свободу від насильства, свободу думки, совісті та віросповідання, право на освіту, працю, медичну допомогу, соціальний захист та інші. Держава має забезпечувати реалізацію та захист цих прав кожній людині без будь-яких форм дискримінації. Загальні права людини є недоторканими, тобто ніхто не може порушувати їх, ніякі обставини не можуть їх обмежувати. Загальні права людини є важливою складовою культури та суспільства, які сприяють розвитку та забезпечують відчуття безпеки та захисту кожної людини, тому реалізація та захист загальних прав людини є важливим завданням кожної держави та кожного громадянина.

Права дитини – це невід'ємна частина захисту та розвитку дітей, які гарантуються державою та мають бути захищені незалежно від національності, раси, статі, релігії та інших ознак. Це спеціальні права, які гарантуються дітям та підліткам. Вони включають в себе право на освіту, охорону здоров'я, безпеку, захист від насильства та експлуатації, право на розвиток та участь у житті суспільства. Особливо важливими для дітей є право на захист від будь-яких форм насильства, зловживань, експлуатації та дискримінації. Держава має

забезпечувати захист прав дітей та реалізацію цих прав в усіх сферах життя, включаючи сім'ю, освіту та соціальні послуги. Окрім того, права дитини покладають на державу обов'язок створювати умови для повноцінного розвитку кожної дитини, що включає доступність освіти, культури та розваг, охорону здоров'я, соціальний захист та інші пільги, які необхідні для забезпечення достойного життя кожної дитини. Загальне завдання прав дитини полягає в тому, щоб забезпечити кожній дитині можливість розвиватися в безпечному та дружньому середовищі, з доступом до якісної освіти, здорового харчування та медичного обслуговування, а також забезпечення їхнього захисту та благополуччя у сім'ї та суспільстві.

Права жінок – це невід'ємна частина захисту та розвитку жінок як громадян та людей, які гарантуються державою та мають бути захищені незалежно від національності, раси, віку, релігії та інших ознак. Ці права охоплюють такі аспекти, як право на рівність перед законом та право на недискримінацію, право на освіту, право на працю та заробітну плату, право на доступ до медичних послуг, право на вільний вибір партнера, право на материнство та захист від будь-яких форм насильства. Особливий акцент у правах жінок робиться на боротьбі за рівність між чоловіками та жінками, забезпеченні жінкам доступу до різних видів діяльності, у тому числі в політичному та економічному житті, а також протидія дискримінації на основі статі та забезпечення рівних умов у всіх сферах життя. Держава має забезпечувати захист прав жінок та реалізацію цих прав у всіх сферах життя, включаючи сім'ю, освіту, медичні послуги, працю та заробітну плату, політику та інші аспекти. Законодавство повинно гарантувати права жінок та забезпечувати їх реалізацію, а також бути ефективним у боротьбі з насильством, зокрема з насильством у сім'ї та на робочому місці. Права жінок є важливим фактором покращення соціально-економічного розвитку країни та забезпечення стабільності у суспільстві. Крім того, їхня реалізація допомагає створити рівні умови для всіх людей у суспільстві.

Права меншин – це гарантована державою частина захисту та розвитку громадян, які входять до менших національних, етнічних, релігійних, мовних або інших меншинних груп. Ці права повинні бути захищені незалежно від національності, раси, статі, релігії та інших ознак. До основних прав меншин належать право на рівність перед законом, право на свободу вираження, право на свободу віросповідання, право на свободу від будь-якої форми дискримінації та насильства, право на освіту та культурний розвиток. Держава повинна гарантувати захист прав меншин та їх реалізацію в усіх сферах життя, забезпечуючи можливість вільного вибору мови, збереження культурних традицій та цінностей. Додатково права меншин забезпечуються шляхом забезпечення рівних можливостей для участі у політичному та громадському житті, створення умов для економічного та соціального розвитку, забезпечення доступу до медичних послуг та соціального захисту. Держава повинна забезпечувати систему нормативних актів, що гарантують права меншин та їх захист, а також забезпечувати виконання цих законів. Крім того, держава повинна проводити превентивні заходи, щоб запобігти виникненню дискримінації та насильства проти меншин. Забезпечення прав меншин є важливим для створення рівних умов для всіх людей у суспільстві та покращення соціально-економічного розвитку країни. Реалізація цих прав допомагає створити культурно різноманітне та толерантне.

Права ветеранів війни є частиною загального поняття «права людини і громадянина», але вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни.

До основних прав, які надаються ветеранам війни відносять:

- право на пенсію: ветерани війни мають право на пенсію, щоб забезпечити свої основні потреби та добробут;
- право на медичну допомогу: ветерани війни мають право на медичну допомогу, щоб отримувати необхідне лікування та догляд для відповідно до своїх потреб;

- право на освіту: ветерани війни мають право на освіту, щоб отримати додаткову професійну підготовку та підвищити свою кваліфікацію;
- право на зайнятість: ветерани війни мають право на рівні можливості зайнятості, а також на захист від дискримінації на робочому місці через їхній військовий статус;
- право на житло: ветерани війни мають право на доступне житло, а також на захист від дискримінації на ринку нерухомості через їхній військовий статус;
- право на захист: ветерани війни мають право на захист від будь-яких форм фізичного, психологічного та емоційного насильства або знуцання;
- право на участь у громадському житті: ветерани війни мають право на участь у громадському житті та народному управлінні, а також на захист своїх прав та інтересів у громадських обговореннях і процесах прийняття рішень тощо.

Міжнародне право також визнає права ветеранів війни як частину загального поняття прав людини та громадянина, а також встановлює додаткові міжнародні стандарти для захисту прав ветеранів війни. Один з основних міжнародних документів, який регулює права ветеранів війни, – це Загальна декларація прав людини, яка стверджує, що «кожна людина має право на захист від соціальної та культурної ізоляції, яка може виникнути як наслідок її військової служби» [75]. Декларація також визначає право на працю, освіту та житло, в тому числі й для ветеранів війни.

Є також багато інших міжнародних інструментів, які визначають права ветеранів війни, зокрема:

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який закріплює право на захист від дискримінації на основі статусу ветерана війни та на свободу висловлювання та об'єднання. Він не допускає свавільних арештів або тримання під вартою (ст. 9), гарантує всім позбавленим волі на основі закону гуманне поводження (ст. 10) і передбачає, що ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання (ст. 11) [82];

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року), який закріплює право на житло, працю та освіту для ветеранів війни. Юридичні особливості Пакту пов'язані з особливостями проголошених у ньому економічних, соціальних і культурних прав. Економічні, соціальні та культурні права є невід'ємними, як і громадянські та політичні права, і не менш важливими. Проте існують суттєві особливості в реалізації економічних, соціальних і культурних прав. Вони витратні, тобто обсяг їхньої реалізації залежить від економічного добробуту держави, а тому не може бути однаковим у різних країнах. Реалізація цих прав пов'язана з розширенням патерналістських функцій держави, що завжди містять потенційну загрозу авторитизації влади, а тому повинні мати межі [82; 83];

– Женевська конвенція про захист жертв воєнних конфліктів (1949 рік) та додаткові протоколи до них (1977 рік) містять норми, які стосуються захисту військовополонених, цивільних та медичного персоналу, які беруть участь у воєнних діях (Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР N 7960-XI від 18.08.89) [84];

– Женевська конвенція від 12 серпня 1949 р. діє разом із трьома Додатковими протоколами: Додатковим протоколом до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.; Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.; Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. Кожен Додатковий протокол – самостійний міжнародний договір, який передбачає окрему процедуру приєднання до нього держави-учасниці Женевських конвенцій. Ступінь участі держав у Додаткових протоколах є нижчим, ніж у Женевських конвенціях 1949 р. [85].

Недотримання або ігнорування норм, які встановлені у відповідних протоколах, може призвести до того, що така держава виявиться за межами

цивілізованої міжнародної спільноти. Дії цього суб'єкта можуть бути класифіковані як воєнні злочини, наряду з агресією, геноцидом та злочинами проти людства, які визнаються міжнародними злочинами і підлягають юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Отже, хоча Женевська конвенція та додаткові протоколи не надають безпосередніх прав ветеранам війни, але вони містять положення, які стосуються захисту та підтримки осіб, що постраждали від війни, в тому числі і ветеранів.

Конвенція про права інвалідів (2006 рік) була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року і набула чинності 3 травня 2008 року [86], вона захищає права ветеранів, які можуть бути інвалідами унаслідок воєнних дій або з інших причин. Основні принципи Конвенції про права інвалідів полягають у визнанні повноцінної й рівноправної участі людей з інвалідністю в житті суспільства, включаючи можливість працювати, навчатися, отримувати доступ до культури та інших аспектів життя. Конвенція також визнає право на самостійність, включаючи можливість приймати власні рішення та отримувати підтримку, яка дозволяє забезпечити цю самостійність; конвенція закликає держави-учасниці забезпечити доступність середовища та інфраструктури для інвалідів, включаючи доступ до будівель, транспорту, інформації та комунікаційних технологій. Це є особливо важливим для ветеранів з інвалідністю, які можуть мати обмежену рухливість або інші фізичні обмеження, які ускладнюють їхнє повсякденне життя. Конвенція також встановлює стандарти для захисту прав інвалідів на працю та працевлаштування, включаючи принципи недискримінації та рівного ставлення до інвалідів на робочому місці. Це є особливо важливим для ветеранів війни, які можуть мати проблеми зі здоров'ям або психологічні проблеми, пов'язані з їхньою військовою службою.

Документи Міжнародної організації праці (МОП), зокрема Конвенція про оплачувані відпустки N 132 (1970 рік) [87], Конвенція про захист заробітної плати (1949 рік) [88] та Конвенція про соціальний захист (1952 рік) [89], містять положення, які стосуються захисту прав ветеранів на працю та соціальний захист [90].

Конвенція про оплачувані відпустки була укладена в 1970 році та визначає серед інших права військовослужбовців на відпустки та перерви в роботі відповідно до міжнародних стандартів прав людини та гуманітарного права. Ця Конвенція забезпечує військовослужбовцям право на регулярні відпустки, включаючи випадки хвороби або народження дитини.

Конвенція про захист заробітної плати була прийнята в 1949 році та визначає мінімальний розмір заробітної плати для всіх працюючих, включаючи військовослужбовців. Ця Конвенція зазначає, що заробітна плата військовослужбовців має бути достатньою для забезпечення життєвого рівня, необхідного для здорового і повноцінного життя працівника та його сім'ї.

Конвенція про соціальний захист була укладена в 1952 році та визначає стандарти соціального захисту для всіх громадян, включаючи військовослужбовців. Відповідно до неї військовослужбовці мають право на соціальний захист у випадках, коли вони стикаються з різними життєвими обставинами, такими як тимчасова непрацездатність, старість, інвалідність та інші подібні ситуації.

Усі три Конвенції мають на меті захист прав військовослужбовців та забезпечення їхнього соціального захисту.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 рік) та додаткові протоколи до неї (1983 рік) також містять положення, які захищають права ветеранів. А саме: згідно зі статтею 2 Протоколу № 1 до Конвенції про права людини кожна особа має право на оскарження у національному суді будь-якого порушення її права на власність, у тому числі права на власність ветеранів війни. Стаття 3 Протоколу № 4 до Конвенції про права людини забороняє рабство, примусову працю та обов'язкову роботу, що важливо для ветеранів війни, яких можуть примушувати до праці або роботи під час війни. Стаття 2 Протоколу № 7 до Конвенції про права людини гарантує право на справедливий та публічний судовий процес у випадках кримінального переслідування. Це може бути важливим для ветеранів війни, які можуть звертатися до суду зі скаргою на порушення їхніх прав під час війни або після неї [91]. Отже,

Конвенція про права людини та додаткові протоколи до неї забезпечують загальні стандарти та принципи захисту прав ветеранів війни на рівні міжнародного права.

Члени сімей ветеранів війни також мають права, які гарантують гідне та повноцінне життя. Ці права пов'язані зі статусом ветерана та з його здатністю до самостійного життя, а також зі специфікою військової служби та її впливом на членів сім'ї. Основні права, які мають члени сімей ветеранів війни, включають право на соціальне забезпечення, право на медичну допомогу, право на освіту, право на підтримку у випадку соціального виключення, право на рівність перед законом та право на допомогу від держави. Існує кілька міжнародних документів, які стосуються захисту прав сімей військовослужбовців. А саме:

– Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989 рік) – ця конвенція містить низку положень, які стосуються захисту прав дітей військовослужбовців, зокрема право на особливий захист від всіх форм насильства, тортурів та експлуатації [92];

– Конвенція про запобігання та припинення насильства в сім'ї та боротьбу з ним (Міжнародна конвенція про боротьбу з насильством проти жінок та дітей) (2000 рік) – ця конвенція має на меті захист жінок та дітей від насильства в родині, а також від насильства, яке може бути спричинене внаслідок військових конфліктів [93];

– Конвенція про права людини та бізнес (2011 рік) – ця конвенція містить положення, які стосуються захисту права на належним чином забезпечене сімейне життя та приватність [94].

Аналізуючи міжнародні документи щодо регулювання прав військовослужбовців, не можна оминати Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки [95], в якому визнається право військовослужбовців на свободу віри та переконань, а також на свободу вираження своїх думок та переконань, які не суперечать законам та дисципліні військової служби. Крім того, кодекс закликає дотримуватись принципу рівного ставлення до всіх військовослужбовців, незалежно від їх расової, національної, релігійної чи іншої

належності. Військовослужбовці мають право на захист від будь-якої форми дискримінації та насильства, а також на доступ до здорового та безпечного робочого середовища. Кодекс зобов'язує військовослужбовців дотримуватись принципів гуманітарного права, захищати права людини та громадянські свободи, а також забезпечувати право громадян на безпеку та захист від будь-якої форми насильства.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (Протокол ратифіковано із заявою Законом N 1845-IV від 23 червня 2004) прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 25 травня 2000 року і вступив у силу 12 лютого 2002 року. В ньому встановлено, що вік призову до збройних сил повинен бути не менше 18 років. Держави-учасниці повинні прийняти всі необхідні заходи для того, щоб попереджувати будь-яку форму примусової рекрутації дітей у збройні формування. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб особи, які не досягли 18 років, не були примушовані до участі у воєнних діях та щоб вони не виконували жодних завдань, які можуть зашкодити їхньому життю та здоров'ю [96].

Римський статут Міжнародного кримінального суду визнає, що особи, які служать у військових формуваннях, можуть бути притягнуті до відповідальності перед Міжнародним кримінальним судом за вчинення військових злочинів. Статут також передбачає, що військовослужбовці мають право на об'єктивний та справедливий процес, зокрема, на доступ до адвоката, право на захист, на оскарження вироку та інші процесуальні гарантії. Крім того, статут встановлює вимоги до поведінки військовослужбовців під час збройних конфліктів, зокрема, заборону на використання заборонених збройних засобів, на напад на цивільних, на здійснення насильства над військовополоненими та населенням, на розграбування та знищення майна. Також в даному документі визнається право на відмову військовослужбовців виконувати накази, які суперечать їхній совісті, переконанням та міжнародному гуманітарному праву [97]. Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду 10 вересня 1999 року, але не ратифікувала його до цього часу. Ратифікація означає, що Україна повністю

приймає зобов'язання, передбачені статутом, та згодна діяти відповідно до його положень. Україна має статус спостерігача в Міжнародному кримінальному суді, що дозволяє їй брати участь у засіданнях Асамблеї держав-учасниць та співпрацювати із Судом у певних питаннях, але не дає права голосування та відповідальності перед Міжнародним кримінальним судом. Саме тому сьогодні першочерговим завданням є обов'язкова ратифікація Римського статуту, оскільки це сприятиме притягненню до відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів у російсько-українській війні, а також забезпечить більш широку міжнародну підтримку захисту прав людей, які постраждали в результаті воєнних дій.

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях містить важливі положення, які стосуються прав та захисту військовослужбовців, які зазнали поранень або занедужали під час воєнних конфліктів. Так, Конвенція зобов'язує сторони конфлікту забезпечити захист поранених та хворих військовослужбовців від насильства, втручання у їхнє особисте життя та недопустимість поневолення. Конвенція визнає право військовослужбовців, які перебувають на лікуванні в іншій країні, на повернення до своєї власної країни, якщо це можливо та якщо вони згодні. Конвенція вимагає поважного ставлення до військовослужбовців, навіть тих, які знаходяться у поневоленні або є ворогами. Вона забороняє будь-яке жорстоке поводження з ними [98].

Конвенція про захист цивільного населення під час війни є міжнародною конвенцією, яка стосується захисту прав та гідності цивільного населення від наслідків війни. Основні положення конвенції полягають у забороні насильства, тортур, жорстокого поводження, згвалтування та інших форм фізичного та психологічного насильства над цивільним населенням. Конвенція також встановлює стандарти для захисту цивільних осіб у разі окупації та забезпечує захист від насильства, дискримінації та поневолення. Вона визнає право цивільного населення на отримання гуманітарної допомоги та забезпечує безперешкодний доступ до неї. Конвенція забороняє відправку цивільного

населення на примусову працю та інші форми невільництва. Крім того, вона встановлює стандарти для захисту цивільних осіб під час евакуації та забезпечує безпеку, комфорт та інші необхідні умови для їх пересування та відселення [99].

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що міжнародне право визнає важливість захисту прав ветеранів війни, які виконували важливі завдання в інтересах своєї держави. Вони мають право на соціальну та медичну допомогу, а міжнародні договори та конвенції встановлюють стандарти їхнього захисту. Міжнародне право визнає право ветеранів на гідну старість та зобов'язує держави забезпечувати їхню безпеку та комфортне життя після війни. Ветерани війни заслуговують на повагу та підтримку у їхньому важкому завданні відновлення свого здоров'я та зв'язків із суспільством.

1.3. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни

У сучасному українському законодавстві є невизначеності щодо розуміння поняття «ветеран війни» та переліку осіб, які можуть мати цей статус. Розглянемо все детально.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлює, що *ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав* [100]. В цьому визначенні акцент робиться на участі в захисті Батьківщини, яку можна розуміти по-різному, але загалом – це участь осіб у воєнних діях із захисту своєї країни, її територіальної цілісності, незалежності та суверенітету. Це визначення можна розширити, підкресливши, що це активна діяльність особи (не її наміри), допомога своїй країні у разі загрози національній безпеці. Проте така допомога повинна бути здійснена згідно з національним законодавством, яке регулює військову службу та участь у воєнних діях, а також з міжнародним гуманітарним правом, яке визначає правила ведення війни та захисту прав людини під час війни. З цього приводу виникає питання про форму участі та категорії осіб, які

брали та беруть участь у бойових діях щодо захисту Батьківщини. Тож, виникає питання, чи є цивільні захисники Батьківщини та особи, які постраждали внаслідок бойових дій ветеранами війни? Не зрозумілою також є роль волонтерів, учасників Революції Гідності.

Ще одною складовою, що характеризує правовий статус «ветерана війни» є участь у *бойових діях на території інших держав*. Це складна категорія, що стосується конфліктів, які можуть виникнути з різних причин, включаючи міжнародні конфлікти, тероризм, окупацію чи анексію території тощо. Відповідно до міжнародного гуманітарного права бойові дії на території іншої держави можуть бути виправданими лише в окремих обмежених випадках, коли вони здійснюються у самообороні або з метою захисту міжнародного порядку. Зокрема, Конвенція IV Гаазького універсального договору про закони та звичаї війни на суші (прийнята у 1907 році) визначає, що воєнні дії можуть бути виправдані лише у випадку самооборони або захисту міжнародного порядку, якщо дипломатичні засоби недосяжні або виявилися недостатньо ефективними [101]. Крім того, у міжнародному праві існують певні правила, що обмежують масштаб та спосіб ведення бойових дій, зокрема, заборона на напад на цивільні об'єкти, житлові будівлі, школи, медичні заклади та інші мирні об'єкти [102]. Слід зазначити, що конструкцію «участь у бойових діях на території інших держав» треба уточнювати, оскільки вона не враховує можливості участі громадян у незаконних або не визнаних Україною бойових діях.

На жаль, наведене визначення не відображає умови та способи ведення війни, не визначає групи осіб, які беруть участь у бойових діях, тож існує потреба у формулювання нової дефініції поняття «ветеран війни».

Війна в Україні триває з 2014 року, воєнні дії на сході України переросли в повномасштабну війну між Росією та Україною, що спричинила загибель багатьох військових та цивільних осіб не тільки на сході, але й по всій території країни, багато осіб скалічено, багато залишилося без домівок. З 2014 року на території України проходила антитерористична операція (АТО), операція об'єднаних сил (ООС). Антитерористична операція на сході України (АТО) –

комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Для відсічі російській агресії навесні 2014 року був обраний саме правовий режим антитерористичної операції через термінову потребу провести вибори президента і парламенту. Вибори були б неможливі в умовах введення воєнного стану. У 2018 році була введена Операція об'єднаних сил (ООС) – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України [103]. 24 лютого 2022 року, після широкомасштабного нападу Росії на Україну, військові частини та підрозділи, що брали участь в Операції об'єднаних сил, утворили угруповання Об'єднаних сил, до складу якого увійшли оперативно-тактичні угруповання «Схід» і «Північ» та частини безпосереднього підпорядкування. Угруповання Об'єднаних сил разом з іншими силами і засобами, що беруть безпосередню участь у поточних бойових діях на сході і півдні країни, підпорядковуються командувачу Сил оборони України.

Основними відмінностями режиму Антитерористичної операції на сході України від режиму, що діяв під час Операції об'єднаних сил є:

- повноваження з керування військовими та правоохоронними підрозділами на Донбасі перейшли від СБУ до Генерального штабу, який очолював Збройні сили України;
- була введена посада Командувача об'єднаних сил для керування всіма військовими й правоохоронними підрозділами, залученими для проведення заходів із забезпечення національної оборони та відсічі збройної агресії Росії в Донецькій і Луганських областях. Командувач об'єднаних сил призначався Президентом України за поданням начальника Генерального штабу Збройних сили України. Його повноваження були окремо визначені відповідним рішенням Президента України. У його підпорядкування входив Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил. До штабу ввійшли всі роди Збройних Сил і

правоохоронці, які перебували на території проведення заходів із нацбезпеки до виведення окупаційних військ;

– усі рішення в зоні проведення ООС на Донбасі ухвалював Командувач об'єднаних сил;

– з'явилися поняття «райони бойових дій» і «зони безпеки». «Зони безпеки» розташовані на контрольованих урядом територіях поруч із лінією розмежування. Межі «зон безпеки» визначав начальник Генерального штабу за поданням Командувача об'єднаних сил;

– на території проведення ООС діяв особливий порядок, який наділяв військовослужбовців розширеними правами [104].

Тобто за правовим статусом антитерористична операція на сході України та операція об'єднаних сил були антитерористичними операціям, що мали на меті боротьбу з терористичними організаціями та бойовиками, які здійснювали напади на українських військових та цивільне населення на сході України. Основним завданням АТО та ООС було забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності України, відновлення контролю над тими територіями, які були під контролем бойовиків, та захист мирного населення від терористичних актів.

Окрім антитерористичних операцій, бойових дій на місцевості, операцій з ліквідації контртерористичних елементів, можлива участь громадян України у бойових діях на території інших держав. Участь може передбачати виконання військових завдань на території іншої країни з метою забезпечення миру, стабільності та безпеки на цій території. Учасники збройних конфліктів на території інших держав можуть бути військовослужбовцями збройних сил, добровольцями або особами, які перебували в зоні бойових дій з інших причин, наприклад, представники якоїсь місії чи експерти. Учасники миротворчих місій можуть виконувати різноманітні завдання, такі як забезпечення безпеки на дорогах та вулицях, контроль над військовими складами та зброєю, патрулювання кордонів, надання медичної допомоги тощо. Слід зазначити, що участь у збройному конфлікті чи миротворчій місії на території іншої держави

може здійснюватися тільки за умови погодження на дипломатичному рівні та відповідно до законодавства України.

Підводячи підсумок викладеному, необхідно зазначити, що формами збройної боротьби є різні види діяльності, пов'язані із застосуванням зброї та іншого військового обладнання, спрямовані на захист держави та її національних інтересів. До них можуть відноситися:

- бойові дії на місцевості;
- воєнні операції на території інших держав;
- повітряні та морські операції;
- антитерористичні операції;
- операції з ліквідації контртерористичних елементів;
- миротворчі операції;
- допомога в ліквідації наслідків природних катастроф та аварій.

До військової діяльності також можна віднести виконання інших завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони держави. Наприклад, це може бути розвідка, обробка та аналіз інформації, що має важливе значення для безпеки держави, а також захист критично важливих об'єктів, таких як електростанції, мости, тунелі, важливі комунікації тощо. Відповідно, учасники перерахованих видів боротьби отримують статус «ветеран війни».

Водночас слід розмежовувати поняття «учасник бойових дій» та «учасник війни». Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» закріплює поняття «учасники бойових дій» та «учасники війни». Відповідно до нього учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів і родів військ Збройних Сил чинної армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час [100], а учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу тощо [100]. Зазначені суб'єкти мають досить широке коло представників, визначених згаданим законом України.

До кола учасників бойових дій відносяться: військовослужбовці, які проходили службу в діючій армії, партизани та підпільники громадянської та Великої Вітчизняної війни; учасники бойових дій на території інших країн — військовослужбовці Радянської Армії, СБУ, ВМФ, МВС, працівники певних категорій, які направлялися урядом у країни, в яких велися бойові дії (брали участь у бойових діях, забезпечували бойову діяльність військ, виконували миротворчі місії); колишні бійці винищувальних батальйонів, взводів і загонів захисту народу, які брали участь у бойових операціях з ліквідації диверсійно-терористичних груп; військовослужбовці, які в роки Великої Вітчизняної війни проходили службу в містах, участь в обороні яких дає право на певні пільги (Ленінград, Севастополь); працівники, які були переведені у період Великої Вітчизняної війни на становище військовослужбовців (комісаріат шляхів, зв'язку, охорони здоров'я, річкового флоту і деякі інші); особи, які брали участь у боротьбі з фашистською Німеччиною та її союзниками у роки Другої світової війни на території інших держав у складі армій колишніх союзників СРСР, партизанських загонів, підпільних груп та інших антифашистських формувань; сини полків та юнги, які перебували у діючих частинах до досягнення ними повноліття; особи, які в період блокади (8.09.41–27.01.44) працювали в Ленінграді і нагороджені медаллю «За оборону Ленінграда» та особи, нагороджені знаком «Жителю блокадного Ленінграда»; працівники сфери культурного обслуговування фронтів, які в період Великої Вітчизняної війни або в період ведення бойових дій виступали перед воїнами; військовослужбовці автомобільних батальйонів, які доставляли вантажі до Афганістану, військовослужбовці льотного складу, які здійснювали бойові вильоти до Афганістану з території СРСР; військовозобов'язані, які призивалися на навчальні збори і направлялися до Афганістану у період ведення там бойових дій; вояки УПА, які не вчинили злочинів проти людства і миру та реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» [105].

До учасників бойових дій прирівнюються колишні неповнолітні (до 16 років) в'язні концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання [100].

Відповідно до законодавства учасниками війни вважаються: військовослужбовці, які проходили службу в армії (але не в діючих частинах) або навчалися в цей період у військових училищах, школах і на курсах; особи, які в період Великої Вітчизняної війни працювали в тилу або навчалися у ремісничих, залізничних училищах, ФЗУ та інших спеціальних навчальних закладах, працювали на відбудові об'єктів. Якщо перелічені в цьому пункті особи, які народилися до 31 грудня 1932 року, з поважних причин не мають документів, які підтверджують факт роботи в період війни, статус учасника війни може бути встановлений за поданням відповідних комісій (на підставі показань свідків). Особам, які народилися після 31 грудня 1932 року, статус учасника війни може бути встановлено лише у разі наявності документів та інших доказів, що беззаперечно підтверджують факт роботи в період війни [14]; члени груп самозахисту, народного ополчення, що діяли в період Великої Вітчизняної війни; сини полків, юнги, які перебували в армії (але не в діючій частині); колишні в'язні концтаборів та інших місць примусового утримання, особи, які були вивезені для примусових робіт; працівники, які на контрактній основі направлялися на роботу в держави, де велися бойові дії, і не входили до обмеженого контингенту; дружини (чоловіки) військовослужбовців, які на контрактній основі направлялися на роботу в держави, де велися бойові дії, і не входили до обмеженого контингенту; особи, які в період Великої Вітчизняної війни відбували покарання в місцях позбавлення волі або перебували в засланні і реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», діти партизанів і підпільників, які піддавалися репресіям у зв'язку з діяльністю їх батьків; особи, які в період Великої Вітчизняної війни добровільно надавали матеріальну, фінансову чи іншу допомогу військовим частинам, госпіталям, партизанським загонам [100; 105].

Слід зауважити, що наразі перелік учасників бойових дій не враховує:

- *військовослужбовців військових прокуратур;*

- осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України та поліціантів;
- військовослужбовців Управління державної охорони України, осіб рядового та начальницького складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби України;
- медичний персонал, що брав участь у збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби, і був присутніми на полі бою, надавав медичну допомогу пораненим військовим та цивільним особам;
- волонтерів, які брали участь у підтримці військових та допомагали їм на фронті та після повернення;
- осіб, які з 24 лютого по 25 березня 2022 року у складі добровольчих формувань у взаємодії із військовими формуваннями брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;
- представників добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України під час антитерористичної операції.

Зазначена прогаліна свідчить про порушення прав даних категорій осіб, саме тому пропонуємо доповнити ст. 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» перерахованими категоріями осіб з метою встановлення для них статусу «ветеран війни».

До ветеранів війни відносяться й інваліди війни – це люди, які під час воєнних конфліктів, бойових дій або антитерористичних операцій на території України або за її межами, отримали травми, захворювання або інші ушкодження, які стали причиною порушення їхнього фізичного або психічного здоров'я та спричинили їх інвалідність. Також до інвалідів війни можуть бути віднесені

особи, які отримали ушкодження під час невоєнних дій, але виконували воєнні завдання на території, яка перебуває під воєнним станом.

Також інвалідами війни визнаються: військовослужбовці, які стали інвалідами у зв'язку з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, інших ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами; малолітні (до 14 років) в'язні фашистських концтаборів та інших місць примусового утримання, які визнані інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин; особи, які стали інвалідами внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій в період Великої Вітчизняної війни та від вибухових речовин, боєприпасів у повоєнний період (в тому числі і неповнолітні) та під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів часів Великої Вітчизняної війни незалежно від часу їх виконання; учасники бойових дій на території інших держав [100; 105].

Серед ветеранів війни виділяється категорія осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. До них належать: Герої Радянського Союзу; повні кавалери ордена Слави; особи, нагороджені чотирма і більше медалями «За відвагу»; Герої Соціалістичної Праці, удостоєні цього звання за працю в період Великої Вітчизняної війни тощо [100; 105].

Особами, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, вважаються також особи, які брали безпосередню участь у захисті суверенітету та територіальної цілісності України та яким, починаючи з 2014 року, присвоєно звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка», яких, починаючи з 2014 року, нагороджено орденом Богдана Хмельницького трьох ступенів, «За мужність» трьох ступенів, княгині Ольги трьох ступенів [100].

Треба зазначити, що до категорії ветеранів війни (учасник війни) слід відносити осіб, які були евакуйовані з місць бойових дій або тих, хто знаходився у полоні ворога на території інших держав.

Стаття 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх захисту» визначає коло осіб, на яких поширюється чинність цього Закону. Такими

особами є сім'ї військовослужбовців-ветеранів війни, які загинули або померли внаслідок поранення чи контузії, одержаних під час виконання обов'язків. До членів сімей військовослужбовців належать: утриманці загиблого; батьки; один із подружжя, який не одружився вдруге; діти, які не мають своїх сімей; діти, які мають свої сім'ї, але стали інвалідами до досягнення повноліття [100; 105].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що **ветерани війни** – це особи, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав, відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави.

Відповідно до наведеного визначення можна виокремити ознаки поняття «ветеран війни»:

- участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших дружніх країн;
- підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства;
- факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби (факультативна ознака);
- строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та інших військових формуваннях;
- підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий білет, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо);
- потребують спеціальних пільг та підтримки від держави;

– *введення спеціального обліку ветеранів війни відповідно до законодавства.*

Причому остання ознака відноситься до внутрішньої процедури визначення статусу ветерана війни в Україні. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення переліків осіб, які мають право на отримання пільг, передбачених законодавством про ветеранів війни» від 07 листопада 2002 року № 1755 встановлено порядок ведення переліків осіб, які мають право на отримання пільг, передбачених законодавством про ветеранів війни. Оновлення переліків ветеранів війни здійснюється не рідше одного разу на рік [106]. Однак сам факт затвердження переліку не є єдиним критерієм для визначення статусу ветерана війни. У випадку, якщо ветеран війни не знаходиться в затверженому переліку, він може звернутися до відповідних військових органів для отримання рекомендації щодо свого статусу. Рекомендація від військових органів може бути використана для підтвердження ветеранства та отримання пільг та підтримки від держави.

Ветерани війни є суб'єктами юридичних прав, що забезпечують їх соціальний, економічний, трудовий та цивільний захист, гарантуються законодавством України. Під юридичними гарантіями розуміються норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантій передбачає оцінку всієї чинної системи права загалом, з точки зору повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємовідносин державних органів та громадян, а також громадян між собою [107, с. 43].

Гарантії юридичних прав можна розмежувати на дві великі групи:

– гарантії реалізації (конкретизація меж прав ветеранів війни; юридичні факти, з якими пов'язується їх реалізація; процесуальні форми втілення прав ветеранів війни; заходи заохочення та пільги для стимулювання правомірної ініціативної їх реалізації);

– гарантії охорони (захисту) (нагляд і контроль за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; правовий

захист; юридична відповідальність; процесуальні форми охорони прав та обов'язків; профілактика та запобігання правопорушенням [108, с. 143].

Гарантії прав ветеранів війни являють собою систему норм, принципів, умов і вимог, які сукупно забезпечують додержання прав і свобод та законних інтересів зазначених суб'єктів. Необхідно наголосити на тому, що ефективність даних гарантій залежить від рівня розвитку правових принципів і інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності певних елементів у системі функціонування державної влади [109].

Вищевикладене дає підстави говорити, що ветерани війни в Україні мають певні правові гарантії, які забезпечують їх захист у використанні своїх прав. Основні правові гарантії для ветеранів війни включають:

1) наявність системи нормативно-правових актів: Україна має законодавство, яке визнає ветеранів війни та надає їм соціальні та економічні гарантії. Зокрема, закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 18 березня 1993 року № 3551-ХІІ встановлює правову основу для захисту ветеранів війни [26]; закон України 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» [110], закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року № 1058-ІV [111], закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ [112], постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2023 р. № 239 «Деякі питання використання коштів для виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”» [113], постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”», постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення

статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» [114], постанова Правління Пенсійного фонду України від 24 грудня 2009 № 28-1 «Про затвердження Порядку виплати доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною» [115], наказ Міністерства праці та соціальної політики від 19 вересня 2006 № 345 «Про затвердження Інструкції щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги» тощо;

2) захист прав: ветерани війни мають право на захист своїх прав у суді, включаючи право на захист своїх прав на пенсійне забезпечення, медичну допомогу, житло, компенсацію за збитки тощо;

3) представництво інтересів: українські ветерани війни мають право на представництво своїх інтересів в державних та громадських організаціях, які займаються захистом прав ветеранів війни;

4) підтримка: держава надає ветеранам війни підтримку через відповідні органи та установи, зокрема, Міністерство праці та соціальної політики України, органи місцевого самоврядування, громадські організації;

5) інформаційна підтримка: ветерани війни мають право на отримання інформації про свої права та пільги, які надаються законодавством про ветеранів війни.

Отже, система гарантій ветеранів війни включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захист прав даних суб'єктів. Саме захист юридичних прав є важливою складовою правової держави і гарантує забезпечення рівності всіх перед законом та справедливе вирішення правових спорів. Забезпечення прав ветеранів війни є

ключовим аспектом підтримки їхньої соціальної та економічної стабільності. Це передбачає забезпечення доступу до медичного обслуговування, пільгового житла, транспортних послуг, продовольства, предметів особистої гігієни та інших необхідних пільг. Захист прав ветеранів також відіграє важливу роль у зміцненні моральних стандартів суспільства, підкреслюючи вдячність і повагу держави до осіб, які відстоювали її безпеку. Крім того, активна участь ветеранів у соціальному та економічному житті країни, включаючи роботу та участь у державному та громадському управлінні, є важливою для їх повноцінної інтеграції в суспільство.

Вищевикладене наводить на роздуми, чому законодавець встановлює гарантії захисту прав ветеранів війни, а не націлений на охорону як гарантію реалізації прав ветеранів війни шляхом впровадження превентивних елементів. Все це вимагає звернутися до наукових позицій щодо змісту термінів «охорона» та «захист».

Так, Н. І. Матузова, досліджуючи поняття «охорона та захист суб'єктивного права», зазначає, що це не синонімічні поняття. Суб'єктивні права охороняються постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються. Захист є моментом охорони, однією з її форм, але ці поняття не збігаються [116, с. 130–131].

О. В. Мельник зазначає, що «охорона прав» – це сукупність правового забезпечення тих чи тих відносин, тієї чи тієї діяльності; це правове регулювання відносин, які складаються у процесі будь-якої діяльності, починаючи від виникнення цих відносин і до їх припинення. Водночас захист будь-яких суб'єктивних прав – це правове забезпечення недоторканості цих прав, а в разі порушення цих прав, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на їхнє відновлення [117].

Д. М. Бахрах, відзначає, що дослідження законних інтересів особи вказує на те, що до порушення прав застосовуються охоронні заходи, тоді як після порушення вживаються заходи захисту. Охорона передбачає комплекс різноманітних, взаємопов'язаних дій, спрямованих на попередження порушень

прав. Ці заходи, реалізовані державними або громадськими організаціями, допомагають усунути причини потенційних порушень і сприяють нормальному здійсненню громадянами їхніх прав і свобод. Захист, з іншого боку, є примусовим методом відновлення порушених прав, який здійснюється в порядку, встановленому законом, компетентними органами або самими правомочними особами [118, с. 47.].

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що поняття «охорона прав» стосується забезпечення безпеки та збереження цінностей. Охорона включає в себе превентивні заходи та дії, спрямовані на запобігання можливим порушенням, збереження безпеки та запобігання можливим загрозам, сприяє усвідомленню та розумінню прав людини, їх значення та важливості в суспільстві. У разі порушення прав необхідний правовий захист включає в себе різні активні дії, зокрема звернення до суду, просування інших юридичних процедур та інших способів захисту прав. Отже «охорона прав» є родовим об'єктом відносно поняття «захист прав», саме охорона передбачає гарантування того або того права або законного інтересу.

Захист – це система заходів, спрямованих на забезпечення прав та інтересів людей та збереження їхнього майна. Захист передбачає застосування діяльних заходів для захисту прав, інтересів та майна людей, включаючи захист через судові інстанції та застосування фізичної сили в разі нападу на людину або її майно. Важливо зазначити, що захист має бути обґрунтованим та не перевищувати необхідного обсягу для досягнення мети захисту прав. Окрім того, захист може включати застосування примусу, якщо це необхідно для захисту прав, інтересів та майна людей від протиправних дій.

Отже, захист виступає частиною охорони, є його складовим елементом але має при цьому автономний характер; по-друге, охорона може бути цивільно-правовою, адміністративно-правовою, кримінально-правовою, при цьому вона має особливий зміст та систему специфічних превентивних заходів, водночас захист характеризується можливістю застосування цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового примусу; по-третє, кожному

з названих видів охорони та захисту відповідає своя група публічно-правових інституцій, які призначені здійснювати діяльність у вигляді охорони або захисту тих або інших прав чи їх сукупності.

Саме тому, на нашу думку, *щодо прав ветеранів війни доречніше використовувати конструкцію «охорона прав ветеранів війни», яка передбачає в тому числі й активний захист за необхідності.*

1.4. Становлення та розвиток інституту захисту прав ветеранів війни

Слід зазначити, що інститут захисту прав ветеранів війни має тривалу й складну історію становлення та розвитку; дослідивши її, маємо визначити, який досвід має людство щодо допомоги та підтримки вояків, які захищали вітчизну або брали участь у військових рейдах різного призначення на вимогу держави.

Першим історичним періодом, на який припадає становлення інституту захисту прав ветеранів війни є період *«Князівства», що почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.* У цей час основою війська князів була постійна дружина, яка за свою службу діставала бенефіції та земельні лени. Служба була спадковою, починали її з отроків, які з часом ставали гридями та боярами. Служба у княжій дружині сприяла адміністративній та політичній кар'єрі. Дружинники були важкоозброєними кінними лицарями. Їх очолював воєвода. Залежно від розмірів і потужності князівства дружина могла мати від кількох десятків до сотень воїнів. Більші дружини ділились на «стяги» (корогви). Бойовий знак – стяг, допомагав орієнтуватись на полі бою бійцям одного підрозділу, які мали однакові обладунки із супротивником. З XIII ст. війська удільних князів склалися з дружини та «списів» – дружин васалів. Полк, що складався з 900 «списів», налічував трохи більше 7 000 бійців. Через відносно незначну чисельність власної дружини і війська васалів князі під час міжусобиць іноді зверталися до чорних клобуків [119].

Слід зазначити, що нагородження військової дружини князем не мало системного характеру і залежало від його волі та ініціативи. Найпоширенішими були такі види княжої вдячності воїнам: 1) грошові нагороди; 2) харчування при княжому дворі; 3) дарування або надання земельних наділів у постійне або тимчасове користування; 4) звільнення від податків.

Війська удільних князів у XIV–XV ст. склалися переважно з їхніх дружин та «списів» васалів. Ця організація не змінилась і після входження окремих князівств до складу Литви. Сильне роздроблення князівств призвело до скорочення їхніх ресурсів. Наприкінці XIV ст. – початку XV ст. частина князів могла вивести «в поле» не більше «списа». Так, у війнах Вітовта Кейстуовича та Свидригайла Ольгердовича брали участь десятки князів при невеликій чисельності війська. Особливо це стосується волинських князів, які зберегли свої малі уділи і в XVI ст. Навіть втративши статус удільних володарів, найсильніші з волинських князів – Острозькі, Вишневецькі, Чорторійські, Корецькі, Сангушки та Ружинські у XVI–XVII ст. утримували власні війська, які склалися з професійних дружин та ополчення васалів. Статус дружинників, звісно, був іншим, ніж у попередню епоху. Вони служили за платню [120].

Підводячи підсумок щодо згаданого періоду, необхідно зазначити, що для нього характерні такі ознаки: *1) князь за власної ініціативи безсистемно нагороджував військо; 2) при монастирях започатковуються перші лікарні для поранених військових; 3) види нагород залежали від ініціативи князя.*

Другий період має назву **«Феодалний», він тривав з XIV ст. до XVIII ст.**

Феодална система управління дуже сильно спиралась на військові утворення, саме тому можливо говорити про наявність елементів соціального захисту. Так, у «Стоглаві» від 1551р., збірнику соборних рішень багато уваги приділено викупу полонених. У 1604 році започатковано фінансові дотації боярським дітям поранених, які були задіяні у військових походах, у вигляді дворічної пільги від постачання з маєтків з дотичних людей. За царювання В. Шуйського Троїце-Сергієва Лавра створювала безкоштовні лікарні у монастирях для лікування поранених. Згідно зі статтею 193 Судебнику царя

Федора Івановича 1589 року смерть чоловіка (втрата годувальника) бездітної вдови була підставою повернення їй приданого та щорічної виплати так званого «політного» – грошових коштів у розмірі 2 гривні на рік [121]. У 1611 році у статутній грамоті згадується, що за тримання облоги Москви поранені отримували в нагороду особливі мастки. Грамотою від 31 березня 1649 р. московський цар заборонив місцевій владі виселяти стрілецьких, пушкарських і козацьких дружин із будинків їхніх чоловіків, які загинули на війні або потрапили в полон [122, с. 12]. Водночас Соборним уложенням 1649 р. запроваджено податок «на відкуплення полонених». Також було розмежовано стани військових поранених: важко поранений та легко поранений, від цього статусу залежало їх фінансування. Саме у цей час розвивається сфера охорони здоров'я, метою якої було обслуговування, по-перше, царського двору, по-друге, армії. Саме тому в цей час (у 1706 р.) започатковано шпиталь та шпитальна школа – перший медичний заклад освіти.

В подальшому (XVIII ст.) внаслідок Північної війни з'явилися сотні важкопоранених, саме тоді Петро I запровадив при монастирях (надавав земельні ділянки) інвалідні будинки, де утримувалися інваліди війни. У селі Преображенському було побудовано полотняну (парусинову) фабрику, де працювали матроси, списані з кораблів. В подальшому, за часів Єлизавети Петрівни, було наказано будувати кам'яні шпиталі та ставити їх на баланс державного утримання. До них регулярно завозився хліб та надавались кошти на утримання інвалідів (проте це були дуже невеликі дотації, інваліди весь час жили впроголодь). Катерина II своїм указом започаткувала будівництво Катерининської богадільні, де утримувались лише нижні військові чини. Для офіцерів у 1777 р. було організовано окремих інвалідний будинок. В подальшому ветерани війни мали можливість отримувати в нагороду вотчини, які виділялися для таких потреб, та право на індивідуальну консультацію лікаря. Крім того, для лікування поранених виділялися дотації, однак вони не мали системного характеру. У 1721 році було підписано царський указ про стягнення однієї копійки з рубля на госпіталі з усіх членів суспільства, хто отримував жалування,

крім солдатів. В цей час зароджується адресна цільова допомога відставним військовим у вигляді хлібного та грошового забезпечення.

Царським Указом від 22 березня 1716 року було започатковано опікування військовими, «які до справ не годяться через старість або каліцтво», яким передбачалася «пенсійна» підтримка «по їх смерть» [123].

29 липня 1719 р. наказом запроваджувалися богадільні й шпиталі при монастирях для тих, хто залишав військову службу через старість, поранення, хвороби. Тож, турбота про ветеранів із цього часу поступово почала перекладатись із держави на церкву. Зауважимо, що спочатку інваліди мали право обирати монастир для свого утримання, але незабаром була виявлена нерівномірність розселення ветеранів війни, тож призначення інвалідам та їхнім сім'ям почав здійснювати безпосередньо Синод. Усе це свідчить про те, що основним засобом вирішення проблеми піклування про військових інвалідів залишалося їхнє перебування у монастирі. Приписка інвалідів до монастирів не була обов'язковою, і тим, хто знаходив собі інші джерела існування, видавався паспорт, надавалося право самостійного вибору місця проживання в будь-якому місці держави і запису до будь-якого податного стану. Інваліди могли найматися на службу, займатися ремеслом чи землеробством, обирати спосіб заробітку [124].

Соціальний захист українських козаків залежав від багатьох факторів. Він різнився відповідно до періоду історії та влади, яка контролювала козацькі об'єднання. Однак загалом можна сказати, що козаки мали певний соціальний захист від держави, включаючи пільги та права на землю, матеріальну підтримку, медичну допомогу та інші види підтримки.

У період Запорозької Січі козаки мали досить високий рівень соціального захисту. Кожен козак мав право на земельну ділянку, яку він міг використовувати для власних потреб. Крім того, козаки мали право на допомогу від держави, включаючи матеріальну підтримку під час війни та конфліктів. Козаки також мали право на медичну допомогу та інші соціальні послуги.

Під час гетьманщини, козаки також мали соціальний захист від держави. Наприклад, гетьман Богдан Хмельницький видав укази щодо забезпечення козаків харчами та матеріальною допомогою в разі війни. Під час правління гетьмана Івана Мазепи козаки також мали право на земельну власність та певні матеріальні пільги.

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що даний період мав специфічні ознаки, які вирізняють цю стадію становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни: 1) *активно запроваджувалось будівництво лікарень при монастирях, започатковувалися шпиталі з каменю, які перетворювалися у притулки для інвалідів війни*; 2) *сім'ї по втраті годувальника отримували несистемні грошові дотації*; 3) *розвивалася військова медицина*.

Наступний період, який умовно можна назвати **«Імперський» тривав з XVIII ст. до початку XX ст.**, він характеризується тим, що захист ветеранів війни став диференційованим, з'являються перші нормативні акти, що забезпечують соціальний захист сімей військовослужбовців.

Самодержавна Росія, до складу якої у той час входила Україна, часто воювала, унаслідок чого збільшувалась кількість поранених та сімей, що залишилися без годувальника. Тож, була запроваджена допомога сім'ям загиблих воїнів, яку вони отримувати від громади чи міського самоврядування, однак по суті вони часто були позбавлені будь-якої підтримки.

Зауважимо, що офіцерський склад почав отримувати соціальну допомогу та державне забезпечення значно раніше, ніж солдати, це мотивувало представників військової еліти активно брати участь у воєнних баталіях. Відставні офіцери, окрім державної допомоги та допомоги Олександрівського комітету поранених, могли розраховувати на корпоративні форми підтримки (емеритальні каси, дворянські товариства, допомогу однополчан).

Аналіз історичних фактів дає можливість стверджувати, що в усіх країнах Європи та у самодержавній Росії соціальне забезпечення відставних воїнів та їхніх сімей було переважно натуральним, воно виявлялось у вигляді отримання земельних ділянок, державних посад, притулку на старості років, пільг.

Досліджуючи генезис захисту прав ветеранів війни, не можна оминати появу в січні 1813 року газети «Російський інвалід», яка розповідала про подвиги воїнів того часу і сприяла збору коштів для допомоги 50 або навіть 100 інвалідам. Наприклад, царська сім'я підписалася на сім екземплярів, надіславши 1600 рублів замість оголошеної підписної плати [125].

Поряд з газетою було запроваджено громадську організацію – Олександрівський комітет, який існував виключно на благодійні пожертви. Не отримуючи ніякої дотації з боку державного казначейства, комітет мав значні кошти, що дозволяло надавати допомогу десяткам тисяч поранених воїнів та їхнім сім'ям. До кінця XIX ст. інвалідний капітал цього комітету становив 32 мільйони рублів, а річний оборот сягав 5 мільйонів. Допомога комітету полягала в пенсійному забезпеченні, видачі позичок, поліпшенні житлових умов, безплатному медичному обслуговуванні, допомозі сім'ям загиблих, вихованні дітей, влаштуванні їх у притулки та будинки піклування. Розмір допомоги залежав від колишнього військового звання та ступеня втрати працездатності. Солдати отримували від 40 до 84 рублів на рік, прапорщики – 245 рублів, поручики та корнети – близько 300 рублів, штабс-капітани та штабс-ротмістри – по 345. Причому допомога від благодійного комітету призначалась незалежно від пенсій, що видавались державним казначейством [123].

В деяких випадках солдати-інваліди не підозрювали, що вони можуть користуватися допомогою від Олександрівського комітету. Тож, по закінченні російсько-турецької війни 1877–1878 р.р. було створено «Правила для керівництва нижніх чинів, які шукають заступництва Олександрівського комітету». Вони були опубліковані й розіслані до всіх поліцейських управлінь Російської імперії для роздачі нижнім чинам, особливо пораненим у кампанію 1877–1878 р.р. З 1894 р. допомога стала видаватися і нижнім чинам, які були приписані до товариства, але не скористалися земельним наділом. Захід цей викликав величезний приплив клопотань про заступництво, і до кінця XIX ст. інвалідів цієї категорії налічувалося понад 30 000 осіб [124].

Солдати того часу створювали окремий прошарок населення, оскільки служба в армії у XVIII ст. була довічною, з 1793 р. обмежувалася 25 роками, з 1834 р. – 20 роками, з 1855 р. – 12 роками. Тож, при призові до армії вони втрачали свою належність до певного цивільного прошарку, стаючи військовим, їхні жінки та діти також набували окремого статусу. Військова служба для цього прошарку була спадковим обов'язком, який звільняв від сплати всіх державних податків і виконання державних повинностей. Наприкінці 60-х р. XIX ст. відставні солдати складали значну частину загального військового прошарку, і відігравали значну роль у соціальній структурі російського суспільства. Нижні чини, що вийшли у відставку, вважалися вільними людьми. У разі неможливості працювати, вони отримували невелику пенсію – 36 рублів на рік. 24 грудня 1851 р. за наказом Миколи I у паспорті встановлювалася приписка можливого місця проживання солдата у відставці. Це була спроба чиновників зменшити кількість бідних та голодних солдатів у великих містах. Водночас нагальна потреба в поповненні армії та неможливість додаткових витрат змусила чиновників надати поміщикам пільги з рекрутської повинності у випадку поселення у своєму маєтку сімей відставних солдатів. Таким чином держава перекладала обов'язок піклування про військових ветеранів та їхні сім'ї на поміщиків, а поміщики отримували декларацію про отримання залікової рекрутської квитанції на кожного з синів таких солдатів [124].

25 червня 1867 року було введено «Правила про влаштування відставних нижніх чинів», які скасували всі пільги для демобілізованих солдатів. Згідно з цими правилами, колишні військовослужбовці мусили повертатися до своїх попередніх занять без жодних привілеїв. Проте слід відзначити, що військові, які вже мали певні привілеї до цього, зберігали їх, зокрема право займати певні посади та отримувати лікування в шпиталях.

В подальшому, 14 квітня 1915 р., було створено міську Опікунську про калік воїнів раду, яка взяла на себе турботу по відновленню працездатності воїнів-калік шляхом створення відповідних лікувальних закладів, навчання поранених грамоті та ремеслам. У столичних університетських містах, що мали

кваліфіковані кадри, було вирішено створити кілька фізико-механо-ортопедичних інститутів із загальним числом 3 тисячі ліжок. На реалізацію цієї програми було відпущено близько 18 мільйонів рублів [123].

Також 12–13 березня 1915 р. на нараді уповноважених було вирішено утворити особливий відділ при Головному комітеті Всеросійського земського союзу, який разом з Медичною радою повинен був: 1) допомагати скаліченим; 2) вигукувати кошти та 3) втілювати в життя заплановані заходи. Відділ почав функціонувати 2 жовтня 1915 р. Медична Рада у справі допомоги скаліченим встановила загальні положення: 1) допомога скаліченим повинна стати обов'язком держави і турботою суспільства; 2) організація та ведення всієї справи повинні перебувати в руках земств та їх союзних організацій; 3) допомога калікам повинна полягати в лікуванні, відновленні та підтримці працездатності, організації трудової допомоги та піклуванні; 4) допомога, як лікувальна, так і трудова повинна бути наближена до тих, хто її потребує [124; 126].

Підводячи висновок викладеному, можна виокремити такі ознаки даного періоду: 1) *розвиток системи медичної допомоги*; 2) *запровадження патріотичного виховання та прославлення подвигів воїнів в першому військовому журналі «Російський інвалід»*; 3) *розвиток діяльності благодійних фондів*; 4) *створення домів прихистку для військових інвалідів*.

Наступний період **«Радянської доби» тривав з початку і до 90-х років ХХ ст.**

У 1917 році почався новий етап визначення прав ветеранів війни та отримання соціальних гарантій. Чисельні воєнні баталії призводили до великої кількості жертв та до появи інвалідів серед військових. Новостворений радянський уряд почав запроваджувати для військових харчові дотації та грошове утримання. У жовтні 1917 р. було засновано Наркомат державного піклування Росії, перейменований у квітні 1918 р. в Наркомат соціального забезпечення, який намагався запровадити соціальне забезпечення для трудящих за тимчасової непрацездатності, інвалідності, безробіття, сирітства та вдівства, але бюджет не міг забезпечити соціальні виплати.

До березня 1918 року поступово оформлюються основні напрямки діяльності у сфері соціальної допомоги: видача пайків сім'ям, у яких основний годувальник покликаний на фронт; надання притулку для військових-калік; призначення пенсії військовим-калікам. Але за всіма цими напрямками були передбачені незначні виплати, оскільки грошей в бюджеті держави не було.

У 1927 р. в СРСР вперше було введено пенсійне забезпечення за старістю.

Водночас одним із найважливіших законодавчих актів, що регулював соціальний захист військовослужбовців, була Конституція СРСР 1936 року. Згідно з нею військовослужбовці мали право на працю та соціальне забезпечення, що включало безкоштовну медичну допомогу, пенсійні виплати та інші пільги.

Окрім того, військовослужбовці, які постраждали внаслідок війни, мали право на додаткові пільги та компенсації. Наприклад, були запроваджені програми підтримки для інвалідів війни, ветеранів та їхніх родин, які передбачали надання безкоштовного житла, медичної допомоги, грошових виплат та інших видів підтримки.

Соціальна допомога та захист населення у період Великої Вітчизняної війни пов'язані з проблемами допомоги сім'ям фронтовиків, хворим та пораненим, з працевлаштуванням інвалідів, з питаннями піклування про дітей-сиріт та іншими проблемами воєнного часу. 4 червня 1943 року було прийнято постанову РНК СРСР «Про пільги для сімей військовослужбовців, які загинули і зникли безвісти на фронтах Вітчизняної війни» [123]. Вона передбачала пільги для сімей військовослужбовців, які загинули і зникли безвісти на фронтах Вітчизняної війни. Зокрема, сім'ї таких військовослужбовців мали право на отримання безкоштовного житла, безкоштовну медичну допомогу та ліки, матері і діти загиблих військовослужбовців отримували пенсійні виплати. Також були передбачені пільги для сімей військовослужбовців, які отримали тяжкі поранення та інвалідність під час війни. Вони мали право на безкоштовну медичну допомогу, відшкодування витрат на ліки, житло та інші види підтримки.

Після війни були створені різні громадські організації, які забезпечували захист прав та інтересів військовослужбовців та їхніх сімей. Наприклад, Будинок ветеранів війни та робітничої слави забезпечував безкоштовне житло та соціальну підтримку ветеранам війни та їхнім сім'ям.

У 1960-х роках, під час правління М. С. Хрущова, було запроваджено ряд додаткових пільг для ветеранів війни. Наприклад, вони отримували право на пільговий проїзд у громадському транспорті, знижки на квитки до театру та кіно, а також право на безкоштовний проїзд у поїздах. Окрім того, було створено ряд програм підтримки ветеранів та їхніх сімей, зокрема програма будівництва безкоштовного житла для ветеранів війни та їхніх сімей. У 1967 році була прийнята спеціальна програма «Ветерани», яка передбачала надання додаткових пільг та компенсацій для ветеранів війни. Зокрема, за цією програмою ветерани отримували право на безкоштовну медичну допомогу та ліки, житло, допомогу у здійсненні трудової діяльності, знижки на продукти харчування та інші необхідні товари.

У 1970 році була прийнята нова Конституція СРСР, яка гарантувала права ветеранів війни. Зокрема, стаття 119 Конституції передбачала пільги для ветеранів війни, які забезпечували їм безкоштовну медичну допомогу, пенсії та інші види підтримки.

У 1972 році було прийнято Положення про порядок виплати пенсій ветеранам війни, яке забезпечувало підвищення розмірів пенсій для ветеранів війни. Також у 1976 році було прийнято Закон СРСР «Про ветеранів війни» [127], який гарантував права ветеранів війни та забезпечував їхню підтримку.

З 1980-х років почали розвиватися організації ветеранів війни, які займалися захистом прав ветеранів та організовували різноманітні заходи для підтримки ветеранів. Наприклад, в 1985 році було створено Всесоюзну організацію ветеранів війни в Афганістані.

Загалом, з 1970 по 1990 роки інститут захисту прав ветеранів війни розвивався та удосконалювався, забезпечуючи підтримку та захист прав ветеранів війни в СРСР.

Даний період характеризується такими особливостями:

1) ветерани війни отримували значну державну підтримку від уряду, що включало безкоштовну медичну допомогу, пріоритетність у працевлаштуванні та житлові пільги; держава також забезпечувала матеріальну підтримку ветеранів у вигляді пенсій, компенсацій і субсидій; 2) ветерани війни були активно залучені до різних суспільних організацій та робіт, що сприяло їх соціальній інтеграції; 3) водночас захист прав ветеранів війни часто діяв як інструмент державного контролю: ветерани війни, які висловлювали незгоду з політикою держави, могли бути позбавлені державних пільг та матеріальної підтримки; 4) захист прав ветеранів війни був також використаний для пропаганди радянської ідеології: ветерани війни часто використовувалися у костюмованих відеороликах, кінофільмах та мас-медіа для втілення ідеї «перемоги радянського народу над фашистськими загарбниками» та підтримки патріотичних настроїв серед населення; 5) радянська держава приділяла особливу увагу спадщині ветеранів війни: було побудовано багато меморіальних комплексів та пам'ятників, які вшановували військову славу країни та подвиги ветеранів війни; 6) існували обмеження на вільне вираження думок та критику державної політики, що стосувалось і ветеранів війни; це часто призводило до обмеження прав ветеранів на свободу слова та право на вільне об'єднання.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році було прийнято ряд законів та положень, що передбачали пільги для військових ветеранів.

Зокрема, у 1991 році було прийнято Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [128], який гарантував пільги та підтримку ветеранам, які брали участь у війнах на території України, у війнах за межами території України, а також війнах, що відбувалися на території колишнього СРСР. Закон передбачав безкоштовну медичну допомогу та пільгові медичні послуги, пільги на транспорт та житло, пільгове відвідування культурно-масових та спортивних заходів тощо.

Також в Україні діяли і наразі діють різні програми та проєкти, спрямовані на підтримку ветеранів, зокрема, програми соціально-економічного розвитку

населення, програма «Доступна квартира для ветерана», програма «Захист прав ветеранів війни», програма «Військовий лікар» тощо. Більш детально на адміністративно-правовому захисті ветеранів війни ми зупинимося в наступних підрозділах.

Сучасний період можна умовно назвати *«Вільна країна», він бере початок у 90-х роках ХХ ст. та наразі триває.*

Висновки до розділу 1

Дослідивши теоретико-правові засади захисту прав ветеранів війни, ми дійшли таких висновків.

Об'єктом даного дослідження є процес державної політики та публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в Україні, що здійснюється в умовах особливого періоду та прогнозується на післявоєнний період.

Предметом дослідження є міжгалузевий комплекс принципів та норм міжнародного права прав людини, а також норм різних галузей чинного законодавства України: військового, пенсійного та соціального забезпечення, при провідній ролі нормативно-правових актів адміністративного законодавства.

Метою дослідження визначається розробка експлуативної моделі оптимального публічного адміністрування захисту прав ветеранів війни в умовах особливого періоду та в післявоєнний період.

Права людини – це універсальні, невід'ємні та недоторкані права, які гарантуються кожній людині і є необхідними для підтримання почуття власної гідності та забезпечення повноцінного життя.

Основними ознаками, притаманні поняттю «права людини» є: по-перше, вони є універсальними, невідчужуваними та недоторканими, а держава має забезпечувати їх реалізацію та гарантувати захист кожній особі, незалежно від її ознак, таких як національність, раса, стать, вік, релігія тощо; по-друге, ці права повинні бути захищені всіма країнами та для всіх людей, без будь-якої

дискримінації; по-третє, права людини є недоторканими та не можуть бути порушені ніякими обставинами; по-четверте, кожна людина має право на захист своїх прав, які охоплюють широкий спектр сфер життя, таких як свобода вираження, свобода думки, право на життя, право на освіту, право на працю, право на захист від насильства, право на здоров'я та багато інших; по-п'яте, кожна людина має право на захист своїх прав та на свободу від будь-якої дискримінації на будь-якій підставі; по-шосте, права людини є невід'ємними та не можуть бути заборонені чи відняті будь-якою особою чи державою; і на останнє, держава має забезпечувати реалізацію та захист цих прав кожній людині, незалежно від її ознак.

Права ветеранів війни є частиною загального поняття прав людини і громадянина, але вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни.

Ветерани війни – це особи, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав, відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки участі у цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави.

Основними ознаками поняття «ветеран війни» є:

- участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших країн;
- підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства;
- факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби;

- строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та інших військових формуваннях;
- підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий квиток, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо) та наявність спеціальних пільг та підтримки від держави;
- наявність рекомендації від відповідних військових органів та затвердження переліку ветеранів війни відповідно до законодавства.

Доведено, що замість конструкції «права ветеранів війни» доречніше використовувати конструкцію «охорона прав ветеранів війни», яка передбачає в тому числі й активний захист за необхідності.

Інститут захисту прав ветеранів війни має тривалий та складний період становлення та розвитку, кожний етап якого характеризується ставленням держави до війська та до його мотивації у воєнних баталіях. Дослідження генезису дало можливість виокремити кілька періодів, кожному з яких притаманні певні ознаки. Перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст. Для нього характерні такі ознаки: 1) князь за власної ініціативи, не системно нагороджував військо; 2) при монастирях започатковуються перші лікарні для поранених військових; 3) види нагород залежали від ініціативи князя. Другий період має назву «Феодалний», він тривав з XIV ст. до XVIII ст., для нього характерні такі ознаки: 1) активно запроваджувалось будівництво лікарень при монастирях, започатковувалися шпиталі з каменю, які перетворювалися у притулки для інвалідів війни; 2) сім'ї по втраті годувальника отримували несистемні грошові дотації; 3) розвивалася військова медицина. Третій період має назву «Імперський», він тривав з XVIII до початку XX ст. і характеризується тим, що: 1) почався активний розвиток системи медичної допомоги; 2) активно запроваджувалося патріотичне виховання, прославлялися героїчні вчинки воїнів у першому військовому журналі «Російський інвалід»; 3) розвивалася діяльність благодійних фондів; 4) було створено будинки прихистку для військових інвалідів. Четвертий період

отримав назву «Радянської доби», починався на початку ХХ ст. і закінчувався 90-ми роками ХХ ст., для нього характерні такі ознаки: 1) ветерани війни отримували значну державну підтримку від уряду, що включало безкоштовну медичну допомогу, пріоритетність у працевлаштуванні та житлові пільги; держава також забезпечувала матеріальну підтримку ветеранів у вигляді пенсій, компенсацій і субсидій; 2) ветерани війни були активно залучені до різних суспільних організацій та робіт, що сприяло їх соціальній інтеграції; 3) водночас захист прав ветеранів війни часто діяв як інструмент державного контролю: ветерани війни, які висловлювали незгоду з політикою держави, могли бути позбавлені державних пільг та матеріальної підтримки; 4) захист прав ветеранів війни був частиною пропаганди радянської ідеології: ветерани війни були задіяні в костюмованих відеороликах, кінофільмах та мас-медіа для втілення ідеї «перемоги радянського народу над фашистськими загарбниками» та підтримки патріотичних настроїв серед населення; 5) радянська держава приділяла особливу увагу спадщині ветеранів війни: було побудовано багато меморіальних комплексів та пам'ятників, які вшановували військову славу країни та подвиги ветеранів війни; 6) при цьому існували обмеження на вільне вираження думок та критику державної політики, що стосувалось і ветеранів війни, ще часто призводило до обмеження прав ветеранів на свободу слова та право на вільне об'єднання. Сучасний період можна умовно назвати «Вільна країна», він бере початок у 90-х роках ХХ ст. та наразі триває.

Аналіз нормативно-правових актів, якими урегульовано захист прав ветеранів війни, показав, що на сьогодні перелік учасників бойових дій не враховує:

- військовослужбовців військових прокуратур;
- осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України та поліціантів;
- військовослужбовців Управління державної охорони України, осіб рядового та начальницького складу Державної служби України з надзвичайних

ситуацій, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби України;

- медичний персонал, що брав участь у збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби і був присутніми на полі бою, надавав медичну допомогу пораненим військовим та цивільним особам;
- волонтери, які брали участь у підтримці військових та допомагали їм на фронті та після повернення;
- осіб, які з 24 лютого по 25 березня 2022 року у складі добровольчих формувань у взаємодії із військовими формуваннями брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;
- представників добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України під час антитерористичної операції.

Зазначена прогалина свідчить про порушення прав даних категорій осіб, саме тому пропонуємо доповнити ст. 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» наведеним переліком категорій осіб з метою встановлення для них статусу «ветеран війни».

Окрім того, на нашу думку, до категорії ветеранів війни (учасник війни) потрібно відносити осіб, які були евакуйовані з місць бойових дій або тих, хто знаходився у полоні ворога на території інших держав.

РОЗДІЛ 2.

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВETERANІВ ВІЙНИ

2.1 Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни

В сучасних умовах, коли сотні тисяч бійців боронять Україну, визначення статусу ветерана війни є актуальним для держави та народу, який розуміє значущість даної категорії осіб. Особливо важливою є допомога військовим, які повертаються з фронту з важкими травмами, фізичними та психічними проблемами, потребують спеціальної уваги та допомоги з боку держави. Саме тому правовий механізм захисту, а в майбутньому механізм охорони є важливим і необхідним правовим явищем.

Термін «механізм» не є новим і використовується як в практичній, так і в теоретичній площині різних сфер життєдіяльності. Він походить від грец. μηχανή «знаряддя», «пристрій» [129, с. 335] та визначається у тлумачних словниках як пристрій, який передає або перетворює рух, приводить машину або апарат у дію; те саме, що й машина; послідовність дій окремих елементів, засобів для забезпечення чогось; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище; внутрішня будова, система чого-небудь [130, с. 665].

Інженерні галузі тлумачать слово «механізм» як сукупність рухомо з'єднаних частин, що здійснюють під впливом застосовної сили завдані рухи [131, с. 539]. Безумовно, найчастіше зазначене поняття використовується в технічних галузях і означає елементи машин, технічних апаратів, інженерних конструкцій. Пізніше цей термін почав застосовуватись в інших наукових галузях та практичних сферах. Не обійшов він і сферу публічного адміністрування та сферу суспільних відносин, урегульовану правовими нормами. Наразі теоретики права виокремлюють механізми державного

(урядового) регулювання, державної (публічної) політики, організаційні, організаційно-технічні, правові, економічні, інноваційні, інформаційні, соціальні механізми тощо, комбіновані механізми – адміністративно-правові, організаційно-економічні, соціально-психологічні тощо, а також механізми в різних сферах суспільної життєдіяльності людей – механізми грошово-кредитного, валютного, інвестиційного, податкового тощо регулювання економіки, окремих її частин тощо [132].

Ідея про зв'язок усіх правових засобів в єдиному механізмі вперше була сформована М. Г. Александровим. Він запропонував термін «механізм правового регулювання», під яким розуміється комплекс правових засобів, за допомогою яких відбувається регулювання суспільних відносин. І вже після цього різні вчені почали ґрунтовно досліджувати дане питання [133, с. 118].

На сьогодні можна говорити про такі механізми:

– *механізм держави*, який являє собою цілісну ієрархічну систему державних органів, що здійснюють державну владу, а також систему установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [134, с. 87].

– *механізм державного управління*, який означає взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, за допомогою яких суб'єкт державного управління (його компоненти) «сприймають» потреби, інтереси і цілі суспільства в керуючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях і діях і практично проводять їх в життя, спираючись на державну владу. Тобто це механізм соціального «насичення» (наповнення) державного управління, завдяки використанню можливостей якого воно набуває бажану обумовленість, обґрунтованість і ефективність [135, с. 86–87].

– *механізм правової поведінки* – сукупність засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання поведінки людини правом [136, с. 166];

– *механізм забезпечення*, який залежить від мети власного призначення, в якій сфері він працює, наприклад, механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина – це система засобів, спрямованих на захист і реалізацію базових

правових норм та інститутів, які проголошені на рівні конституції та конституційних законів і мають на меті визначення місця та ролі людини з погляду гарантування її прав у системі суспільних відносин. Головною метою цих засобів, зазначають правники, є захист конституційно-правового статусу людини, а також створення необхідних умов для того, щоб усі структурні елементи конституційно-правового статусу людини могли бути реалізовані як у відносинах людини з державою, так і в її стосунках з іншими суб'єктами правовідносин [137] тощо.

Тобто сьогодні термін «механізм» має досить широке використання в системі права, проте єдиного трактування, виробленого знання про механізм немає, саме тому нам необхідно розібратися з цією правовою категорією в межах захисту прав ветеранів війни [138].

Якщо досліджувати даний термін з методологічної точки зору як один з правових інструментів, то можна говорити про систематизований структурно-логічний конгломерат, спрямований на виконання поставленої мети. Вводячи до системи права категорію «правовий механізм», К. В. Шундіков визначає його як об'єктивованій на нормативному рівні, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний і достатній для досягнення конкретної цілі (сукупності цілей) [139, с. 15]. До юридичних засобів відносять: суб'єктивні права й обов'язки, дозволи, заборони, приписи, принципи, презумпції, заходи заохочення, обмежувальні заходи, терміни, процедури, заходи відповідальності тощо. За допомогою правових механізмів здійснюється гарантована законодавством реалізація завдань правового регулювання, впливу на суспільні відносини для досягнення конкретної мети.

Відповідно правовий механізм – це правове явище, урегульоване правовими нормами, що спрямовані як на урегулювання окремих характерних для цього механізму засобів, що складають його основу і є його елементами, так і його самого загалом. Він має мету або декілька визначених цілей, яка досягається лише в межах встановлених процедур. Будь-який правовий механізм – це інструментарій права, що використовується для отримання якісного

результату. Саме тому кожний виокремлений механізм, чи то «механізм забезпечення», «механізм охорони», «механізм захисту» визначає свій зміст та має систему спеціальних засобів, що використовується відповідно до поставленої мети.

Механізми захисту прав людини, як і інші правові механізми, поділяються на міжнародні та національні. Під *міжнародними механізмами захисту прав* розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення в разі їх порушення, та відповідні міжнародно-правові норми. *Національні (внутрішньодержавні) механізми захисту прав* мають свої особливості в кожній країні, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства [140, с. 83]. Національні механізми захисту прав людини тлумачаться в юридичній літературі по-різному: як система й комплекс послідовних дій, спрямованих на захист прав людини; як складова механізму забезпечення прав людини, що являє собою заходи, спрямовані на відновлення порушених прав; як система органів, засобів, закріплених у Конституції, що забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [141, с. 53]. При з'ясуванні сутності даного поняття необхідно зауважити, що теоретики права поняття «захист прав» розуміють як державно-примусову діяльність, спрямовану на реалізацію «відновлювальних» завдань – на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [142, с. 51]. Таким чином, захист прав фізичних осіб являє собою регламентовану законодавчими нормами діяльність уповноважених суб'єктів. Відповідно владний характер даної діяльності дає можливість застосовувати заходи адміністративного примусу [143, с. 63].

Також механізми захисту прав в українському праві класифікують за галузями права, наприклад, механізм захисту цивільних прав або механізм захисту прав споживачів та ін. [144, с. 34].

Механізм захисту прав людини являє собою систему, що складається з певних частин, таких як право на захист, форма та спосіб захисту прав, процес та

порядок звернення до відповідних органів, установ та організацій. Кожен елемент системи має своє місце та виконує певні функції, взаємодіючи з іншими частинами. Механізм захисту прав має бути органічно цілісним та логічно послідовним процесом, який має допомогти людині відновити своє правоздатне становище після порушення конкретного права. Дії людини при цьому полягають у відновленні становища, що існувало до порушення права, і досягненні певного результату.

Механізм захисту прав ветеранів війни є одним із національних механізмів прав людини. Він означає систему засобів, що застосовуються публічною адміністрацією для забезпечення гідного життя та підтримки для тих, хто жертвував своїм здоров'ям та життям задля захисту своєї країни. Для досягнення цієї мети механізм захисту прав ветеранів включає в себе різноманітні заходи, а саме: забезпечення доступу до медичної допомоги та реабілітації, соціальна підтримка, забезпечення житлом та задоволення інших потреб, які можуть виникнути у ветеранів після повернення з фронту [145].

Будь-який механізм являє собою високоорганізовану систему, яка має свою структуру. Система характеризується єдністю елементів, що перебувають у певних зв'язках і відносинах між собою, характеризують сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище. А структуру розглядають як визначений склад компонентів (елементів) об'єкта. Тому є всі підстави вказати на те, що лише ті з елементів, які за своєю спрямованістю та значенням здатні виконувати роль засобів впливу на певний об'єкт із метою забезпечення належного етапу його існування, варто включати до складу будь-якого механізму [146, с. 9–12].

Тож, структуру механізму захисту прав ветеранів війни становлять система нормативно-правових актів, якими урегульовано права даних суб'єктів, система органів публічної адміністрації, що забезпечує запровадження різноманітних засобів, завдяки яким досягається мета встановленого механізму, та самі засоби, що є змістовною складовою даного інструменту.

О. Г. Огородник, досліджуючи поняття «механізм захисту прав», відносить до його елементів ще й громадські організації [4]. Дана концепція є

слушною, оскільки громадський контроль відіграє важливу роль як ефективна інституція щодо захисту прав ветеранів війни.

На підставі викладеного можна виокремити ключові ознаки механізму захисту ветеранів війни:

1) має системний характер, що характеризується наявністю елементів (засобів), які розташовані в певній послідовності та мають певні взаємозв'язки, через що є єдиним, цілісним утворенням. Серед інших таких елементів можна назвати: програми соціальної підтримки, які надають ветеранам доступ до медичної допомоги, реабілітації, житла, працевлаштування та низки послуг; громадські організації, які допомагають ветеранам у захисті їх прав та забезпеченні їх соціальних потреб; інші засоби, такі як правова допомога, інформаційна підтримка, створення спеціальних центрів з надання послуг ветеранам та інші. Кожний елемент цього механізму, має певне функціональне призначення, доповнює, розвиває, сприяє реалізації іншого, з яким він пов'язаний відповідними системними зв'язками;

2) має динамічний характер, оскільки від застосування передбачених засобів залежить бажаний результат. Водночас зазначений механізм не може існувати окремо від інших механізмів, він постійно взаємодіє з іншими державно-правовими механізмами і системами, розвивається з урахуванням об'єктивно існуючих потреб;

3) має внутрішню структуру, яка відображає внутрішню організацію механізму захисту прав ветеранів війни. Структура визначає схему розміщення та взаємозв'язків елементів механізму, включаючи пенсійне забезпечення, соціальні пільги, працевлаштування, психологічну допомогу, контроль з боку держави та юридичну відповідальність за порушення норм, що регулюють права ветеранів війни. Ці елементи взаємодіють між собою, щоб забезпечити максимальний захист прав та інтересів ветеранів війни. Зокрема, нормативно-правова база встановлює правові норми та гарантії для ветеранів, публічні органи управління забезпечують виконання цих норм та надають соціальну підтримку ветеранам, а система засобів забезпечує виконання цих норм та

забезпечення певного рівня життя для ветеранів. Окрім того, контроль з боку держави та юридична відповідальність за порушення норм також є важливим елементом механізму захисту прав ветеранів війни, оскільки це забезпечує дотримання правових норм та захищає ветеранів від можливих порушень їхніх прав;

4) має власні завдання та функції, які полягають у забезпеченні реалізації прав та гарантій, закріплених у законодавстві, на всіх етапах життєвого циклу ветеранів війни, включаючи пенсійне забезпечення, медичну допомогу, соціальні пільги та інші види підтримки; забезпеченні доступу ветеранів війни до інформації про їх права та можливості отримання соціальної та правової допомоги; визначення процедури звернення ветеранів війни до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших установ для отримання соціальної та правової допомоги; розроблення програм щодо психологічної допомоги ветеранам війни, в тому числі забезпечення доступу до психологічної підтримки та консультування; розвитку системи професійної освіти та перепідготовки для ветеранів війни, що дозволить їм знайти роботу та інтегруватися у суспільство; забезпеченні контролю з боку держави за дотриманням прав та гарантій, закріплених у законодавстві, що стосуються ветеранів війни; забезпечення доступу до культурно-розважальних та спортивних заходів, що сприятиме соціальній адаптації ветеранів війни; розробці та запровадженні індивідуальних програм допомоги для ветеранів війни з урахуванням їхніх потреб та особливостей; можливості участі ветеранів війни у процесах прийняття рішень, які стосуються їхніх прав та інтересів, в тому числі через представництво у різних громадських організаціях. Загалом, механізм захисту прав ветеранів війни має на меті забезпечення максимальної підтримки та захисту прав та інтересів цієї категорії осіб, які зробили вагомий внесок у захист національної безпеки та відстоювання національних інтересів. Важливою складовою механізму є розробка та впровадження ефективних заходів із підтримки та соціальної реабілітації ветеранів війни, що дозволить їм

повернутися до повноцінного життя в мирний час та забезпечити своє благополуччя та добробут;

5) реалізується у вигляді послідовних і взаємопов'язаних стадій та процедур, а саме: звернення до відповідних органів, установ та організацій для отримання необхідної допомоги, підтримки та захисту; розгляд звернення та прийняття рішення щодо надання необхідної допомоги, підтримки та захисту; застосування правових засобів для захисту прав ветеранів війни, таких як судові позови, звернення до правоохоронних органів, апеляційні процедури тощо; забезпечення виконання рішень, прийнятих у зв'язку з захистом прав ветеранів війни, в тому числі за допомогою контролю та забезпечення відповідальності за порушення прав ветеранів. На кожному з цих етапів використовуються відповідні правові засоби, форми та методи для забезпечення максимальної ефективності механізму захисту прав ветеранів війни;

6) починає діяти унаслідок волевиявлення як ветеранів війни, так і органів, що забезпечують їх захист, механізм захисту прав ветеранів війни стає активним і починає виконувати свої завдання та функції. У результаті цього процесу ветерани війни отримують доступ до необхідної підтримки, допомоги та захисту, що необхідні їм для повноцінного життя та інтеграції в суспільство;

7) передбачає контроль з боку держави та відповідальність за порушення норм, які регулюють права ветеранів, оскільки забезпечують виконання законодавчих актів та гарантують захист прав цієї категорії осіб;

8) має бути ефективним та оперативним, щоб забезпечити вчасну підтримку та захист прав ветеранів. Ефективність та оперативність механізму захисту прав ветеранів війни полягає в його здатності швидко та ефективно реагувати на порушення прав ветеранів, забезпечуючи їм вчасну підтримку та захист. Це може бути досягнуто за допомогою швидкого та прозорого процесу звернення до відповідних органів та інституцій, а також за допомогою встановлення чітких термінів реагування на звернення ветеранів та вирішення їхніх проблем. Також ефективність та оперативність механізму захисту можуть бути забезпечені завдяки розвитку технологій та автоматизації процесу

звернення та обробки інформації, що дозволить забезпечити швидке та точне вирішення проблем ветеранів.

Механізм захисту прав ветеранів війни може використовувати широкий спектр засобів адміністративно-правового, кримінально-правового, цивільно-правового змісту. Відповідно до напрямку дослідження нас більше цікавить адміністративно-правовий напрямок, для якого є характерним обов'язкове залучення органів публічної адміністрації, наділених владними повноваженнями щодо захисту (охорони) прав ветеранів війни. Під адміністративно-правовим захистом прав людини в науці адміністративного права прийнято розуміти сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій (процедур) щодо припинення незаконного посягання на права, свободи та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають під час їх здійснення; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків із притягненням винної особи до відповідальності [2, с. 378]. Отже, в основу адміністративно-правового захисту прав людини покладена діяльність публічних органів управління в межах встановленої компетенції, спрямована на відновлення порушених прав шляхом застосування заходів адміністративного примусу, спрямованих на відновлення, визнання прав і припинення порушень прав громадян, здійснюваних органами публічної влади за заявами громадян або з ініціативи компетентних органів [4, с. 127].

Щодо адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, публічна адміністрація в межах компетенції наділена повноваженнями щодо відновлення порушених прав даних суб'єктів, але основною метою її діяльності є саме охорона передбачених прав ветеранів війни за допомогою спеціальних засобів і способів, що дають можливість забезпечити ефективний захист прав цієї важливої соціальної групи.

Механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система правових, організаційних та інших засобів, спрямованих на захист прав ветеранів війни на рівні публічних органів управління. Основна мета механізму – забезпечення відновлення порушених прав ветеранів війни та охорона їхніх прав у майбутньому. Це досягається за допомогою спеціальних правових норм, організаційних заходів, механізмів контролю за дотриманням прав ветеранів та відповідальності за порушення цих прав.

Складовими цього механізму, на нашу думку, є:

- 1) *норми права* – система законів та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають права ветеранів війни;
- 2) *об'єкт* – суспільні відносини, що виникають під час реалізації ветеранами війни права на різноманітні види підтримки та соціального захисту, такі як пенсійне забезпечення, безкоштовне медичне обслуговування, психологічну та медичну допомогу, працевлаштування, житло та інші соціальні пільги;
- 3) *суб'єкти*, тобто організаційно-структурні формування, що становлять систему органів та установ, а також інших інститутів, на які покладено захист прав ветеранів війни;
- 4) *юридичні засоби забезпечення реалізації відповідного права*, які передбачають розгалужену систему правових прийомів, що використовуються державою для надання пільг та допомоги ветеранам війни. Ці засоби можуть включати пенсійне забезпечення, соціальні пільги, підтримку в працевлаштуванні, надання медичної допомоги та реабілітації, психологічну допомогу, надання вільного доступу до інформації про охорону здоров'я та інші заходи, спрямовані на забезпечення повноцінного життя ветеранів війни та їхню соціальну інтеграцію.

2.2. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни

З перемогою України над російськими окупантами з'явиться проблема адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, які зробили все для відстоювання свободи та незалежності нашої країни. Саме нормативно-правове регулювання цього питання є ключовим інструментом для формування захисту зазначеної категорії осіб, оскільки воно визначає права, обов'язки та гарантії в різних сферах життя, таких як пенсійне забезпечення, освіта, професійна освіта, працевлаштування, соціальна адаптація, медичне обслуговування тощо.

На сьогодні нормативно-правова база, якою урегульовано адміністративно-правовий захист ветеранів війни, не є досконалою, має багато суперечностей та невизначеностей за певними напрямками. Детально дослідимо наявну систему нормативно-правових актів, сформулюємо пропозиції щодо усунення недоліків та запропонуємо шляхи удосконалення системи захисту ветеранів війни.

Суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративно-правового захисту ветеранів війни, урегульовуються нормами права, які містяться в нормативних актах різної юридичної сили. Нормативно-правовий акт – це офіційний правовий акт, виданий на виконання волі народу України уповноваженими на те органами у вольовому встановленому Конституцією та законами України порядку, положення (норми) якого покликані регулювати суспільні відносини щодо невизначеного (неперсоніфікованого) кола суб'єктів, є обов'язковим для виконання після набуття ним чинності та забезпечується відповідними засобами примусу [147, с. 90]. Нормативні акти бувають різної юридичної природи і сили, саме тому науковці, систематизуючи їх, пропонують різні класифікації таких актів, залежно від їхнього напрямку та призначення.

Так, Д. М. Бахрах за юридично значущими ознаками систему актів державного управління поділяє:

- за змістом (нормативні, індивідуальні, загальні акти, мішані акти);

- за суб'єктами, які прийняли адміністративні акти (акти органів виконавчої влади; акти суб'єктів влади, що не перебувають у системі апарату виконавчої влади; акти громадських організацій, котрим делеговані державно-владні повноваження);
- за функціональною роллю (планові з фінансових питань, методичного характеру, з кадрових питань, обліку, постачання та інших загальних функцій);
- за формою (акти письмові, усні, конклюдентні);
- за колом осіб, на які поширюються норми (акти загального значення, міжвідомчі акти, внутрішньовідомчі) [148, с. 69].

З точки зору професора В. К. Колпакова, акти публічного адміністрування можна розділити на такі типи:

- за юридичними властивостями: нормативні (правозастосовні, загального характеру), та ненормативні (індивідуальні, правозастосовні, правовиконавчі, приватні адміністративні акти, акти реалізації норм адміністративного права);
- за межами дії (дія актів у просторі й часі): такі, що діють у часі на всій території без обмежень; такі, що діють на території протягом визначеного терміну; такі, що діють на частині території без обмежень у часі;
- за характером компетенції органів, що видають акти: загального; галузевого; функціонального управління;
- за місцем органів, що приймають акти, в їх загальній ієрархії [149, с. 230].

Свою позицію щодо класифікації нормативно-правових актів в наукових джерелах висловлює Ю. П. Битяк, який зазначає, що за юридичними властивостями акти розподіляються на: нормативні (встановлюють загальні правила поведінки та регламентують однотипні суспільні відносини в певних галузях), індивідуальні (розв'язують конкретні питання управління і не містять у собі норм права) та змішані (містять як норми права, рішення щодо конкретних управлінських справ і ненормованих приписів, так і загальні правила); за

суб'єктами права, які видають акт: ті, що видають Президент України (укази та розпорядження), Кабінет Міністрів України (постанови та розпорядження), центральні та місцеві органи виконавчої влади (міністри – накази, інструкції, розпорядження в межах своєї компетенції; державні комітети – постанови, голови державних комітетів – накази та розпорядження; відомства – накази, постанови, інструкції, правила, положення; місцеві державні адміністрації приймають рішення та видають розпорядження; керівники відділів, управлінь та інших підрозділів місцевих державних адміністрацій – накази та розпорядження; керівники державних підприємств й установ – накази та розпорядження і можуть затверджувати нормативні акти, такі як положення і правила) [150, с. 143–144].

Т. О. Коломоєць використовує стандартну класифікацію актів. За юридичними властивостями акти публічного адміністрування поділяються нею на: нормативні (встановлюють загальні правила поведінки, норми права, регламентують однотипні суспільні відносини в певних галузях, призначені на довгострокове та багаторазове застосування), індивідуальні (вирішують конкретні питання управління і не містять у собі норм права, спрямовані на одноразове застосування щодо конкретних випадків, ситуацій, обставин, здійснюють безперервне оперативне вирішення органами виконавчої влади численних справ) та змішані (містять і норми права, і рішення щодо конкретних управлінських справ та ненормативні приписи). Залежно від суб'єктів прийняття актів управління, виділяють: укази і розпорядження Президента України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; накази, інструкції, розпорядження міністрів; рішення місцевих державних адміністрацій; положення, правила, інструкції, накази, розпорядження, що видаються керівниками державних підприємств та установ [151, с. 61]. Науковець також виокремлює дію актів управління у просторі, часі та за колом осіб. За територією дії акти виконавчої влади поділяються на акти, що діють у масштабі всієї держави, та акти, що діють в межах адміністративно-територіальних одиниць. Як правило, дія актів управління у просторі й часі здійснюється згідно з компетенцією відповідного органу виконавчої влади. Дія правових актів

управління в часі є більш складною, оскільки передбачає неоднакові правила дії для актів управління. У вимірах часу акти управління діють від моменту набрання ними чинності до їх припинення, а саме: закінчення строку, на який був прийнятий акт (нормативні акти); припинення дії акту у зв'язку з виконанням його приписів (переважно індивідуальні акти); прийняття нового акту з даного питання; з часу скасування нормативного акту внаслідок його застарілості або незаконності (анулює правовий акт як орган, що прийняв його, так і вищий орган) [151, с. 61–63].

Також слід зауважити, що основним призначенням нормативно-правових актів є урегулювання відповідних суспільних відносин, перетворення їх у правовідносини. За допомогою нормативно-правових актів, що містять норми права, забезпечується службово-регулятивна спрямованість управлінського впливу, спрямована на організацію взаємозв'язків учасників управлінських відносин, розподіл між ними завдань, повноважень та відповідальності, чіткість визначення компетенції кожного з них. Треба акцентувати увагу на тому, що правові відносини охороняються державною владою. Удосконалення нормативних актів сприяє підвищенню рівня керованих сфер та інститутів суспільного життя, що дає можливість підвищити ефективність адміністрування цими сферами та інститутами.

До сфери правового регулювання повинні входити лише ті відносини, які мають такі ознаки: по-перше, це відносини, у яких знаходять відображення як індивідуальні інтереси членів суспільства, так і інтереси загальносоціальні; по-друге, у цих відносинах реалізуються взаємні інтереси їх учасників, кожен із яких іде на якийсь утилек власних інтересів заради задоволення інтересів іншого; по-третє, відносини ці будуються на основі згоди виконувати визначені правила, визнання обов'язковості цих правил; по-четверте, ці відносини потребують дотримання правил, обов'язковість яких підкріплена досить дієвою силою [152, с. 118].

Науковці по-різному розуміють поняття «правове регулювання суспільних відносин нормами права». Так, О. М. Мельник зазначає, що правове

регулювання – це здійснюваний усією системою юридичних засобів державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, охорони та розвитку [153, с. 7].

А. М. Колодій визначає поняття «правове регулювання» як дію права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [154, с. 217].

Правове регулювання упорядковує такі типи суспільних відносин: 1) з обміну цінностями (як матеріальними, так і нематеріальними); 2) з владного управління суспільством, яке здійснюється з метою задоволення як індивідуальних, так і суспільних інтересів і повинне реалізовуватись за суворими правилами, забезпеченими силою примусу; 3) із забезпечення правопорядку для нормального перебігу процесів обміну цінностями і процесів управління в суспільстві, які виникають з порушення правил, що регламентують поведінку людей у двох вказаних сферах [155, с. 117].

Ознаки правового регулювання: має цілеспрямований характер, оскільки за допомогою правових норм виступає регулятором суспільних відносин для задоволення публічних інтересів; наділений організаційним та упорядкованим характером, здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність; має результативний характер, оскільки спрямований на досягнення певних цілей; має визначені стадії, які передбачають насамперед: 1) регламентацію суспільних відносин; 2) виникнення суб'єктивних прав та обов'язків; 3) їх реалізацію; має певний предмет та сферу правового впливу; за його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки; гарантує доведення норм права до їх виконання [156, с. 489].

Зміст будь-яких суспільних відносин складають предмет правового регулювання, від нього залежить особливості, характер, способи й засоби правового регулювання [157, с. 118].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що **під правовим регулюванням адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни** необхідно розуміти *вплив норм права на суспільні відносини, що виникають між публічною адміністрацією та ветеранами війни щодо захисту їхніх прав у різних сферах життя, таких як пенсійне забезпечення, освіта, професійна освіта, працевлаштування, соціальна адаптація, медичне обслуговування тощо, з метою перетворення їх в правовідносини, що гарантуються та охороняються державою.*

З метою дослідження змісту та особливостей правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни необхідно, як ми вже зазначали, дослідити систему нормативно-правових актів, що урегульовують даний інститут, залежно від характеру компетенції органів публічної адміністрації, що видають акти: загального, галузевого або функціонального управління.

Акти загального управління, якими урегульована система адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, представлені: Законами України, актами Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. Розглянемо їх детально.

Основний закон, який є підґрунтям для правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, – закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», яким визначено основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, встановлено єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантії військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі [110]. Соціальний та правовий захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей покладається на державу через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Він спрямований на реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних

потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. Ст. 2 згаданого закону України встановлює, що ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їхніх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України.

Норми закону України поширюються на:

1) військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення (далі – правоохоронних органів), Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадян України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та членів їхніх сімей;

2) військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та членів їхніх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;

3) військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їхніх сімей [110].

Значений нормативний акт вживає конструкцію «безробіття з незалежних від військовослужбовця обставин». З цього приводу необхідно зазначити, що це міжнародна конструкція, яка використовується Міжнародною організацією праці та закріплена у Конвенції про допомогу особам, які визнані безробітними з незалежних від них обставин № 44 [158]. Водночас закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»

уточнює зміст даної конструкції: це втрата роботи з незалежних від застрахованих осіб обставин – припинення трудового договору відповідно до статті 36 (пункти 1,2,3), статті 38 (у разі неможливості продовження роботи, а також не виконання роботодавцем законодавства про працю, умов колективного чи трудового договору), статті 39, статті 40 (пункти 1, 2, 5, 6) Кодексу законів про працю України, а також з аналогічних підстав, визначених іншими законами, а для військовослужбовців – звільнення зі служби з поважних причин без права на пенсію (у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, у зв'язку із закінченням строку контракту, систематичним невиконанням умов контракту командуванням, через сімейні обставини або з інших поважних причин відповідно до законодавства про військовий обов'язок і військову службу) [159]. Зміст терміна передбачає механізм захисту військовослужбовців від безробіття з незалежних від військовослужбовця обставин, на жаль, закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» не зупиняється на цьому. Існують загальні, характерні для всіх безробітних, способи захисту від безробіття, а саме: 1) участь в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття, яке передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття; 2) надання безоплатних соціальних послуг, зокрема, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації з урахуванням попиту на ринку праці, сприяння у працевлаштуванні, зокрема шляхом фінансової підтримки самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи відповідно до законодавства; 3) надання особливих гарантій працівникам, які втратили роботу у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці; 4) надання додаткової гарантії зайнятості окремим категоріям населення, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці [160, с. 131].

Саме тому, пропонуємо доповнити закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» ст. «Право на

захист військовослужбовців на випадок безробіття з незалежних від них обставин».

При цьому, законодавець надає такі пільги, гарантії та компенсації військовослужбовцям:

- час перебування на військовій службі зараховується до страхового стажу, стажу роботи, у тому числі за спеціальністю, стажу державної служби;
- за полоненими військовослужбовцями, заручниками, інтернованими в нейтральних державах, безвісно відсутніми зберігаються грошове та інші види забезпечення, а їх сім'ям щомісячно виплачується грошове забезпечення військовослужбовця;
- виплата вихідної допомоги за місцем роботи при припиненні трудового договору у разі призову або прийняття на військову службу у розмірі двох мінімальних заробітних плат;
- перевага в залишенні на роботі учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України, працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, служби за призовом;
- продовольче, речове та інше матеріальне забезпечення за встановленими нормами;
- виплата добових, встановлених Кабінетом Міністрів України, за кожний день перебування в дорозі на військовослужбовця та кожного члена сім'ї військовослужбовця, який переїжджає разом з ним;
- встановлення виключного переліку підстав звільнення з військової служби до набуття права на пенсію за вислугою років;
- забезпечення соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також членів сімей військовослужбовців за їх зверненням;
- виплата грошової допомоги у разі звільнення з військової служби та в інших, передбачених законодавством випадках;

– виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності [110].

Щодо останнього пункту, слід відзначити, що в окремих випадках виникає питання щодо отримання грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця жінкою, яка не перебувала з ним у шлюбі, але проживала однією сім'єю. В цьому випадку існує судова практика (в порядку цивільного судочинства) щодо визнання проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (Справа № 290/289/22-ц провадження №61-13369св22). Тоді законодавець надає таку можливість родині загиблого.

Наступним знаковим законом України, спрямованим на адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни, є закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ (Редакція від 15 квітня 2023, підстава – 2983-ІХ), яким визначено правовий статус ветеранів війни та забезпечено створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяння формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них [26].

Цей закон поширюється на: ветеранів війни, членів сімей ветеранів війни, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей померлих ветеранів війни, членів сімей загиблих Захисників та Захисниць України, членів сімей померлих Захисників та Захисниць України.

Причому ветеран війни – визначена особа, яка брала участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав і до яких належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни. Тож, особа відноситься до категорії «ветеран війни» на підставі участі в певній «воєнній кампанії» (пов'язаній із захистом Батьківщини чи бойовими діями на території інших держав) з визначеним часовим періодом, територією і навіть складом учасників. Законодавець відносить до ветеранів війни у тому числі і військовослужбовців Сил ТрО і членів добровольчих формувань територіальних громад тощо. Залучені до конфіденційного співробітництва особи, які брали

участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримуванні збройної агресії або на інших територіях, де в період виконання цих завдань велися воєнні (бойові) дії, також мають право на отримання статусу ветерана війни відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку, що унеможливило розкриття факту залучення таких осіб до конфіденційного співробітництва [161].

Водночас необхідно зазначити, що цей закон не повною мірою розкриває проблему сімей військовослужбовців, які пропали безвісти. Так, ст. 10 закону має назву «Сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни», а в самій статті говориться про «сім'ї осіб, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час захисту Батьківщини» [26]. Виникає питання: по-перше, чому ст. 10 (назва статті) не враховує наявність сімей зниклих безвісти ветеранів війни; по-друге, як встановити причинно-наслідкові зв'язки, що можуть довести у зниклого безвісти його статус загиблого чи пораненого під час захисту Батьківщини? Для цього необхідно виробити механізми, що встановлюють порядок визнання зниклого безвісти воїна ветераном та можливість поширення на членів його сім'ї пільг та соціального захисту.

Необхідно зауважити, що в законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII[162] встановлено, що особа, яка зникла безвісти за особливих обставин – це людина, яка зникла у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Вона набуває такого статусу відтоді, коли вносяться про неї дані до Єдиного реєстру осіб зниклих безвісти за особливих обставин на підставі заяви про факт зникнення, що подається представником військового формування; органом державної влади, органом місцевого самоврядування; Уповноваженим

з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин у випадку, якщо родичі такої особи звернулись з повідомленням про зникнення особи; або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про факт зникнення [162]. Слід зазначити, що порядок ведення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, визначений Положенням про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затвердженим Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 53529 від 29 серпня 2022 року, що визначає порядок ведення, наповнення, порядок доступу до інформації Реєстру. Витяги з Єдиного реєстру надають представники Департаменту інформатизації МВС України. Вивчення даного закону викликало запитання, чи є зниклі безвісти військовослужбовці та інші особи, які брали участь у бойових діях ветеранами війни? Згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 3 квітня 1991 року, ветераном війни в Україні визнається особа, яка брала участь у воєнних діях, воювала на боці України та має підтверджений відповідним чином статус ветерана. Зникнення особи безвісти само по собі не призводить до автоматичного присвоєння їй статусу ветерана війни. Для отримання такого статусу в Україні, згідно із згаданим вище Законом, зазвичай потрібно мати певне підтвердження, яке свідчить про участь даної особи у воєнних діях та підтвердження статусу ветерана. Тоді виникає питання, чи може Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» поширюватись на зниклих безвісти осіб, які не можуть мати статус ветерана війни. *Саме тому пропонуємо соціальний захист сімей зниклих безвісти осіб, що брали участь у бойових діях прописати у законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти». Одночасно хотілося б зауважити, що в законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» законодавець використовує поняття пропавший безвісти, що є помилкою перекладу та русизмом, саме тому пропонуємо замінити термін «пропавший безвісти» на «зниклий безвісти».*

Також необхідно зазначити, що Законом України «Про внесення зміни до статті 3-1 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального

захисту»» передбачено створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни, спрямованого на збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання, захист і знеособлення інформації про ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб. Водночас запроваджені й діють реєстри: Єдиний реєстр учасників антитерористичної операції та Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги, ці реєстри кореспондуються між собою. Сьогодні єдиний державний реєстр ветеранів війни не працює, з міркувань безпеки він буде запущений після перемоги України у війні з російською федерацією. Також не працює на сьогодні електронний кабінет ветерана, не визначена доля електронного посвідчення ветерана, передбаченого законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів війни та запровадження електронного посвідчення ветерана», який набрав чинності 12 січня 2022 року [163].

За законодавством України, *електронне посвідчення ветерана* (е-посвідчення ветерана) – посвідчення ветерана у формі електронного відображення інформації, що містить відомості про видане особі «Посвідчення учасника бойових дій», «Посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни», «Посвідчення учасника війни», «Посвідчення члена сім'ї загиблого» або «Посвідчення члена сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України» разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом, штрих-кодом, цифровим кодом), який забезпечує перехід за посиланням на відповідний підтвердний запис в електронних ресурсах Єдиного державного реєстру ветеранів війни, яке формується у разі виявлення бажання запитувача, підтверджує його статус; невід'ємною частиною е-посвідчення ветерана є відцифрований образ обличчя, що міститься в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни або відображається в е-паспорті / е-паспорті для виїзду за кордон за згодою особи [164]. На наш погляд, призупинення роботи зі створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни є недоречним, особливо в умовах воєнних дій, коли сотні військових отримують статус ветерана війни через поранення та полон

(визволення з полону). Можна цей Реєстр зробити для службового користування, але постійно проводити роботи з ним, удосконалюючи та наповнюючи систему.

Наступним законом, що дає можливість охарактеризувати стан регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, є закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції України і деяких інших осіб та їх соціальний захист», він визначає статус ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ, Національної поліції України, податкової міліції, Бюро економічної безпеки України, державної пожежної охорони, Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також основні засади державної політики щодо соціального захисту громадян, звільнених з військової служби, служби в органах внутрішніх справ, Національній поліції України, Бюро економічної безпеки України, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та членів їхніх сімей, визначає гарантії, які забезпечують їм гідне життя, активну діяльність, шану та повагу в суспільстві [165].

З цього приводу необхідно зазначити, що відповідно до українського законодавства ветерани війни можуть бути розмежовані за деякими критеріями: ветерани війни до 2014 року, ветерани АТО (антитерористична операція) та ООС (операція об'єднаних сил), ветерани сучасної російсько-української війни:

- ветерани війни до 2014 року – це категорія, що включає осіб, які брали участь у військових конфліктах та війнах, що сталися до початку конфлікту на Сході України у 2014 році. Вони можуть бути ветеранами Другої світової війни, війни в Афганістані та інших конфліктів;

- ветерани АТО – це ветерани, які брали участь у антитерористичній операції, яка розпочалася в Україні в квітні 2014 року внаслідок подій на Сході

України. Ці особи були військовослужбовцями або добровольцями, які взяли участь у боротьбі з терористичними організаціями;

- ветерани ООС – це особи, які брали участь в операції об'єднаних сил, яка розпочалася у 2018 році на Сході України і була продовженням антитерористичної операції (АТО);

- ветерани сучасної українсько-російської війни.

Серед ветеранів війни є учасники бойових дій. Учасниками бойових дій відповідно до ст.5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. Право на отримання статусу учасника бойових дій мають не лише військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані), а й інші особи, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали територіальну цілісність України і брали безпосередню участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії Російської Федерації. Для отримання статусу учасника бойових дій можуть вимагатися певні критерії, наприклад, безпосередня участь у бойових операціях, присутність у визначених зонах конфлікту тощо. Цей статус також підтверджується свідоцтвом [26].

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що ветеран війни – це особа, яка взяла участь у військових діях та завершила свою службу, тоді як учасник бойових дій – особа, яка безпосередньо брала участь у бойових операціях, незалежно від того, чи завершила вона свою військову службу, чи ні. Учасники бойових дій можуть бути військовослужбовцями, добровольцями або іншими особами, які активно брали участь у воєнних діях, включаючи, наприклад, бойові операції, бойові місії або захист території [166; 167].

Ще одним суб'єктом, що підпадає під статус ветерана війни є учасник війни. Відповідно до ст. 8 закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені вказаним законом. Перелік всіх осіб, які належать до учасників війни, закріплений у ст. 9 згаданого Закону. Наприклад, особи, які в період Другої світової війни добровільно надавали матеріальну, фінансову чи іншу допомогу військовим частинам, госпіталям, партизанським загонам, підпільним групам, іншим формуванням та окремим військовослужбовцям у їх боротьбі проти німецько-фашистських загарбників за умови незаперечного підтвердження цих фактів; особи, які після 9 вересня 1944 року були переселені на територію України з території інших країн; працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи в районах антитерористичної операції у період її проведення, у порядку, встановленому законодавством, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у порядку, встановленому законодавством [26].

Слід зауважити, що учасник бойових дій та учасник війни – це два різних поняття, а військові, які мають ці статуси, отримують різні пільги та виплати. Наприклад, пенсійне забезпечення учасників бойових дій передбачає щомісячне довічне грошове утримання або державну соціальну допомогу, що виплачується замість пенсії, підвищується в розмірі 25% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, тоді як учасники війни, нагороджені орденами та медалями колишнього СРСР за самовіддану працю й бездоганну військову службу в тилу в роки Другої світової війни, отримують пенсії, щомісячне довічне грошове утримання або державну соціальну допомогу, яка підвищується на 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, іншим

учасникам війни виплачується на 10% вище прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Статус інваліда війни отримують особи, які мають інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [168].

Зауважимо, що поняття «ветеран військової служби» не визначене законодавством України.

Між тим ветеранами військової служби визнаються громадяни України:

1) які бездоганно прослужили на військовій службі, в органах внутрішніх справ, податковій міліції, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України 25 і більше років у календарному або 30 та більше років у пільговому обчисленні (з яких не менше 20 років становить вислуга у календарному обчисленні) і звільнені в запас або у відставку відповідно до законодавства України або колишнього Союзу РСР чи держав СНД;

2) інваліди I та II групи, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби чи при виконанні службових обов'язків з охорони громадського порядку, боротьби із злочинністю та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

3) інваліди I та II групи, інвалідність яких настала внаслідок захворювання, одержаного в період проходження військової служби і які мають вислугу військової служби 20 років і більше;

4) військові пенсіонери, нагороджені медаллю «Ветеран Збройних Сил СРСР» за законодавством колишнього Союзу РСР;

5) які бездоганно прослужили на військовій службі 20 і більше років у календарному або 25 та більше років у пільговому обчисленні і звільнені з військової служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України [165].

На підставі викладеного вважаємо, що **ветеран військової служби** – це особа, яка має певний статус і пільги на підставі своєї бездоганної служби в органах внутрішніх справ, податковій міліції, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Ветеран військової служби – це громадянин України, який бездоганно прослужив встановлений законодавством термін на військовій службі, в органах внутрішніх справ, податковій міліції, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України і звільнений у запас або у відставку відповідно до законодавства України, нагороджений військовими нагородами, може бути інвалідом через виконання службових обов'язків, який за наявності визначених підстав має певні пільги та отримує соціальний захист держави.

Зазначеною дефініцією пропонуємо доповнити закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції України і деяких інших осіб та їх соціальний захист».

Пільги – це переваги та привілеї, які надаються військовослужбовцям на підставі чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їхніх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на військовій службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні. Пільги розрізняються за категоріями осіб та військовослужбовців, які мають на них право, періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та ступенем персоніфікації (одноосібні та сімейні).

Ветеранам військової служби надаються такі пільги:

- 1) безоплатне користування закладами охорони здоров'я Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, інших центральних органів виконавчої влади та військових формувань;
- 2) першочергове безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів;
- 3) першочергове медичне обстеження, диспансеризація та госпіталізація;
- 4) першочергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів), безоплатне забезпечення протезами та протезно-ортопедичними виробами;
- 5) переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням у санаторіях з пільговою оплатою вартості путівок ветеранів та членів їхніх сімей;
- 6) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги і користування квартирним телефоном;
- 7) першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов;
- 8) право на безоплатне отримання у власність займаного ними та членами їхніх сімей житла незалежно від розміру його загальної площі в будинках державного житлового фонду;
- 9) безоплатний проїзд і перевезення багажу ними та членами їхніх сімей при переїзді до вибраного місця проживання після звільнення з військової служби;
- 10) безоплатний проїзд (туди і назад) у межах України один раз на рік залізничним транспортом у купейному вагоні швидкого чи пасажирського потягу або водним чи автомобільним транспортом міжміського сполучення для лікування та відпочинку у санаторіях та будинках відпочинку;

- 11) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах України;
- 12) використання чергової відпустки за місцем роботи у зручний для них час;
- 13) право переважного залишення на роботі, на яку вони були зараховані вперше після звільнення з військової служби, при скороченні чисельності або штату працівників;
- 14) переважне право на вступ до гаражних, садово-городніх, житлових та інших кооперативів [165].

З цього приводу необхідно зауважити, що серйозним недоліком наявної системи пільгового забезпечення ветеранів війни є ситуація, за якої більшість із наявних пільг мають компенсаторне, а не мотивувальне спрямування. Відповідно, наявна система пільг не здатна забезпечити гідний рівень життя для даної категорії осіб. Саме тому формування системи пільгового забезпечення цієї категорії громадян потребує принципово іншого підходу, який створюватиме умови для їхньої адаптації до мирного життя, набуття ними компетенцій та навичок, необхідних для успішної самореалізації [169, с. 176].

Закони України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [170] та «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [171], визначають основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантування їм рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами [171].

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням

здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності [170]. Водночас багато норм згаданих вище законів мають декларативний характер, тож наразі стоїть нагальна проблема щодо працевлаштування та включення у повноцінне життя суспільства інвалідів війни, розроблення та запровадження системних, комплексних реабілітаційних програм, що вимагає збільшення інвестицій з боку держави, органів місцевого самоврядування, інших спроможних суб'єктів.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначають умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро України, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Бюро економічної безпеки України чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію [172]. Даними законами передбачено такі види пенсійного забезпечення військовослужбовців:

а) довічна пенсія за вислугу років (призначається особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, за наявності встановленої Законом вислуги на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ і в державній пожежній охороні, службі в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, в органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції, Державної кримінально-виконавчої служби України);

б) пенсія за інвалідністю (призначається військовослужбовцям, які стали інвалідами за умов, передбачених Законом);

в) пенсія в разі втрати годувальника (призначається членам сімей військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти).

Військовослужбовцям, які мають право на пенсійне забезпечення, пенсії відповідно до Закону призначаються і виплачуються після звільнення їх зі служби. Пенсіонерам з числа військовослужбовців та осіб, які отримують пенсію за Законом, у разі повторного прийняття на військову службу до Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту, службу до органів внутрішніх справ, органів та підрозділів цивільного захисту, податкової міліції та Державної кримінально-виконавчої служби України виплата пенсій на час їх служби припиняється. Пенсіонерам з числа військовослужбовців та осіб, які отримують пенсію за Законом, прийнятих на службу на посади начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ до підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення у разі призову їх на військову службу під час часткової чи загальної мобілізації, на особливий період до Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів та підрозділів цивільного захисту виплата пенсій на час такої служби не припиняється [172].

Маємо зазначити, що пенсійне забезпечення військовослужбовців не відповідає сучасним реаліям, прийняте воно було у 1992 році, коли бюджетні можливості були значно ширшими, а загальна мобілізація взагалі не передбачалася. Саме тому наразі постала нагальна проблема пенсійної реформи військовослужбовців. Особливо це стосується індексації пенсій. Сучасним законодавством передбачене підвищення пенсії військовим пенсіонерам не лише під час проведення загальної індексації, але й тоді, коли зростає розмір грошового забезпечення чинних військовослужбовців. Разом з підвищенням грошового забезпечення військовим, які несуть службу, підвищується пенсія військових пенсіонерів. Це спричиняє зростання видатків Пенсійного фонду, що наразі практично неможливо. *Саме тому на сьогодні необхідно внести зміни до закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» наступного змісту: «Індексація пенсій*

військовослужбовців та членів сімей загиблих проводиться у порядку загальної індексації». Поряд з цим необхідно зазначити, що в умовах російської агресії збільшується кількість інвалідів війни, які потребують тривалого лікування, що вимагає збільшення розміру одноразової виплати військовим, які отримали інвалідність під час служби.

І на останнє, сучасна тенденція збільшення кількості військових пенсіонерів вимагає підвищення граничної межі по вислугі років, після досягнення якої військовослужбовець може йти на пенсію, до 30 років. Розмежування при нарахуванні пенсій військовослужбовцям, які брали участь у бойових діях і які перебували в тилу. Стимулювання ветеранів у подальшому служінні Батьківщині, особливо в умовах відбудови держави, у перекваліфікації або отриманні додаткової професії, що дасть можливість державі зменшити у відсотковому відношенні виплату пенсій поряд з отриманням основної заробітної плати. Запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових.

На останок слід зазначити, що законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які брали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» визнано вклад іноземців у захист територіальної цілісності України та передбачено впровадження спрощеної системи отримання посвідки на тимчасове проживання. Іноземці та особи без громадянства, які надавали інструкторську (стрілецьку, тактичну, медичну, радіотехнічну, вибухотехнічну та іншу) допомогу підрозділам Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ України, залученим до проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо у районах її проведення, та/або залученим до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо у районах їх проведення, або

добровольчим формуванням, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України та спільно з вищезазначеними підрозділами брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, а також які брали участь у виконанні бойових або службових завдань антитерористичної операції та/або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях спільно із вищезазначеними підрозділами та добровольчими формуваннями та отримали посвідку на тимчасове проживання мають право на отримання громадянства для іноземців [173].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо за необхідне запропонувати прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», в якому передбачити:

- нарахування пенсій та одноразових допомог відбувається відповідно до участі в боях за Батьківщину;*
- збільшення максимального розміру пенсії за вислугу років до 90 %, за умови збільшення граничної межі вислуги років до 30 років;*
- збільшення одноразових виплат особам з інвалідністю внаслідок війни з урахуванням специфіки поранення, що потребує протезування;*
- посилення соціального захисту членів сімей загиблих та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;*
- запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових;*
- покращення забезпечення, збільшення фінансування, стимулювання медичного персоналу госпіталів ветеранів війни;*
- врегулювання відпусток військовослужбовцям в умовах особливого періоду.*

Характеристика нормативно-правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни не буде повною, якщо оминати

підзаконні нормативні акти. Згаданий захист урегульований 156-ма нормативними актами, які неможливо висвітлити в межах однієї роботи, тож зупинимося лише на основних.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України» затверджує Порядок надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, що визначає процедуру надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України [174].

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2016 року № 336 «Деякі питання соціального захисту ветеранів війни та членів сімей Захисників і Захисниць України» затверджує Порядок призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб, що розкриває механізм призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, деяких категорій осіб [175].

Не можна оминати постанову Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2020 року № 674 «Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб», метою якої є поетапне зменшення диспропорцій в розмірах пенсій, призначених військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ (міліції), поліцейським та деяким іншим особам, та до прийняття Верховною Радою України законодавчих актів щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців і деяких інших осіб [176].

Аналіз зазначених нормативних актів дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі нормативно-правове регулювання адміністративно-правового

захисту прав ветеранів війни потребує удосконалення шляхом усунення правових колізій, запровадження світових стандартів та наявного досвіду, що дасть можливість удосконалити правовий захист ветеранів війни.

2.3. Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни

Зміст поняття «публічна адміністрація» привертає увагу теоретиків права вже більше 20 років. В основі його визначення суб'єкт реалізації публічної влади, змістом якої є: а) влада народу як безпосереднє народовладдя; б) державна влада – законодавча, виконавча, судова; в) місцеве самоврядування [177]. Таким чином, публічна адміністрація – це система органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, **публічна адміністрація** – це системне організаційне утворення, наділене владними повноваженнями, спрямованими на виконання зобов'язань, покладених на державу [178].

Публічній адміністрації притаманні такі ознаки:

- 1) це організована система органів;
- 2) суб'єктом виступає держава в особі органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування;
- 3) складовими елементами є також державні заклади, організації, установи;
- 4) спирається на владні повноваження;
- 5) виконує адміністративно-управлінські функції;
- 6) діяльність поширюється на все суспільство;
- 7) метою діяльності є забезпечення інтересів як держави, так і суспільства загалом, а не окремих громадян і соціальних груп;
- 8) система економічних, адміністративних методів, за допомогою яких досягається управлінських ефект;

9) право застосування заходів примусу [179, с. 523].

Органи публічної влади можуть бути класифіковані за різними критеріями:

1) за належністю до однієї з підсистем публічної влади – органи державної влади і органи місцевого самоврядування; 2) за порядком формування – виборні й призначувані; 3) за порядком прийняття рішень – одноосібні та колегіальні; 4) за предметною підвідомчістю – органи загальної й спеціальної компетенції; 5) за територіальною підвідомчістю – загальнодержавні й місцеві; 6) за внутрішньою структурою – централізовані й децентралізовані; 7) за часом існування – постійні та тимчасові [177].

Поряд із публічною адміністрацією використовується термін «публічне адміністрування». Публічне адміністрування є видом організаційно-розпорядчої діяльності, спрямованої на підготовку та впровадження державних рішень, управління персоналом, надання послуг населенню [180, с. 15; 181, с. 324–325].

Публічне адміністрування – це регламентована законами та іншими правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що спрямована на: прийняття адміністративних рішень; надання адміністративних послуг; здійснення внутрішнього адміністрування суб'єкта публічного адміністрування. У вузькому сенсі публічне адміністрування передбачає взаємодію суб'єктів з виконавчою гілкою влади, а в широкому сенсі – з усіма трьома гілками влади на різних рівнях прийняття рішень (державний, регіональний, муніципальний) [182, с. 8]. Публічне адміністрування має свою специфіку: спирається на державну владу, підкріплюється і забезпечується нею; поширюється на все суспільство і за його межі у сфері проведення державної міжнародної політики. Саме держава шляхом законодавчої діяльності встановлює основні, загальні й типові правила поведінки людей; публічне адміністрування діє системно та неперервно, поєднуючи функціонування таких структур, як механізм держави, державний апарат, державну службу [183, с. 15; 184].

Публічне адміністрування базується на принципах: пріоритету державної політики; система управління – інформаційна система, її діяльність

безпосередньо залежить від того, яка інформація використовується управляючим суб'єктом; принцип економії ентропії характеризує умови впорядкування системи. Чим менше вимір ентропії, тим вище впорядкованість суспільної системи [185, с. 32]; об'єктивність (неупередженість виконання рішень); пропорційність (масштаб адміністративних рішень і засоби здійснення повинні відповідати цілям адміністрування); незловживання владою; службова співпраця, ефективність; субсидіарність (рішення суб'єктів публічного адміністрування повинні здійснюватися на тих рівнях, де їх виконання є найефективнішим); «єдиного вікна» (підготовка інформації за замовленням громадян передбачається на одному робочому місці) [180, с. 16].

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що **публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни** – це система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на захист осіб, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби із захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав, відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди-війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави.

Складна система публічної адміністрації відповідно до Конституції України має таку структуру:

I. Органи державної влади включають:

1. Інститут президенства України; Верховну Раду України; Кабінет Міністрів України; міністерства, державні служби, інспекції, агентства, комісії, бюро, центральні органи зі спеціальним статусом; місцеві державні адміністрації;

II. Система органів влади Автономної Республіки Крим;

III. Система органів місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради; районні й обласні ради; районні в містах ради; виконавчі органи місцевого самоврядування; органи самоорганізації населення [186].

Президент України та Верховна Рада України здійснюють загальне адміністрування всіх сфер життя, в тому числі і захист прав військовослужбовців. Між тим у ракурсі висвітлення діяльності публічної адміністрації щодо захисту прав ветеранів хотілося б зупинитись на діяльності Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, питання відання якого визначені Постановою Верховної Ради України від 29 серпня 2019 № 19-IX «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання». Відповідно до цієї постанови до предмету відання Комітету відносяться: державна політика у сфері соціального захисту громадян; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, забезпечення достатнього життєвого рівня людини; законодавче регулювання гуманітарної допомоги; державна політика у сфері регулювання трудових відносин та зайнятості населення; розвиток соціального партнерства та діяльність громадських об'єднань сторін соціального партнерства; діяльність фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та інших соціальних фондів; державна політика у сфері пенсійного забезпечення; правовий статус і соціальний захист ветеранів війни, ветеранів Другої світової війни, учасників Визвольних змагань, воїнів-інтернаціоналістів, учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, інших осіб, на яких поширюється дія закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», жертв нацистських переслідувань та репресій комуністичного тоталітарного режиму, членів сімей зазначених вище осіб, дітей війни, осіб похилого віку і регулювання діяльності їх громадських об'єднань; правовий статус і соціальний захист постраждалих учасників Революції Гідності та членів їхніх сімей; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; законодавче забезпечення увічнення пам'яті

загиблих при захисті Батьківщини; соціальний захист і реабілітація осіб з інвалідністю та регулювання діяльності їх підприємств і громадських об'єднань; реабілітація ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; законодавче регулювання надання соціальних послуг ветеранам, особам з інвалідністю, особам похилого віку та іншим особам, які перебувають у складних життєвих обставинах [187].

Відповідно до встановлених завдань зазначений Комітет упродовж восьмої сесії підготував 8 проєктів законів, які прийняті Верховною Радою України, але треба підкреслити, що безпосередньо за сферою регулювання Комітетом було розроблено лише Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни, членами сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України окремих категорій осіб, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, та інших питань» від 12 січня 2023 р. № 2864-IX, який визначає учасниками бойових дій осіб, які з 24 лютого по 25 березня 2022 р не вступили до Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України або інших утворених відповідно до законів України військових формувань чи правоохоронних органів, однак брали безпосередню участь в здійсненні заходів необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів. Поряд із цим Верховною Радою України у восьмій сесії прийнято за основу 4 законопроекти:

– про внесення змін до деяких законів України щодо виплати грошової винагороди ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань;

- про колективні угоди та договори;
- про внесення змін до Закону України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»;
- про внесення зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, де ведуться бойові дії [188].

Тож, що профільний комітет має незначні досягнення щодо удосконалення законодавства з охорони прав ветеранів війни, маємо надію, що у подальшому їхня законотворчість буде стосуватися саме соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Слід зазначити, що при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини діє ***Управління моніторингу прав військовослужбовців, поліцейських, ветеранів та інших осіб Секретаріату Уповноваженого***, яке є самостійним структурним підрозділом Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність якого координує представник Уповноваженого, визначений Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини згідно із затвердженою посадовою інструкцією. Основними завданнями цього Управління є: забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого у сфері здійснення парламентського контролю за додержанням прав громадян України, які перебувають на військовій службі (службі осіб рядового та начальницького складу) у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Міністерстві внутрішніх справ України, Національній гвардії України, Національній поліції України, Державній прикордонній службі України, Державній міграційній службі України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Службі безпеки України, Управлінні державної охорони України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, розвідувальних органах України та інших державних органах сектору безпеки і оборони; призовників, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні)

та спеціальні збори, а також членів їхніх сімей; громадян України, які під час проходження військової служби у зв'язку зі збройним конфліктом та/або воєнними діями захоплені в полон чи зникли безвісти, незаконно позбавлені волі або є заручниками, та членів їхніх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули чи померли; осіб, які мають статус ветеранів військової служби та служби в правоохоронних, а також інших державних органах сектору безпеки і оборони, осіб, звільнених з військової служби, які мають статус ветеранів війни, визначений Законом України «Про статус ветеранів війни та їх соціальний захист», та членів їхніх сімей. Забезпечення моніторингу стану додержання прав військовослужбовців, поліцейських, ветеранів та інших осіб державними органами та органами військового управління і місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності. Забезпечення поновлення порушених прав військовослужбовців, поліцейських, ветеранів та інших осіб [189].

Цей орган за час війни досяг неабияких результатів роботи, так, протягом 2022 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 42 485 звернень, з них 562 колективні звернення від 7 779 осіб та 41 923 індивідуальні, які були розглянути органом. Найбільше порушень своїх прав зазнали внутрішньо переміщені особи, звернення яких становлять 16 % від загальної кількості. Також нехтування правами людини значною мірою відчули соціально незахищені верстви населення та військовослужбовці [190].

Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади визначає загальну політику держави, серед інших від приділяє значну увагу захисту прав ветеранів. Відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України 2020 року, Уряд щодо підвищення ефективності захисту прав військовослужбовців ще два роки назад передбачав: створення системи моніторингу потреб ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей у медичних, психологічних, соціальних послугах та можливостей держави,

територіальних громад, ветеранської спільноти, неурядового сектору, міжнародної підтримки для координації у задоволенні таких потреб. Також акцентувалась увага на забезпеченні доступу ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей до якісних медичних та психологічних послуг. Аргументувалась необхідність щодо впровадження спеціалізованої програми медичних гарантій для ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей, моніторинг її ефективності та забезпечення її удосконалення. Передбачалося формування здорового способу життя та підтримка спортивної реабілітації ветеранів війни, впровадження стандартів соціальної підтримки ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей. Вжиття заходів до покращення житлового забезпечення учасників антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб, які брали участь у бойових діях на території інших держав, членів їхніх сімей, а також внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, у тому числі шляхом виплати грошової компенсації. Уряд передбачає створення системної політики з формування позитивного сприйняття ветерана війни суспільством шляхом розроблення та реалізації комплексної програми героїзації образу захисника – взірця героїзму та патріотизму. Підняття рівня національно-патріотичної свідомості в державі, активне залучення ветеранів війни до цього процесу. Введення в експлуатацію Національного військового меморіального кладовища та створення Меморіалу світлої пам'яті загиблих захисників. Акцентується увага на створенні можливостей для ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, та постраждалих учасників Революції Гідності, щодо здобуття освіти, професійного розвитку, впровадження концепції зміни військової кар'єри на цивільну, активної самозайнятості, відкриття та ведення власного бізнесу. Водночас робиться акцент на розробленні комплексної

програми героїзації ветеранів війни, формування позитивного образу ветерана у суспільстві та відповідність ветерана цьому образу, залученні ветеранів війни до процесу шкільного та позашкільного національно-патріотичного виховання молоді, зокрема через програму підвищення кваліфікації для викладання відповідних дисциплін. Перед Міністерством оборони України Уряд ставить задачу щодо удосконалення законодавства щодо соціального захисту пенсіонерів, ветеранів та модернізації системи переходу з військової кар'єри на цивільну [191].

Зауважимо, що пройшло три роки після затвердження цієї Програми та півтора роки повномасштабної війни, кількість ветеранів зростає, ще більше стає учасників бойових дій та військових інвалідів. Перед війною, як нами зазначалося вище, було створено Єдиний державний реєстр ветеранів війни. Передбачалось, що кожен ветеран буде мати свій електронний кабінет, у якому він зможе дізнатися про перелік пільг і послуг, які йому гарантовані. Міністерство у справах ветеранів України змогло б бачити ступінь реалізації пільгових програм чи програм підтримки державою ветеранів. Передбачалось створення пільгового електронного квитка, при отриманні якого, використовуючи QR-код з електронного посвідчення ветерана, кожен захисник валідував статус ветерана для безоплатного проїзду в транспортних засобах. На жаль, ці реєстри не працюють сьогодні у цілях безпеки. Міністерство у справах ветеранів України звітує, що після війни цей Реєстр буде працювати.

Щодо забезпечення психологічної реабілітації військовослужбовців, то 29 листопада 2022 року постановою Кабінету Міністрів України затверджено «Порядок та умови надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”», яким визначено механізм надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або

звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалим учасникам Революції Гідності, членам сімей таких осіб (дружина (чоловік), повнолітні діти і батьки) та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [192]. Відповідно до нього створено Український ветеранський фонд – платформу розвитку ветеранських можливостей; Київський міський кризовий центр «Соціотерапія» кожного тижня приймає людей на реабілітаційні програми; «Спільнота психологів Калуша» допомагає бійцям та їхнім рідним; центр психологічного консультування та травмотерапії «Open Doors» організовує онлайн-сесії першої психологічної допомоги; Побратими – це команда, яка спеціалізується на психосоціальній адаптації ветеранів; 5522 – лінія психологічної підтримки військових та їхніх близьких тощо. Водночас залишається гострою потреба в консультаційній і психотерапевтичній допомозі різним категоріям травмованих осіб – військовослужбовцям, ветеранам, членам їхніх сімей, які переживають руйнацію звичного життя. Оскільки участь у бойових діях практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму, яка без відповідної своєчасної кваліфікованої допомоги може призвести до несприятливих наслідків, як для самого військовослужбовця, так і для суспільства загалом. Психологічна травматизація особового складу стає причиною зниження ефективності виконання завдань за призначенням та збільшення небойових втрат після повернення військовослужбовців до мирного життя. Також психічні травми зумовлюють виникнення труднощів із соціалізацією та погіршують якість життя військовослужбовців, створюють тривалі соціальні проблеми [193].

Саме тому потрібна комплексна дорожня карта ветерана, яка охоплює всі сторони реабілітації як після бойових виходів, так і в мирний час.

Щодо санаторно-курортного лікування ветеранів, воно потребує негайних реформ комплексного характеру для забезпечення якісних послуг відповідно до потреб Захисників і Захисниць. На ринку санаторно-курортних закладів потрібна

здорово конкуренція за надання послуг для ветеранів з метою якісного приведення сервісів у відповідність до нових вимог сьогодення.

Наразі по всій Україні через систему ЦНАПів активно запроваджується надання послуг для ветеранів війни та членів їхніх сімей за принципом «єдиного вікна».

У 2023 році Кабінет Міністрів України розробив Стратегію переходу від військової служби до цивільного життя та план заходів щодо її реалізації, яка стосується чотирьох ключових потреб: економічна незалежність, можливість військової кар'єри, забезпечення ветеранів житлом, медичні послуги. Ветеранам також нададуть можливість розвивати військову кар'єру [194].

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що сьогодні перед Кабінетом Міністрів України за умови збільшення кількості ветеранів постають глобальні проблеми, які потребують комплексного вирішення та фінансування.

Серед центральних органів виконавчої влади основним органом, який визначає політику щодо захисту ветеранів війни є *Міністерство у справах ветеранів України*, правовий статус якого визначений Положенням про Міністерство у справах ветеранів України. В ньому визначено, що цей орган є головним у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України [195].

Міністерство очолює Міністр, який має чотирьох заступників та Державного секретаря. Орган має таку структуру: патронатна служба Міністра; директорат стратегічного планування та європейської інтеграції; департамент соціального захисту; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку; департамент реабілітації та медичного забезпечення; департамент цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації; юридичний департамент; фінансове управління; управління документообігу та звернень

громадян тощо. Також передбачені регіональні відділення (сектори): у Вінницькій області; у Волинській області; у Житомирській області; у Закарпатській області; у Запорізькій області; в Івано-Франківській області; у м. Києві; у Київській області; у Кіровоградській області; у Львівській області; у Миколаївській області; в Одеській області; у Полтавській області; у Сумській області; у Хмельницькій області; у Чернівецькій області; у Чернігівській області; Міжрегіональний відділ у Донецькій, Луганській та Харківській областях; Міжрегіональний відділ у Дніпропетровській, Херсонській областях, Автономній республіці Крим та м. Севастополі.

Особливу увагу необхідно звернути на Департамент соціального захисту, який є самостійним структурним підрозділом Міністерства у справах ветеранів України, безпосередньо підпорядкований державному секретарю Міністерства ветеранів України, діяльність якого спрямовується і координується першим заступником Міністра. До складу Директорату входять такі структурні підрозділи: 1) відділ з надання статусів; 2) відділ з розробки та реалізації житлових програм; 3) відділ з питань соціальної підтримки; 4) відділ по роботі з членами сімей загиблих.

Основні завдання відділу з надання статусів: забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалим учасникам Революції Гідності, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України; участь у забезпеченні прав і свобод ветеранів війни та членів їхніх сімей в межах компетенції Відділу; організація та координація роботи з питань: надання, позбавлення статусу учасника бойових дій та призначення одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; встановлення факту отримання особами поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на

території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Основні завдання відділу з розробки та реалізації житлових програм: забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі – ветерани), членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі – члени сімей ветеранів) з питань забезпечення їх житлом; здійснення моніторингу стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту ветеранів та членів сімей ветеранів, а саме забезпечення їх житлом; організація та координація роботи щодо виплати грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення за рахунок субвенції з державного бюджету.

Основні завдання відділу з питань соціальної підтримки: забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб, зокрема щодо надання одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (крім організації виплати такої допомоги), довічних державних стипендій, щорічної виплати до 5 травня разової грошової допомоги (крім організації виплати такої допомоги); координація здійснення органами виконавчої влади та у випадках, передбачених законом, органами місцевого самоврядування заходів з питань соціального захисту, забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їхніх сімей.

Основні завдання відділу по роботі з членами сімей загиблих: забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих

(померлих) Захисників та Захисниць України; забезпечення прав та інтересів членів сімей ветеранів у сфері соціального захисту [196].

Аналіз структури міністерства у справах ветеранів війни України дає можливість стверджувати, що на сьогодні структурно та за штатною кількістю міністерство перевантажено. Навіть Кабінет Міністрів України наразі активно лобіює питання щодо зменшення кількості державних службовців. За ініціативою даного органу кількість державних службовців треба скоротити з 237 000 до 64 000 осіб, тож державні видатки на оплату праці скоротяться вдвічі, а заробітна плата вдвічі зросте. Внаслідок об'єднань міністерств та функцій забезпечення їх діяльності штат центральних апаратів міністерств скоротиться з 9,2 тис до 2,7 тис осіб. Кількість працівників їх територіальних органів – з понад 15 тис до менш ніж 9 тис. Планується ліквідувати Міністерство у справах ветеранів, а деякі відомства доповнити новим функціоналом. Так, Міністерство соціальної політики може стати Міністерством добробуту та розвитку продуктивних сил. МЗС у новій структурі уряду може перетворитися на Міністерство закордонних справ та євроінтеграції. Отже, реформа Уряду дозволить зекономити близько 12 млрд грн в умовах великого дефіциту бюджету, спричиненого війною та дасть змогу підвищити заробітну плату працівників органів виконавчої влади вдвічі без зростання державних видатків [197]. Зважаючи на актуальність питання захисту прав ветеранів війни, ми не є прихильниками ліквідації Міністерства у справах ветеранів, проте зменшити його чисельність слід негайно. На нашу думку, *необхідно: зменшити кількість заступників Міністра до трьох; об'єднати патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян, дати йому назву Управління економічного забезпечення та документообігу; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції, назвати Директорат європейської та ветеранського розвитку; юридичний департамент*

реорганізувати в управління, а також зменшити штатну кількість державних службовців в регіональних відділеннях.

Слід зазначити, що згадане Міністерство реалізовує задум Кабінету Міністрів України щодо створення інституту помічника ветерана та сервісних офісів у справах ветеранів. Передбачено, що в основу діяльності помічників покладуть принцип індивідуального підходу. Помічники виявлятимуть і розв'язуватимуть проблеми кожного окремого Захисника чи Захисниці. Передбачається допомога з усіх питань: отримання медичної допомоги, реабілітації, консультації щодо отримання документів чи пільг, отримання освітніх послуг, допомога у працевлаштуванні, взаємодія з різними службами для швидкого та комфортного вирішення всіх питань чи проблем. Щодо сервісних офісів у справах ветеранів, то серед основних їхніх завдань передбачається координація роботи, взаємодія з місцевою владою для підтримки ветеранів, узагальнення потреб, реалізація державної політики у сферах соціального та правового захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей [198]. Ці ідеї є цікавими, але виникають питання: який статус буде в помічника, хто буде оплачувати послуги цих людей? Щодо сервісних офісів у справах ветеранів, то тут виникає питання, чи не дублюватимуть вони повноваження територіальних органів Міністерства у справах ветеранів України?

При Міністерстві у справах ветеранів України діє Рада ветеранів України, вона є постійно діючим, громадським, консультативно-дорадчим, колегіальним органом, який створено для участі у громадському контролі за діяльністю Міністерства у справах ветеранів України та сприяння у виконанні ним повноважень щодо формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та членів сімей ветеранів та для участі у сприянні забезпечення соціальних гарантій осіб, які незаконно позбавлені волі на тимчасово окупованих територіях України. Основними завданнями Ради є:

проведення аналізу проблемних питань, які постають перед ветеранами війни та члени їхніх сімей, здійснення їх узагальнення та подання Міністру у справах ветеранів України пропозицій щодо визначення шляхів, механізму та способу їх вирішення; розробка та надання пропозицій до законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції Міністерства у справах ветеранів України, участь в їх обговоренні; участь у громадському контролі за діяльністю Міністерства у справах ветеранів України та надання пропозицій щодо основних напрямів роботи Міністерства у справах ветеранів України. Рада утворюється у складі голови, першого заступника голови, заступника голови, секретаря та її членів. Голова Ради призначається Міністром у справах ветеранів України [199].

Також при Міністерстві у справах ветеранів України з метою забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, налагодження ефективної взаємодії Міністерства з інститутами громадянського суспільства, здійснення громадського контролю за його діяльністю, врахування думки громадськості при формуванні й реалізації державної політики створено Громадську раду, яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації Міністерством у справах ветеранів України державної політики шляхом налагодження системного діалогу між Міністерством та інститутами громадянського суспільства. Основними завданнями Громадської ради є: 1) сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; 2) сприяння врахуванню Міністерством громадської думки під час формування та реалізації державної політики; 3) сприяння залученню представників заінтересованих сторін до проведення консультацій з громадськістю та моніторингу результатів формування та реалізації державної політики; 4) проведення відповідно до законодавства громадського моніторингу за діяльністю Міністерства; 5) здійснення підготовки експертних пропозицій, висновків, аналітичних матеріалів з питань формування та реалізації державної політики. Громадську раду очолює голова, який обирається з числа членів

Громадської ради, на її першому засіданні, шляхом рейтингового голосування. Голова громадської ради має заступника, який обирається з числа членів ради шляхом рейтингового голосування на засіданні Громадської ради. Повноваження голови Громадської ради або заступника голови Громадської ради припиняються за рішенням Громадської ради у разі подання ним відповідної заяви, припинення його членства у Громадській раді, а також у разі висловлення йому недовіри Громадською радою [200].

Поряд з згаданими раніше радами при Міністерстві у справах ветеранів створено Раду родин загиблих, яка є постійно діючим, громадським, консультативно-дорадчим, колегіальним органом, утвореним при Міністерстві у справах ветеранів України для сприяння у виконанні ним повноважень щодо формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Основними завданнями Ради є: 1) проведення аналізу проблемних питань, перед якими постають члени сімей загиблих, здійснення їх узагальнення та подання Міністру у справах ветеранів України пропозицій щодо визначення шляхів, механізму та способу їх вирішення; 2) розробка та надання пропозицій до законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції Міністерства у справах ветеранів України в частині соціального захисту членів сімей загиблих, участь в їх обговоренні. Персональний склад Ради затверджується наказом Міністерства у справах ветеранів України. Голова Ради, перший заступник голови, заступник голови та секретар призначаються Міністром [201].

Міністерство оборони України також наділено певною компетенцією щодо захисту прав ветеранів війни, відповідно до положення про Міністерство оборони України одним з завдань цього органу є організація санаторно-курортного лікування військовослужбовців та ветеранів військової служби, членів їхніх сімей, ветеранів війни, працівників Збройних Сил та інших категорій громадян, яким надано право на користування закладами охорони здоров'я Міністерства оборони України [202]. Відповідно до Постанови Кабінету

Міністрів України №446 від 27 квітня 2011 р таким лікуванням забезпечуються (не більше одного разу на рік) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби), особи рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту та члени їхніх сімей; військовослужбовці, які проходять строкову військову службу, курсанти (слухачі) вищих військових навчальних закладів та курсанти вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, навчальних центрів (частин) за наявності медичних показань відповідно до висновку військово-лікарської комісії; члени сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби; ветерани війни, які отримують пенсію відповідно до закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» тощо [203]. Постанова Кабінету Міністрів України № 200 від 31 березня 2015 р. передбачає можливість укладення тристороннього договору між особою, яка потребує санаторно-курортного лікування, органом соціального захисту населення, а також закладом санаторно-курортного лікування. Після прибуття зазначеної особи до відповідного санаторно-курортного закладу керівник такого закладу підписує і скріплює печаткою (за наявності) усі примірники договору, після чого заклад надсилає один примірник договору поштовим відправленням до органу соціального захисту населення, другий передає особі, а третій залишається в закладі. Особи, які забезпечуються санаторно-курортним лікуванням відповідно до згаданої Постанови, мають право вільного вибору санаторно-курортного закладу відповідного профілю лікування, путівки до якого оплачуються за рахунок коштів державного бюджету [204]. Треба зауважити, що на сьогодні Міністерство оборони України має загалом 5 центрів медичної реабілітації та санаторного лікування із сукупним фондом 1650 ліжко-місць. У «Трускавецькому» санаторії є відділення медико-психологічної допомоги ветеранам. Від початку воєнних дій тут пройшли реабілітацію понад 1,7 тисячі військових, а цього року тут готові прийняти 970 учасників бойових дій. Серед нових програм – комплекс спецпроцедур із ефектом зняття бойового стресу,

апітерапія (лікування за допомогою бджіл і продуктів бджільництва) й дельфінотерапія [205].

Міністерство соціальної політики України також забезпечує ветеранів війни санаторно-курортним лікуванням. З метою підтримки здоров'я ветеранів війни та осіб з інвалідністю у сфері управління Мінсоцполітики діє 4 санаторії, а саме: «Перемога» (м. Київ), «Батьківщина» (м. Трускавець), «Слава» (м. Миргород), «Салют» (м. Одеса), в яких щороку проходять санаторно-курортне лікування майже 17 тисяч ветеранів війни та осіб з інвалідністю. Термін проходження санаторно-курортного лікування у вищевказаних закладах становить 21 день. Для розв'язання проблемних питань санаторно-курортних закладів сфери управління Міністерства соціальної політики України урядом прийнято розпорядження щодо збільшення обсягу видатків за бюджетною програмою «Санаторно-курортне лікування ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність законів України «Про правовий статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»». Зокрема, на забезпечення повноцінним та якісним харчуванням відпочивальників, оплату природного газу, придбання виробів медичного призначення та медичного обладнання, вироблення кошторисної документації з монтажу пожежної сигналізації та оповіщення, з реконструкції котельні, ліфтових шахт і аварійних ліфтів та частини приміщень водогрязелікарні у відділенні реабілітації [206].

Відповідно до Положення про Міністерство соціальної політики України [207] даний орган, в межах захисту прав ветеранів війни забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги, ветеранів військової

служби, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) [207].

Відповідно до поставлених завдань Міністерство реалізує положення Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з питань медичної реабілітації військових за напрямками: закупівлі медичного обладнання для реабілітації важкопоранених, військовослужбовців для закладів з лікування (реабілітації), підвідомчих СБУ; професійної підготовки (підвищення кваліфікації) реабілітологів та психологів за міжнародними стандартами; розбудови інституційної спроможності України в кризові часи та післявоєнний період [208]. Також серед пріоритетів Міністерства соціальної політики у сфері реабілітації є зміна системи оцінки функціонування людини та перехід системи на Міжнародну класифікацію функціонування, яка вимагає плавного переходу стосовно соціальних працівників, працівників мультидисциплінарних і реабілітаційних команд, а також для пацієнтів.

У сфері відання Міністерства внутрішніх справ знаходяться 36 закладів, що надають комплекс профілактичних, лікувальних, оздоровчих та реабілітаційних заходів як для ветеранів війни, так і для ветеранів системи МВС, учасників бойових дій, військовослужбовців та певних пільгових категорій та членів їх родин. Окрім того, в системі Міністерства діє 8 медичних реабілітаційних центрів. На жаль, сьогодні низка закладів не функціонує через тимчасову окупацію, пошкодження або замінування. Слід зазначити, що з 24 лютого 2022 року в закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України більше 6 тисяч поранених пройшли стаціонарне лікування, а амбулаторне лікування – більше 2 тисяч поранених. Також в цих закладах діє ВЛК, надається медико-психологічна реабілітація. Напрацьовані окремі протоколи роботи з такими категоріями як звільнені з полону [188].

Міністерство охорони здоров'я України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує

державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань [209]. Цей орган визначає загальну стратегію щодо своєчасної, безпечної та якісної первинної, спеціалізованої, екстреної, реабілітаційної та паліативної медичної допомоги ветеранам війни.

Загальним питанням, яке потребує негайного вирішення є процес проходження ВЛК, саме тому Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство цифрової інформації сьогодні активно обговорюють реформу в цій сфері, зазначають, що сьогодні зросло навантаження на ВЛК, мережа комісій розширилася в тому числі за рахунок створення додаткових гарнізонних ВЛК та залучення цивільних закладів охорони здоров'я, саме тому потребують змін, вирішення організаційно-ресурсних питань та запровадження цифрових процесів. Запровадження електронного документообігу між військовими частинами та військовими госпіталями, електронна черга на ВЛК, запровадження порядку інформування військовослужбовців щодо алгоритму дій в процесі проходження ВЛК, а також щодо наявних у них прав та гарантій відповідно до законодавства спростить процедуру проходження ВЛК, дозволить пришвидшити отримання належних пільг від держави та зменшить рівень корупційних ризиків.

Верховна Рада України прийняла за основу два законопроекти, які стосуються роботи ВЛК, а саме: проєкт Закону України про внесення змін до ст. 70 Основ законодавства України про охорону здоров'я (щодо роботи військово-лікарських комісій); проєкт Закону України про внесення змін до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо удосконалення питань оформлення документів та лікування військовослужбовців під час дії воєнного стану [210].

Також потребує підвищення якості взаємодія органів публічної адміністрації, які ведуть реєстри осіб, звільнених із військової служби за

станом здоров'я після 24 лютого 2022 року, а саме між Міністерством у справах ветеранів України, якому належить Єдиний державний реєстр ветеранів війни, та відповідними інформаційними системами компетентних органів.

Міністерство освіти і науки України зазначає, що ветеранам війни та учасникам бойових дій надається Державна цільова підтримка для здобуття професійної (професійно-технічної освіти) у вигляді: повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти; соціальної стипендії; безоплатного забезпечення підручниками; безоплатного доступу до мережі інтернет, систем баз даних в закладах професійної (професійно-технічної) освіти; безоплатного проживання у гуртожитках. Підвищення кваліфікації є одним із ключових напрямів системи переходу ветеранів від військової кар'єри до цивільного життя. Це сприятиме задоволенню їхніх освітніх потреб, підвищенню рівня конкурентоспроможності на ринку праці та покращить роботу у власному бізнесі [211].

Передбачається також, що у закладах позашкільної та середньої освіти буде запроваджений предмет «Захист України», на посаду викладачів будуть запрошуватися офіцери запасу, які мають вищу освіту і за станом здоров'я можуть проводити заняття.

Відповідно до Державної цільової програми передбачено здобуття ветеранам війни та учасникам бойових дій передвищої та вищої освіти:

- особами, визнаними постраждалими учасниками Революції Гідності, учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та їхнім дітям;
- особами, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їхнього звільнення відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно

яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» та їхнім дітям;

- дітям загиблих (померлих) осіб, визначених у частині першій статті 10-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

- дітям, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту [212].

Особи з інвалідністю внаслідок війни матимуть спеціальні умови участі в конкурсному відборі за результатами лише співбесіди або творчого конкурсу з можливістю зарахування на навчання на підставі отриманої позитивної оцінки.

На підставі Державної цільової підтримки учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни надаватиметься підтримка у вигляді повної або часткової оплати навчання за рахунок державного та місцевого бюджетів.

Міністерство освіти і науки України передбачає також створення на базі навчальних закладів відокремлених підрозділів, які спеціалізуватимуться на навчанні ветеранів, допомагатимуть їм знайти нову професію чи відновити свої професійні навички. Від впровадження Центрів ветеранського розвитку очікуються такі результати:

- стандартизація підходів до роботи з ветеранами війни;
- упровадження інституту адаптації та підтвердження професійної кваліфікації;
- створення акредитованих центрів підтвердження кваліфікації;
- супровід ветеранів війни протягом року після звільнення з подальшим перезапуском складових їхньої професійної адаптації;
- підвищення рівня задоволення освітніх потреб ветеранів війни та членів їхніх сімей;
- участь у розробленні професійних стандартів відповідно до попиту регіонів;

- сприяння розвитку підприємницьких ініціатив;
- впровадження інституцій дорадництва та менторства [213].

Пенсійний фонд України реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Станом на 2023 рік Пенсійний фонд України налічує 376 652 ветерани війни, та 103 491 інвалідів війни та осіб, прирівняних до інвалідів. Слід зазначити, що держава намагається запровадити спрощені механізми пенсійного забезпечення ветеранів війни. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 січня 2023 № 37 «Про внесення змін до пункту 5 Положення про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги» встановлено, що особи, зазначені у статтях 6–101, 161 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни, сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни та Захисників і Захисниць України, постраждалі учасники Революції Гідності) при зверненні до органів Пенсійного фонду України для внесення інформації про них до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, можуть надавати електронне посвідчення ветерана без пред'явлення оригіналів посвідчень у паперовій формі. Крім того, дані, зазначені в документах, що додаються до заяви про внесення відомостей до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, можуть бути отримані органами Пенсійного фонду України шляхом електронної інформаційної взаємодії з відповідними центральними органами виконавчої влади [214].

Місцеві державні адміністрації та місцеві ради. Місцеві державні адміністрації для забезпечення прав ветеранів утворюють структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій, основними завданнями яких є: забезпечення реалізації державної політики у сфері соціальної підтримки і надання соціальних послуг сім'ям та особам, які належать до вразливих груп населення та / або перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема особам похилого віку, особам з інвалідністю, ветеранам

війни (в тому числі учасникам АТО / ООС), особам, на яких поширюється дія законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань», внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством мають право на пільги та отримання житлових субсидій; організація та координація роботи, пов'язаної із визначенням статусу осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб, на яких поширюється дія законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань»; забезпечення організації виплат разової грошової допомоги до 5 травня відповідно до законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань»; забезпечення та організація, контроль та методичне керівництво щодо санаторно-курортного лікування осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, жертв нацистських переслідувань, а також виплати грошових компенсацій замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян [215].

Основними завданнями місцевого структурного підрозділу соціального захисту населення у межах реалізації державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення на відповідній території є:

- реалізація державної політики у сфері оздоровлення осіб з інвалідністю, громадян, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів війни (в тому числі учасників АТО / ООС), осіб, на яких поширюється дія законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань»;
- організація санаторно-курортного лікування осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, жертв нацистських переслідувань;
- організація в межах компетенції роботи з надання пільг пенсіонерам, особам з інвалідністю, ветеранам війни та праці, самотнім непрацездатним особам та іншим категоріям осіб, які мають право на пільги відповідно до законодавства;

– сприяння благодійним, релігійним волонтерським громадським об'єднанням, установам та організаціям недержавної форми власності, окремим громадянам в наданні соціальної допомоги та соціальних послуг особам з інвалідністю, ветеранам війни та праці [216].

До компетенції місцевих рад, яким делегуються публічні повноваження щодо соціального захисту ветеранів війни, законодавством відносяться:

- виплата разової грошової допомоги, передбаченої Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- перевірка документів на встановлення статусів учасника війни, особи з інвалідністю внаслідок війни, члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника (Захисниці), ветерана праці, жертви нацистських переслідувань;
- видача посвідчень учасника війни, особи з інвалідністю внаслідок війни, члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника (Захисниці), ветерана праці, жертви нацистських переслідувань, нагрудних знаків та листів-талонів на пільговий проїзд особам з інвалідністю внаслідок війни тощо.

Особливо болючим питанням щодо захисту прав ветеранів війн є забезпечення їх санаторно-курортними путівками. Згідно з Порядком забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчими органами міських рад, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 № 187, передбачено, що органи праці та соціального захисту населення забезпечують за рахунок коштів державного бюджету безплатними путівками до санаторно-курортних закладів:

- інвалідів війни – путівками строком на 18–21 день позачергово щороку (із січня по грудень);
- учасників бойових дій – путівками строком на 18–21 день щороку (із січня по грудень).

Учасники війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та особи, зазначені у статтях 6-3 і 6-4 Закону України «Про жертви нацистських переслідувань», забезпечуються путівками строком на 18–21 день один раз на два роки. Особам, які супроводжують інвалідів I та II групи до санаторіїв спінального профілю, путівки не видаються, лише оплачується проїзд (двічі до санаторію і двічі у зворотному напрямку) у транспорті загального користування (залізничному та автомобільному) згідно з поданими проїзними квитками. У випадку проїзду залізничним транспортом відшкодовують вартість квитка у плацкартному вагоні [217]. Із цього приводу слід зауважити, що ветерани війни, які отримали значні поранення, мають психологічні розлади, потребують санітарно-курортного лікування та реабілітації не менше як один раз на рік, а інваліди війни – 2 рази на рік. Саме тому, пропонуємо внести зміни до *Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян та виплати їм компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 [218] такого змісту «Учасники війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», забезпечуються путівками строком на 18–21 календарний день один раз на рік».*

Висновки до розділу 2

Дослідивши сутність механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни ми прийшли до наступного.

Механізм захисту прав ветеранів війни є одним із національних механізмів прав людини. Він являє собою систему засобів, що застосовуються публічною

адміністрацією для забезпечення гідного життя та підтримки тих, хто жертвував своїм здоров'ям та життям, захищаючи свою країну.

Структуру механізму захисту прав ветеранів війни утворюють система нормативно-правових актів, якими урегульовано права суб'єктів, система органів публічної адміністрації, що забезпечує запровадження різноманітних засобів, завдяки яким досягається мета встановленого механізму, та самі засоби, що є змістовною складовою даного інструменту.

Механізм адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система правових, організаційних та інших засобів, спрямованих на захист прав ветеранів війни на рівні публічних органів управління. Основна мета механізму – забезпечення відновлення порушених прав ветеранів війни та охорона їхніх прав у майбутньому. Це досягається за допомогою спеціальних правових норм, організаційних заходів, механізмів контролю за дотриманням прав ветеранів та відповідальності за порушення цих прав.

Правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це вплив норм права на суспільні відносини, що виникають між публічною адміністрацією та ветеранами війни щодо захисту їхніх прав у різних сферах життя, таких як пенсійне забезпечення, освіта, професійна освіта, працевлаштування, соціальна адаптація, медичне обслуговування тощо, з метою перетворення їх на правовідносини, що гарантуються та охороняються державою.

Ветеран військової служби – це громадянин України, який бездоганно прослужив встановлений законодавством термін на військовій службі, в органах внутрішніх справ, податковій міліції, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України і звільнений у запас або у відставку відповідно до законодавства України, нагороджений військовими нагородами, може бути інвалідом через виконання службових обов'язків, який за наявності визначених підстав має певні пільги та отримує соціальний захист держави.

Публічна адміністрація – це системне організаційне утворення, наділене владними повноваженнями, спрямованими на виконання зобов'язань, покладених на державу.

Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на захист осіб, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав відповідно до міжнародних домовленостей, медичних представників, волонтерів, інвалідів війни, ліквідаторів диверсійно-терористичних груп, вояків УПА, миротворців тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави.

Дослідження структури Міністерства у справах ветеранів війни дає підстави вести мову про необхідність зменшення кількості заступників Міністра до трьох; об'єднати: патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян, дати назву «Управління економічного забезпечення та документообігу»; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції, назвати «Директорат європейської та ветеранського розвитку»; юридичний департамент реорганізувати в управління, а також зменшити штатну кількість державних службовців в регіональних відділеннях.

Також потребує підвищення якості взаємодія органів публічної адміністрації, які ведуть реєстри осіб, звільнених з військової служби за станом здоров'я після 24 лютого 2022 року, а саме між Міністерством у справах ветеранів України, яке тримає Єдиний державний реєстр ветеранів війни, та відповідними інформаційними системами компетентних органів.

Аналіз системи нормативно правових актів, якими урегульовано адміністративно-правовий захист ветеранів війни свідчить про необхідність таких змін та доповнень:

- запропоновано доповнити закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» ст. «Право на захист військовослужбовців на випадок безробіття з незалежних від них обставин»;
- запропоновано соціальний захист сімей зниклих безвісти осіб, які брали участь у бойових діях, прописати в законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»;
- зауважено, що в законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» законодавець використовує поняття «пропавший безвісти», що є помилкою перекладу та русизмом, саме тому пропонуємо замінити термін «пропавший безвісти» на «зниклий безвісти»;
- доведено необхідність внесення змін до закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» такого змісту: «Індексація пенсій військовослужбовців та членів сімей загиблих проводиться в порядку загальної індексації». Зазначено, що в умовах російської агресії збільшується кількість інвалідів війни, які потребують тривалого лікування, що вимагає збільшення розміру одноразової виплати військовим, що отримали інвалідність під час служби.

Доведена необхідність внесення змін до Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян та виплати їм компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 такого змісту: «Учасники війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, забезпечуються путівками строком на 18–21 календарний день один раз на рік».

Аргументовано, що сучасна тенденція до збільшення кількості військових пенсіонерів вимагає підвищення граничної межі вислуги років, після досягнення якої військовослужбовець може йти на пенсію, до 30 років. Розмежування при

нарахуванні пенсій військовослужбовцям, які брали участь у бойових діях і які перебували в тилу. Стимулювання ветеранів у подальшому служінні Батьківщині, особливо в умовах відбудови держави, у перекваліфікації або отриманні додаткової професії, що дасть можливість державі зменшити у відсотковому відношенні виплату пенсій поряд з отриманням основної заробітної плати. Запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових.

Доведено необхідність прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», в якому слід передбачити:

- нарахування пенсій та одноразових допомог відбувається відповідно до їхньої участі в боях за Батьківщину;
- збільшення максимального розміру пенсії за вислугу років до 90 %, за умови збільшення граничної межі вислуги років до 30 років;
- збільшення одноразових виплат особам з інвалідністю внаслідок війни з особливим урахуванням специфіки поранення, що потребує протезування;
- посилення соціального захисту членів сімей загиблих, та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;
- запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових;
- покращення забезпечення, збільшення фінансування, стимулювання медичного персоналу госпіталів ветеранів війни;
- врегулювання питання відпусток військовослужбовців в умовах особливого періоду.

РОЗДІЛ 3.

ЗАСОБИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВETERANІВ ВІЙНИ

3.1. Поняття та види засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни

Механізм адміністративно-правового захисту не може існувати без системи засобів, які дають можливість впливати на процеси діяльності і завдяки яким ці процеси є оптимальними й ефективними. Усе це стосується й механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. Засоби адміністративно-правового захисту – це складна, продумана державою система, заснована на впливі спеціальних способів та прийомів на суспільні відносини, завдяки чому досягається ефективний результат захисту. Наразі в теорії права немає єдиного підходу до розуміння терміну «правовий засіб». Наприклад, С. С. Алексєєв визначав це поняття як інституційне явище правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, його енергію, яким належить роль її активних центрів [219, с. 14]. Р. О. Халфіна трактує правові засоби як особливий юридичний інструментарій, покликаний забезпечувати вирішення певних соціально-економічних завдань [220, с. 30]. О. І. Налівайко визначає правові засоби як систему норм і процедур [221, с. 11]. Як бачимо, згадані науковці акцентують увагу на регулятивній дії права.

Водночас Б. І. Пугінський визначає правові засоби як сполучення (комбінації) юридично значущих дій, які здійснюються суб'єктами з дозволеним ступенем розсуду, слугують досягненню їх цілей (інтересів), що не суперечать законодавству та інтересам суспільства [222, с. 84–85]. Його підтримує Н. Д. Гетьманцева, яка вважає, що «засіб захисту – це сукупність дій, спрямованих на відновлення, визнання і встановлення прав і законних інтересів

особи» [223, с. 37]. Ці вчені, займають іншу позицію, стверджуючи, що правові засоби – це діяльнісні процеси.

Іншу точку зору має Н. М. Оніщенко, яка вважає, що правові засоби – це певні юридичні категорії та діяння суб'єктів з їх застосуванням з метою досягнення конкретного результату [224, с. 300]. Т. І. Пашук уточнює, що це стосується не лише матеріального буття, але також є доречним для використання в інтелектуальній діяльності [225, с. 81].

Зазначені суперечки щодо змісту правових засобів виникають з огляду на те, з якої позиції їх розглядають – як інструменти чи способи діяльності.

Розглянемо характеристику, призначення та особливості правових засобів, що застосовуються з метою адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Зазначені засоби застосовуються з метою захисту певної категорії осіб – ветеранів війни задля досягнення максимальної ефективною реалізації гарантій, встановлених державою. Вони застосовуються для конкретної групи суб'єктів, які вступають у суспільні відносини з державою, забезпечують виконання встановлених зобов'язань з метою захисту інтересів ветеранів війни та членів їхніх сімей. Застосування цих засобів має породжувати певні наслідки для даної категорії суб'єктів та членів їхніх сімей. Вони забезпечуються примусовою силою держави, оскільки передбачені нормами права.

Тож, засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це інструменти впливу, що застосовуються публічною адміністрацією з метою адаптації та психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації, надання пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення ветеранів війни та їхніх сімей.

Наразі засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни проявляються як управлінські прийоми, спрямовані на контроль та нагляд

за наданням ветеранам війни та членам їхніх сімей гарантованих державою соціальних пільг.

За законодавством України, ветеранам війни та членам їхніх сімей передбачено такі права та пільги:

- забезпечення автомобілем для осіб з інвалідністю внаслідок війни;
- покращення житлових умов;
- участь у державних програмах із безоплатної професійної адаптації, курсах із підвищення кваліфікації та професійне навчання;
- залишення на роботі під час скорочення чи реорганізації підприємства, працевлаштування в разі ліквідації підприємства, організації;
- отримання безкоштовних ліків;
- санаторно-курортне лікування;
- зубопротезування;
- першочергове відведення земельної ділянки.

Всі передбачені права та пільги потребують контролю, оскільки їх надання породжує корупційні схеми, порушення, пов'язані з корупцією. Також є певні відомчі вказівки щодо невиконання соціальних прав і пільг. Так, лікарі ВЛК сьогодні масово намагаються не пов'язувати будь-які загострення хронічних хвороб військовослужбовців із проходженням військової служби, не комісують військовослужбовців за станом здоров'я після бойових поранень, через хронічні захворювання, що прогресують. Станом на 01.01.2022 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 2017 року опубліковано 32 вироки судів першої інстанції щодо корупції лікарів (МСЕК разом з профілактично-лікувальними закладами, ВЛК та ЛКК) у системі оформлення інвалідності, з яких 25 вироків – обвинувальні та 7 – виправдувальні. Підставами для 22 вироків були протиправні дії лікарів, які брали кошти за видачу направлень на медико-соціальну експертизу або ж за «вирішення питання безпосередньо з МСЕК» [226].

Основними підставами для порушень є:

- індивідуальна недобросовісність членів медико-соціальних комісій;

- недоліки та прогалини нормативного регулювання процедур діяльності МСЕК;
- надмірність, часто – необґрунтованість дискреційних повноважень голови МСЕК;
- недоліки системи та порядку застосування медичних критеріїв встановлення інвалідності;
- незахищеність документообігу від підробки та знищення;
- закритість і непрозорість діяльності МСЕК у частині документообігу та прийняття рішень;
- особистий контакт пацієнтів та членів МСЕК у процесі підготовки та проходження процедури;
- недосконалість процедур внутрішнього контролю рішень МСЕК;
- складнощі в оскарженні рішень чи дій / бездіяльності МСЕК;
- неналежне регулювання організації та оплати праці, що перешкоджає належній участі в роботі ЛКК і зацікавленості в якісній підготовці матеріалів для МСЕ;
- формування на регіональному чи галузевому рівні мереж корупційних зв'язків, зокрема на основі наявних формальних інституційних та функціональних взаємодій лікарів, МСЕК та інших органів, які створюють передумови для впливу на рішення щодо направлення на МСЕК;
- залежність голови та членів МСЕК від окремих посадових осіб інших МСЕК (внаслідок адміністративного підпорядкування та можливості зловживання контрольними повноваженнями тощо);
- недостатній рівень інформованості населення щодо можливостей отримання послуги без корупції [226, с. 10].

Які, на нашу думку, мають бути задіяні механізми протидії корупції МСЕК:

- 1) рапорти військовослужбовців про видачу довідок у військових частинах необхідно запровадити в електронному вигляді;

2) довідки для МСЕК військові частини мають надсилати засобами електронного документообігу безпосередньо до шпиталів, щоб військовослужбовцям особисто або членам їхніх сімей не потрібно було їздити до військових частин;

- 3) запровадження електронних черг;
- 4) створення більшої кількості комісій;
- 5) запровадження центрів обслуговування ветеранів війни.

Сьогодні Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки провів аудит чинних нормативно-правових актів, якими урегульована робота МСЕК, та запропонував Верховній Раді прийняти: в цілому Постанову про здійснення начальниками Берестівської сільської та Андріївської селищної військових адміністрацій Бердянського району Запорізької області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (реєстр. №9181); прийняти за основу і в цілому проєкт Закону про внесення змін до Статуту внутрішньої Служби Збройних Сил України щодо удосконалення питань оформлення документів та лікування військовослужбовців під час дії воєнного стану (реєстр. №9158). Даним законопроектом передбачається: удосконалення питань оформлення військовослужбовцям довідки про обставини травми (поранення, контузії, каліцтва) як за результатами проведення відповідного розслідування (службового чи спеціального), так і без його проведення; удосконалення питання оформлення та направлення медичних та інших документів між військовими частинами та закладами охорони здоров'я; прийняття за основу проєкту Закону про внесення змін до підпункту «б» пункту 2 частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо надання особам з інвалідністю I та II групи права на звільнення з військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, а також від військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (реєстр. №8412). Особам з інвалідністю чинним законодавством надано право не бути призваними на військову службу під час мобілізації, однак можливість демобілізації з військової

служби за станом здоров'я (у зв'язку з наявністю інвалідності) для них не передбачена. Законопроект усуває цю прогалину та передбачає можливість звільнення військовослужбовців з військової служби за такої підстави, як наявність у них інвалідності I чи II групи; прийняти у другому читанні та в цілому проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану (реєстр. №8312). Законопроектом передбачається удосконалення правового регулювання окремих аспектів здійснення заходів примусового відчуження майна, зокрема корпоративних прав, під час дії правового режиму воєнного стану. За рішенням Кабінету Міністрів України Міністерство оборони України чи інший уповноважений орган здійснюватиме управління таким майном [227].

Комітет Американської бухгалтерської асоціації з основних концепцій обліку (American Accounting Association – AAA – Committee on Basic Auditing Concepts), зазначає, що аудит – це системний процес отримання й оцінки об'єктивних даних про економічні дії та події, що встановлює рівень їх відповідальності визначеному критерію і представляє результати зацікавленим користувачам [228]. Е. Аренса і Дж. К. Лоббека визначають аудит як процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник накопичує і оцінює свідчення про інформацію, яка підлягає кількісній оцінці і належить до специфічної господарської діяльності, щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям [229, с. 39]. Відповідно, аудит є формою незалежного контролю і засобом захисту прав ветеранів війни.

Проблема забезпечення житлом ветеранів війни та членів їхніх сімей постає дуже гостро і потребує контролю з боку державних органів, особливо в умовах повномасштабної війни, коли багато українських сімей залишилися без домівок. З цього приводу необхідно зазначити, що сучасне законодавство, яким встановлено права і пільги для ветеранів війни, є досить застарілим, ним не передбачено умови, за яких збільшено кількість мобілізованих, відповідно

з'явилася чисельна кількість учасників бойових дій, як наслідок – після закінчення війни з'явиться велика кількість ветеранів війни, які мають певні права та пільги, серед них значна кількість інвалідів війни. Тож, виникає питання фінансової спроможності держави щодо забезпечення всіх ветеранів війни, які потребують житла чи транспорту для пересування (інваліди війни). Водночас постає проблема корупційних ризиків, особливо під час реалізації даного права через різного роду Програми.

Окремої уваги потребують члени сімей ветеранів війни, які загинули на бойових позиціях, що мають певні права та пільги, котрі держава не в змозі задовольнити у зв'язку з економічною кризою та не працюючим внутрішнім ринком. Основним реалізатором права ветеранів війни та членів їхніх сімей на житло є місцеві бюджети, які не мають фінансової можливості реалізувати це право. В умовах бойових дій у 2022 році держава знайшла кошти для 242 ветеранів з інвалідністю та членів сімей загиблих, які отримали грошову компенсацію на придбання житла. На ці виплати було спрямовано 305 145,3 тис. грн. Кабінетом Міністрів України також виділено кошти на виплату компенсації 44 особам з інвалідністю I–II групи з числа учасників бойових дій на території інших держав, а також членам їхніх сімей [230].

Наразі держава через систему публічних органів управління планує такі заходи для вирішення питання щодо реалізації права на житло ветеранів війни та членів їхніх сімей:

- запровадження Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов;
- залучення суб'єктів інвестиційної діяльності до будівництва (придбання) житла для захисників України та членів їхніх сімей;
- співфінансування будівництва житла на засадах державно-приватного партнерства;
- стимулювання територіальних громад до залучення захисників України та членів їхніх сімей до процесу соціально-економічного розвитку територій;

- поетапне фінансування фактично виконаних будівельних робіт;
- визначення потреб територіальних громад у людських ресурсах та формування соціальних програм з урахуванням пріоритетів державної міграційної політики й підтримки трудової мобільності [230].

В подальшому держава планує прийняття Державної програми забезпечення доступним житлом ветеранів, яка передбачає сплати державою 50% відсотків вартості придбаного житла за рахунок коштів державного бюджету або надання пільгового чи іпотечного кредиту. В цій програмі можуть взяти участь ветерани війни, чий середньомісячний грошовий дохід (зарплата, грошове забезпечення, пенсія тощо) ветерана війни плюс членів його сім'ї в сумі не перевищує трикратний розмір середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні. Окрім того, має бути виконана одна з таких вимог: ветеран війни повинен перебувати на квартирному обліку; не мати у власності житло (ні ветеран, ні члени його сім'ї не можуть бути власниками житла); ветерану війни і членам його сім'ї можна мати у праві власності житло, площею не більше 13,65 кв. метри на одну особу; ветеран має бути внутрішньо переміщеною особою, яка не має житла на неокупованій території. Протягом трьох років ветерану війни необхідно щороку подавати витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про наявність у власності житла на кожного члена сім'ї, який бере участь у програмі. У випадку відчуження такого житла протягом трьох років кошти повертаються державі. Будівельник, який будує житло для ветеранів війни повинен мати всі дозвільні документи на виконання будівельних робіт відповідного об'єкта, що відповідають вимогам законодавства (повідомлення про початок виконання будівельних робіт / дозвіл на виконання будівельних робіт тощо), або сертифікат про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (декларації про готовність об'єкта до експлуатації [231].
Всі зазначені засоби захисту ветеранів війни застосовуються державою для контролю за якістю житла та реалізацією їхнього права на житло.

Нормативно-правовими актами регламентовано безкоштовне лікування, зубопротезування та видача безкоштовних ліків ветеранам війни.

Відповідно до закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» особи з інвалідністю внаслідок війни та особи, прирівняні до осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасники бойових дій мають право на безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» від 17 серпня 1998 р. № 1303, відпуск ліків проводиться аптеками за рецептами, виписаними лікарями лікувально-профілактичних закладів за місцем проживання пільгових категорій осіб за наявності посвідчення, що дає право на пільгу. Також в цій постанові зазначено, що витрати, пов'язані з відпуском лікарських засобів безоплатно і на пільгових умовах, провадяться за рахунок асигнувань, що передбачаються державним та місцевими бюджетами на охорону здоров'я [232; 233].

Маємо зазначити, що перелік лікарських засобів вітчизняного та іноземного виробництва, які можуть закуповувати заклади й установи охорони здоров'я, що повністю або частково фінансуються з державного та місцевих бюджетів, встановлено постановою Кабінету Міністрів України № 1071 від 05 вересня 1996 року. Наразі з державного бюджету не виділяються кошти на безкоштовні ліки, зубопротезування та лікування та не надаються субвенції на медичну допомогу ветеранам війни, тож основне навантаження лягає на місцеві бюджети. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначені зобов'язання щодо забезпечення безкоштовними ліками на місцях, встановлено, що міські, сільські та селищні ради відповідальні за забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення. Відповідно до ст. 43 цього закону обласні та районі ради мають право затверджувати програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільові програми з інших питань, заслуховувати звіти про їх виконання (зокрема програм по забезпеченню

пільгових категорій осіб ліками та лікуванням) [234]. Для реалізації встановлених обов'язків районними та обласними центрами повинні прийматися відповідні програми, але вони обмежені розмірами бюджету. Контроль за виконанням програм та законодавства відповідно до ст. 2 закону України «Про місцеві державні адміністрації», здійснюють місцеві державні адміністрації. Безумовно, забезпечення безкоштовними ліками, лікуванням, зубопротезуванням за рахунок місцевих бюджетів є правильним рішенням з боку держави, оскільки на районному рівні значно простіше визначити необхідну кількість коштів, потрібну для лікування ветеранів війни, та виділити їх через селищні, міські, районні ради. Водночас окремі райони не мають коштів на виконання таких програм, саме тому потрібно нормативно урегулювати проблеми виділення коштів з обласного / державного бюджету на покриття дефіциту витрат на медичне забезпечення ветеранів війни [233].

Для забезпечення адекватної медичної підтримки важливо оптимізувати роботу місцевого самоврядування у сфері забезпечення потреб відповідними послугами та алокації коштів для пільг. Особливо це стосується забезпечення ветеранів війни безкоштовним лікуванням, зубопротезуванням та ліками. В цьому контексті пропонується здійснити моніторинг існуючих програм та обрахувати обсяги коштів, призначених для медичного обслуговування ветеранів; збільшити фінансування з бюджетів обласних рад та державного бюджету для покриття витрат на безкоштовні ліки; провести аналіз медикаментів, які часто використовуються для лікування ветеранів, та оновити перелік ліків, що видаються безоплатно.

Поряд з проблемами, пов'язаними з отриманням безкоштовних ліків, постає проблема якості ліків. Контроль за якістю ліків від імені держави здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів.

Державний контроль якості лікарських засобів – це сукупність організаційних та правових заходів, спрямованих на додержання суб'єктами господарської діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування

вимог законодавства щодо забезпечення якості лікарських засобів. Згідно із Законом України «Про лікарські засоби», оптова, роздрібна торгівля лікарськими засобами на території України здійснюється підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами-підприємцями на підставі ліцензії. Суб'єкт господарювання може здійснювати оптову, роздрібну торгівлю лікарськими засобами за умови відповідності ліцензійним умовам провадження певного виду діяльності. На території України можуть реалізовуватись лише зареєстровані лікарські засоби. Реалізація лікарських засобів здійснюється лише за наявності сертифіката якості, що видається виробником (для імпортованих лікарських засобів – імпортером (виробником або особою, що представляє виробника лікарських засобів на території України)). Неякісні лікарські засоби, включаючи ті, термін придатності яких закінчився, підлягають утилізації та знищенню. За порушення законодавства відповідальних осіб притягують до відповідальності [235].

Законодавством також передбачено право ветеранів війни на безоплатне санаторно-курортне лікування або на одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування.

Організація санаторно-курортного лікування ветеранів війни здійснюється в межах бюджетних видатків за бюджетною програмою «Санаторно-курортне лікування ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність законів України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”». Для цих потреб діє 4 санаторії, а саме: «Перемога» (м. Київ), «Батьківщина» (м. Трускавець), «Слава» (м. Миргород), «Салют» (м. Одеса). До компетенції ЦНАПів відноситься облік забезпечення санаторно-курортним лікуванням (путівками) ветеранів війни.

Відповідно до пункту 3 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» на 2023 рік призупинено фінансування санаторно-курортного лікування. Також постановою Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2023 № 120 «Деякі питання соціального захисту осіб з інвалідністю» внесено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 187 в

частині забезпечення за рахунок коштів місцевих бюджетів путівками осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників бойових дій, учасників війни та осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», осіб, зазначених у статтях 6-1-6-4 Закону України «Про жертви нацистських переслідувань», та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Таким чином, ветерани війни втратили право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням за державні кошти, але отримали право отримати путівку за кошти місцевого бюджету [236]. Так, відповідно до Програми «Турбота» на 2022–2024 роки в межах передбачених бюджетних асигнувань на відповідний рік Тернопільська міська територіальна громада затвердила порядок отримання громадянами пільгових категорій санаторно-курортних путівок. Оплата путівки здійснюється Управлінням соціальної політики шляхом безготівкового перерахунку коштів санаторно-курортному закладу відповідно до укладеного договору [237].

Слід зауважити, що місцева влада в порядку реалізації покладених на них завдань, зобов'язана замовляти послуги лікувальних закладів та супутні послуги щодо реалізації пільг ветеранам війни на отримання санаторно-курортного лікування, через систему публічних закупівель «Прозоро». Заклади санаторно-курортного лікування надають підтвердження про наявність ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики та присвоєння вищої або першої акредитаційної категорії, гарантійний лист про згоду на оздоровлення ветерана за відповідним профілем (із зазначенням дати заїзду кожного ветерана) та про готовність до укладання угоди. При визначенні переліку базових послуг, що надаються ветеранам відповідно до медичних рекомендацій і входять до вартості санаторно-курортного лікування, застосовується Перелік базових послуг, що входять до вартості санаторно-курортної путівки для осіб з інвалідністю, учасників бойових дій, учасників війни, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 24.05.2017 № 868.

Система «Прозоро» – це електронна система публічних закупівель, де державні та комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу змагаються на торгах за можливості стати постачальником держави [238]. Завдяки задіянню цієї електронної системи відбувається прозора система вибору санаторно-лікувальних закладів місцевими органами влади для реалізації права ветеранів війни на безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Ветерани війни також мають право на отримання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва. 01 липня 2014 року Президент України підписав прийняті Верховною Радою України зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального статусу», відповідно до яких учасникам бойових дій (членам сім'ї у випадку їх загибелі, пропажі безвісти, смерті внаслідок поранення, контузії тощо) надаються пільги: першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва. Окремого акту, яким би урегулювалося питання надання у власність земельних ділянок ветеранам війни, немає, проте згаданим вище Законом встановлено першочергове забезпечення земельними ділянками ветеранів війни та членів їхніх сімей. Треба також зауважити, що земельні ділянки можуть бути надані у власність військовослужбовцям у межах норм безоплатної приватизації, визначених ст. 121 Земельного кодексу України, а саме у таких розмірах: для ведення садівництва – не більше 0,12 га; для ведення особистого селянського господарства – не більше 2,0 га; для будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) у селах – не більше 0,25 га, в селищах – не більше 0,15 га, в містах – не більше 0,10 га; для індивідуального дачного будівництва – не більше 0,10 га [239]. Передача у власність земельних ділянок здійснюється у порядку, визначеному ст. 118 Земельного кодексу України, за умови, що учасник бойових дій не скористався своїм правом на безоплатне отримання у власність земельної ділянки та надав відповідний документ, що посвідчує його участь в антитерористичній операції

(посвідчення, довідка, наказ тощо). Варто зауважити, що чинним законодавством України не встановлено «територіальних» обмежень щодо реалізації громадянами свого права на безоплатну приватизацію земельних ділянок, тобто відсутні норми, відповідно до яких приватизацію обмежено рамками певної адміністративно-територіальної одиниці (наприклад, у якій вони зареєстровані). Така прогалина в законодавстві створює корупційні ризики та потребує урегулювання з боку законодавця.

Зазначимо, що не всі охочі мають змогу отримати у власність земельні наділи. Найпоширенішою є проблема отримання ветеранами війни інформації про вільні земельні ділянки державної та комунальної власності. Проблемним також є оформлення необхідних документів для отримання земельних ділянок, оскільки відсутня координація державних органів та не визначений єдиний стандарт. *Саме тому вбачається необхідним ухвалення змін та доповнень до чинних нормативних актів у сфері земельних правовідносин, метою яких було б ефективно врегулювання процесу надання земельних ділянок ветеранам війни та членам їхніх сімей в порядку пріоритетності стосовно інших категорій громадян. Також необхідно запровадити обов'язкове оцифрування і оприлюднення інформації про отримані ветеранами війни безоплатно земельні ділянки, проведення прозорого та повного аудиту документації про відчуження комунальної та державної землі.*

Наступним правом ветеранів війни є (за наявності медичних показань) забезпечення автомобілем. Пільга є спробою покращити стан ветерана, який отримав статус особи з інвалідністю внаслідок війни під час проходження військової служби. Право на отримання автомобіля передбачене для обмеженого кола осіб, що мають інвалідність унаслідок війни. Слід зауважити, що така пільга не вирішує проблему комплексно, а є лише спробою полегшити життя ветеранів, які мають медичні показання для пересування на автомобілі. Як відомо, автомобіль підлягає амортизації, оскільки з часом погіршується його технічний стан, що впливає на життя ветерана в майбутньому. Короткотривалі наслідки отримання пільги мають позитивні та негативні аспекти. Позитивом отримання

пільги є підвищення рівня мобільності ветеранів, що мають статус особи з інвалідністю, з отриманням необхідного засобу пересування. Негативною стороною пільги є складність її отримання та відсутність комплексного вирішення проблем маломобільних ветеранів. Щодо видатків на виплату компенсації за бензин (пальне), ремонт, технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування, ці витрати забезпечуються виключно за рахунок коштів місцевого бюджету в тих громадах, у бюджетах яких передбачені такі витрати [240, с. 48].

Проведене нами інтерв'ювання інвалідів війни (38 осіб) дало такі результати:

- 59% опитаних обізнані про наявність такої пільги;
- 82% вважають дуже необхідною зазначену пільгу;
- 31% намагаються і намагались отримати зазначену пільгу;
- 1% тих, хто отримав таку пільгу.

Аналіз відповідей опитаних дав можливість стверджувати, що майже всі респонденти зазначили головні проблеми: відсутність фінансування наявних програм та бюрократія, що ускладнює отримання пільги.

Видатки на забезпечення автомобілем (за наявності медичних показань) мають бути закладені до Державного бюджету, з огляду на бюджетну програму КПКВК 2507030 «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів». Міністерство соціальної політики України як головний розпорядник коштів за цією бюджетною програмою щороку передбачає певну дуже обмежену суму за рахунок спеціального фонду бюджету. Державна аудиторська служба України провела державний фінансовий аудит виконання Міністерством соціальної політики України бюджетної програми за КПКВК 2507030 «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів» за період з 01 січня 2015 року по 01 жовтня 2018 року. Було встановлено, що станом на 01 листопада 2018 року загалом потреба осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення в технічних та інших засобах реабілітації не забезпечена на 62,6%. Станом на 01 жовтня 2018 року за бюджетною програмою

за КПКВК 2507030 не освоєно 524 152,2 тис. грн (62,8%) бюджетних призначень і відповідно не забезпечено транспортними засобами 70,2 тис. осіб з інвалідністю (52,4%). Після проведеного аудиту рівень забезпеченості ветеранів транспортними засобами не підвищився. У 2020 році автомобілями було забезпечено лише 96 осіб, що не відповідає запиту на отримання пільги [241].

Вищевикладене підтверджує важливість та необхідність правових засобів, що застосовуються державою для захисту прав ветеранів війни, що має сприяти уникненню непрозорих схем та протидії корупції в цій сфері, а також гарантувати соціальні зобов'язання держави.

3.2. Юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни

Відповідно до законодавства України посадові особи і громадяни, винні в порушенні законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, несуть відповідальність. Відповідальність – це необхідність, обов'язок відповідати за свої дії та вчинки [242, с. 412], тобто це спрямування поведінки особи в межах соціальних вимог.

Слід зазначити, що категорія «відповідальність» зустрічається в різних науках: філософії, праві, етиці і психології, але вивчається крізь призму відповідного предмета дослідження. У юридичній літературі відповідальність розглядається у двох аспектах: як система відповідей особи на вимоги суспільства; як реакція суспільства на поведінку індивідів [243, с. 46].

Х. Гросмана зауважував, що про юридичну відповідальність може йтися лише тоді, коли людська діяльність, конкретний вчинок має значення не тільки для самого суб'єкта, а й стосується інтересів інших суб'єктів, тобто в тій мірі, в якій дана дія набуває суспільного значення [244, с. 49].

Теоретики права виокремлюють такі ознаки юридичної відповідальності:

- виникає лише за наявності факту правопорушення;

- основною підставою юридичної відповідальності є склад правопорушення;
- передбачає примусове позбавлення правопорушника певних соціальних благ (особистих, майнових або духовних);
- притягнення до юридичної відповідальності здійснюється спеціально уповноваженими на це особами і тільки у відповідності з процесуальними нормами;
- визначена нормами права як один із видів державного примусу у формах каральних та правовідновлюючих заходів;
- завжди пов'язана з оформленням визначених правових приписів, які пов'язані з юридичною відповідальністю;
- сувора регламентація заходів державного примусу у нормах права [245, с. 207].

Юридична відповідальність є динамічним явищем, це процес, який відбувається в три стадії: встановлення, настання та реалізація.

Встановлення відповідальності відбувається шляхом проголошення та введення в дію законодавчих актів, якими визначаються характер, межі та умови реалізації юридичної відповідальності. Такі джерела правового регулювання в науці прийнято називати правовими підставами застосування даної відповідальності.

Настання юридичної відповідальності характеризується включенням особи на підставі спеціального правового акту у сферу суспільних відносин, які регулюються даним правовим інститутом. Головною вимогою, яка висувається до особи у цьому випадку, є наявність в останньої здатності та можливості виконувати ті чи ті функціональні обов'язки, реалізувати свої права, запобігати суспільно шкідливим наслідкам та нести відповідальність у разі їх настання. Можливість виконувати свої обов'язки вимірюється дієздатністю особи. Дієздатність – це здатність суб'єкта правовідносин своїми особистими діями приймати на себе обов'язки і використовувати свої права [246, с. 488].

Реалізація відповідальності полягає в тому, що особа, перебуваючи у межах певних правовідносин, вчиняючи правопорушення підлягає заходам державного примусу згідно із встановленими правовими актами правил і процедур.

Іноді теоретики права говорять про наявність ще однієї, додаткової, стадії, а саме: остаточної констатації вини порушника прав особистості та визначення міри юридичної відповідальності. З цією метою компетентні органи перевіряють законність реалізації відповідальності не першому етапі й на основі зібраних доказів ухвалюють рішення у справі. Цей етап безпосередньо стосується сфери прав людини, оскільки рішення стосується не лише потерпілого, а й порушника. На цій стадії перевіряється: дотримання вимог закону в процесі притягнення особи до відповідальності; чи належить вирішення цієї справи до повноважень цього органу; чи є в діях особи склад правопорушення; чи достатньо зібрано доказів для ухвалення рішення у справі; чи правильно кваліфіковано правопорушення; чи враховані всі обставини справи та особливості особистості порушника [247, с. 12]. Ця стадія важлива для характеристики юридичної відповідальності, оскільки передбачає захист прав не тільки потерпілого, а й правопорушника.

Отже, в умовах правової держави при реалізації юридичної відповідальності мається на меті: по-перше, захист прав і свобод особи, і, по-друге, належна охорона правопорядку. Адже рівень сталості та непорушності правопорядку в суспільстві та державі прямо пропорційно залежить від того, наскільки повно і точно реалізуються вимоги правових норм щодо здійснення юридичної відповідальності [248, с. 39].

Юридичний зміст відповідальності полягає в тому, що це вид державного примусу, який застосовується за вчинене протиправне діяння на підставі закону; ґрунтується на обов'язку правопорушника зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру; має публічний характер; її метою є позбавлення порушника певних соціальних благ чи цінностей

матеріальних, духовних чи особистих; має негативну реакцію на порушення певних соціальних інтересів та правил.

Отже, на підставі викладеного, вважаємо, що **юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни**, – це вид державного примусу, що застосовується компетентними органами публічної адміністрації за вчинене протиправне діяння або бездіяльність посадових осіб та громадян, винних в порушенні законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей [249].

Фактичною підставою юридичної відповідальності є юридичний факт (саме правопорушення), без якого неможливе виникнення правовідносин відповідальності. Однак ці відносини не можуть виникати як правові, якщо модель правопорушення (елементи складу і санкції) не буде передбачена у правовій нормі. Отже, тільки необхідний зв'язок і єдність ідеального і реального – нормативних і фактичних підстав – буде відповідати вимогам законності при притягненні особи до юридичної відповідальності [250, с. 358].

Треба наголосити, що юридична відповідальність настає за вчинений протиправний вчинок – правопорушення. Поняття правопорушення як підстави відповідальності, що включає ознаки суспільної небезпеки, протиправності, винності і караності, загальноприйняте для кримінально-правових та адміністративно-правових теоретичних засад.

Для визнання діяння протиправним, а особи – винною в його вчиненні необхідною є наявність сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, які є складом правопорушення і підставою юридичної відповідальності. Значення складу правопорушення полягає у тому, що він єдиний і достатній показник наявності правопорушення, єдина правова підстава відповідальності. У вітчизняній юридичній літературі складом правопорушення називають сукупність передбачених законом ознак, за наявності яких діяння визнається правопорушенням [251, с. 230]. Склад протиправного вчинку складається з чотирьох елементів: а) об'єктивні елементи – об'єкт, об'єктивна сторона; б) суб'єктивні елементи – суб'єкт, суб'єктивна сторона.

За ступенем суспільної небезпеки правопорушення поділяються на проступки та злочини. Злочином визнається вчинене винно суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), заборонене кримінальним законом під загрозою покарання. Тільки те діяння є злочином, яке прямо передбачене кримінальним законодавством [252, с. 146–147].

Правопорушення, які порушують норми законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, містяться як в Кримінальному кодексі України, так і в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Кримінальним кодексом України передбачена кримінальна відповідальність за корупційні дії, а саме: статтею 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» встановлено, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища тягне відповідальність – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [253].

Безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб. Предметом злочину є неправомірна вигода. Це поняття замінило собою більш вузьке поняття «хабар», під яким розумілися блага виключно майнового характеру. Під неправомірною вигодою розуміють грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на

те підстав. Об'єктивна сторона злочину передбачає такі альтернативні дії службової особи: прийняття пропозиції неправомірної вигоди; прийняття обіцянки такої вигоди; одержання неправомірної вигоди; прохання надати таку вигоду. Ці дії можуть бути вчинені як в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, так і в інтересах третьої особи. Вони пов'язані зі вчиненням чи невчиненням службовою особою будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Якщо неправомірна вигода одержана до вчинення дій, то це хабар-підкуп, а якщо після – це хабар-винагорода. Суб'єкт злочину – спеціальний, а саме службова особа [254].

Прикладом такого злочину, що порушив законодавство про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, є кримінальна справа, за якою службові особи Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Київській області з метою отримання неправомірної вигоди для себе створили та використовували злочинний механізм відчуження земель державної власності, який складався з декількох етапів. Перший – пошук та встановлення вільних земельних ділянок поза межами населених пунктів, які підлягають державній приватизації з тим чи іншим цільовим призначенням (як правило, це землі для особистого селянського господарства). За вказаний процес відповідали керівники районних підрозділів Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Київській області, які безпосередньо займаються моніторингом вільних державних земель. Наступний етап злочинної схеми полягав у пошуку та встановленні особистих відносин з особами, які за своїм правовим статусом мають право претендувати на приватизацію земельних ділянок (ветерани війни). Службові особи Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Київській області за грошову винагороду (500–1000 доларів США) отримували копії документів, які посвідчують особу, від ветеранів війни (паспорт, ідентифікаційний код, посвідчення учасника бойових дій), а також згоду на представництво інтересів у відповідних органах державної влади на підставі довіреності. Так, зокрема, земельна ділянка первинно належала ДП «Пуща-

Водиця» та була виведена з балансу державного підприємства з метою подальшої приватизації. Надалі було підібрано 163 особи (за попередньою інформацією частина з них є ветеранами війни), які за дорученням звернулися на адресу Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Київській області з клопотаннями про надання їм зазначених ділянок у власність, які були відразу погоджені, а відповідні накази про дозвіл на розроблення технічної документації підписані. 04 вересня 2019 р. ухвалою слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва було задоволено клопотання про арешт майна 163 земельних ділянок у рамках кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Тобто, замість додаткових гарантій соціального захисту, положення про першочергове отримання земельних ділянок учасниками бойових дій є інструментом для корупційних практик, а учасники бойових дій стають жертвами шахрайських схем [255].

Наступна стаття Кримінального кодексу України, якою передбачено злочин, що порушує норми законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, – стаття 190 «Шахрайство», якою встановлено, що заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) – карається штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років» [253]. Об'єктом цього кримінального правопорушення є право власності як охоронювані законом відносини між людьми, які виражаються у володінні, користуванні та розпорядженні майном. Предмет – як майно, так і право на нього. Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. В результаті шахрайських дій потерпілий – власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, добровільно передає майно або право на майно винній особі. Безпосередня участь потерпілого у передачі майнових благ і добровільність його

дій є обов'язковими ознаками шахрайства, які відрізняють його від викрадення майна та інших кримінальних правопорушень проти власності. Водночас, якщо потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною. Шахрайство – умисне кримінальне правопорушення. Винний бажає настання результату – звернення певного майна на свою користь. Що стосується упущеної вигоди, то винна особа, як правило, не має прямого умислу, і це виключає можливість визнання даного наслідку елементом будь-якої форми розкрадання. Шахрайство вчинюється з прямим умислом, отже винний усвідомлює, що на майно, яким він заволодіває, він ніяких прав не має. Він розуміє, що вчинює суспільне небезпечне протиправне діяння і передбачає розвиток причинного зв'язку й настання суспільне небезпечних наслідків [256].

Прикладом такого злочину, що порушив законодавство про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, є справа, де органами досудового розслідування ОСОБА_1 (ветеран війни) була обвинувачена за ч. 1 ст. 190 КК України (незаконне заволодінні чужим майном – земельною ділянкою державної форми власності шляхом обману). Згідно з матеріалами розслідування, отримавши 16 листопада 2016 року у власність земельну ділянку площею 0,25 га для ведення особистого селянського господарства за рахунок земель сільськогосподарського призначення комунальної власності Нижньосироватської сільської ради Сумського району Сумської області, ОСОБА_1, переслідуючи корисливі мотиви, шляхом обману працівників Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Сумській області, приховуючи від них факт одержання зазначеної земельної ділянки у використання, звернувся з письмовою заявою про надання дозволу на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки орієнтовною площею 2,00 га у власність для ведення особистого селянського господарства, зазначивши неправдиві відомості, що раніше право на безкоштовну приватизацію земельної ділянки за цим цільовим призначенням

згідно зі ст. ст.116, 118 Земельного кодексу України не використав. Судом досліджено матеріали справи та встановлено таке. До голови спілки ветеранів війни звернувся директор ТОВ, який повідомив, що має намір відмовитись від користування земельною ділянкою та передати її Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру для подальшого розподілення між ветеранами війни, а надалі, коли за його сприяння останні оформлять право власності на такі ділянки, він візьме у них ці ділянки в оренду. При цьому директор готовий був нести усі витрати, пов'язані із вказаними питаннями. Враховуючи такі обставини, були зібрані загальні збори військовослужбовців вказаної категорії та директор довів до відома ветеранів війни свої наміри. Після цього усім присутнім були надані бланки заяви. Ті присутні, хто бажав отримати земельні ділянки у власність, внесли особисті відомості до наданих бланків заяв та передали їх директору. ОСОБА_1 була серед присутніх на зборах, але чи писала заяву – він не пам'ятає. Через 2–3 тижні директор ТОВ попросив видати довіреності на оформлення документів, тому він роздрукував довіреності від імені усіх, хто подав заяви. А через деякий час він тільки передавав кожному із заявників – ветеранів війни, у тому числі ОСОБИ_1, пакети документів, які містили: договір оренди земельної ділянки та витяги обтяжень. Судом досліджено друкований текст заяви від імені ОСОБИ_1, в якому містилось прохання затвердити проєкт землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність (оренду) загальною площею 1,7950 га, для ведення особистого селянського господарства за рахунок земель сільськогосподарського призначення. За результатами розгляду справи судом було встановлено, що ОСОБА_1 не підписувала вказану заяву і підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності відсутні. На це рішення суду прокурором подано апеляційну скаргу [255].

Стаття 367 «Службова недбалість» Кримінального кодексу України встановлює, що службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам,

свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб – карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [253].

Не будь-яка службова особа може стати суб'єктом (тобто виконавцем) службових злочинів, а лише та, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Службова недбалість може виявлятися у формі бездіяльності, коли суб'єкт повністю не виконує покладені на нього службові обов'язки, або коли покладені на нього службові обов'язки хоча і виконуються, але неналежним чином – не так, як того потребують інтереси служби. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 1 ст. 367 Кримінального Кодексу України, є настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а за ч. 2 ст. 367 Кримінального Кодексу України – тяжких наслідків, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Службова недбалість виявляється в необережній формі вини як щодо діяння, так і щодо його наслідків [257].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить декілька статей, якими визначається відповідальність за порушення законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, а саме: стаття 41 «Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці», якою передбачено, що порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплата їх не в повному обсязі, терміну надання посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та фізичними особами-підприємцями працівникам, у тому числі колишнім, на їхню вимогу документів стосовно їх трудової діяльності на даному підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи-підприємця, необхідних для призначення пенсії

(про стаж, заробітну плату тощо), визначеного Законом України «Про звернення громадян», або надання зазначених документів, що містять недостовірні дані, порушення терміну проведення атестації робочих місць за умовами праці та порядку її проведення, а також інші порушення вимог законодавства про працю тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Частина 2 визначає, що Порушення встановлених законом гарантій та пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [258].

З цього приводу необхідно зазначити, що громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Ці положення закріплені Конституцією України. Об'єкт: встановлені законодавством права громадян на працю, на оплату праці, на охорону праці, на соціальний захист у випадку втрати годувальника чи працездатності та інші права відповідно до чинного законодавства. Об'єктивна сторона виражається у вчиненні таких дій: порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати; виплата заробітної плати не в повному обсязі; інші порушення вимог законодавства про працю; порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону

праці. Суб'єкт: посадові особи, на яких законодавством покладено обов'язки з дотримання вимог законодавства про працю [259].

Наступною статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка передбачає відповідальність за порушення законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей, є стаття 172-16 «Бездіяльність військової влади», якою передбачена відповідальність за умисне невжиття заходів щодо припинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою покладених на неї службових обов'язків [258]. З об'єктивної сторони правопорушення може проявитися тільки в суспільно небезпечній бездіяльності. Суб'єктом правопорушення є військовий начальник, з'єднання, начальник військової установи Збройних Сил України чи іншого військового формування (скажімо, ректор військової академії, начальник шпиталю, директор військового господарства, начальник військового ремонтного підприємства тощо), а також будь-яка військова службова особа. З суб'єктивної сторони бездіяльність військової влади характеризується умисною або змішаною формою вини. При цьому ставлення військової службової особи до невиконання нею певних дій завжди є умисним [260].

Аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення дає підстави стверджувати, що на сьогодні відсутня цільова норма, в якій би було передбачено захист соціальних прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, саме тому пропонуємо доповнити КУпАП ст. «Бездіяльність посадових осіб щодо забезпечення прав ветеранів війни та членів їхніх сімей», в якій передбачити: «Умисне невжиття заходів щодо організації соціального та інших видів обслуговування, нестворення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття ветеранів війни та членів їхніх сімей тягнуть за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Висновки до розділу 3

Дослідивши зміст та особливості засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни ми прийшли до наступного.

Засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це інструменти впливу, що застосовуються публічною адміністрацією з метою адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення ветеранів війни та їхніх сімей.

Зазначені засоби застосовуються з метою захисту певної категорії осіб – ветеранів війни для досягнення максимальної ефективної реалізації гарантій, встановлених державою. Вони застосовуються для конкретної групи суб'єктів, які вступають в суспільні відносини з державою, забезпечують виконання встановлених зобов'язань для захисту інтересів ветеранів війни та членів їхніх сімей. Застосування цих засобів має породжувати певні наслідки для даної категорії суб'єктів та членів їхніх сімей. Вони забезпечуються примусовою силою держави, оскільки передбачені нормами права.

Аналіз видів та сутності засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни дає підстави говорити про необхідність внесення змін та доповнень до чинних нормативних актів у сфері земельних правовідносин, метою яких було б ефективне врегулювання процесу надання земельних ділянок ветеранам війни та членам їхніх сімей в порядку першочерговості стосовно інших категорій громадян. Також необхідно запровадити обов'язкове оцифрування і оприлюднення інформації про отримані ветеранами війни безоплатно земельні ділянки, проводити прозорий та повний аудит документації про відчуження комунальної та державної землі. Запропоновано провести моніторинг програм та підрахувати кількість виділених коштів на медичне забезпечення ветеранів війни; доповнити бюджети обласних рад та Державного

бюджету в частині виділення коштів на забезпечення безкоштовними ліками даної категорії осіб; здійснити моніторинг препаратів, які найчастіше використовуються при лікуванні ветеранів війни, та внести зміни до переліку ліків, які видаються безкоштовно.

В результаті дослідження змісту юридичної відповідальності за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни, було запропоновано авторську дефініцію зазначеного поняття, під яким розуміється: вид державного примусу, що застосовується компетентними органами публічної адміністрації за вчинене протиправне діяння або бездіяльність посадових осіб та громадян, винних в порушенні законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей.

Аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення дав можливість стверджувати, що на сьогодні відсутня цільова норма, в якій би було передбачено захист соціальних прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, саме тому запропоновано доповнити КУпАП ст. «Бездіяльність посадових осіб щодо забезпечення прав ветеранів війни та членів їхніх сімей», в якій передбачити: «Умисне невжиття заходів щодо організації соціального та інших видів обслуговування, нестворення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття ветеранів війни та членів їхніх сімей тягнуть за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в розв'язанні концептуальних питань адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. Найсуттєвішими науковими і практичними результатами дослідження є наступні:

1. Права людини – це універсальні, невід'ємні та недоторкані права, які гарантуються кожній людині та є необхідними для підтримання почуття власної гідності та забезпечення повноцінного життя. Основні ознаки, притаманні поняттю «права людини»: 1) вони є універсальними, невідчужуваними та недоторканими, а держава має забезпечувати їх реалізацію та гарантувати захист кожній особі, незалежно від її ознак, таких як національність, раса, стать, вік, релігія тощо; 2) ці права повинні бути захищені всіма країнами та для всіх людей, без будь-якої дискримінації; 3) права людини є недоторканими та не можуть бути порушені ніякими обставинами; 4) кожна людина має право на захист своїх прав, які охоплюють широкий спектр сфер життя, таких як свобода вираження, свобода думки, право на життя, право на освіту, право на працю, право на захист від насильства, право на здоров'я та багато інших; 5) кожна людина має право на захист своїх прав та на свободу від будь-якої дискримінації на будь-якій підставі; 6) права людини є невід'ємними та не можуть бути заборонені чи відняті будь-якою особою чи державою. Права ветеранів війни є частиною загального поняття прав людини і громадянина, але вони мають свої особливості, які відображають унікальні потреби і захист ветеранів війни.

2. Ветерани війни – це особи, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав відповідно до міжнародних домовленостей, медичні представники, волонтери, інваліди війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки участі в цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави. Основними ознаками поняття

«ветеран війни» є: участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших країн; підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства; факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби; строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та інших військових формуваннях; підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий білет, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо) та наявність спеціальних пільг та підтримки від держави; наявність рекомендації від відповідних військових органів та затвердження переліку ветеранів війни відповідно до законодавства.

3. Інститут захисту прав ветеранів війни має тривалу історію становлення та розвитку, пов'язану із ставленням держави до свого війська та його мотивацією у воєнних баталіях. На підставі результатів дослідження його генезису було виокремлено декілька періодів, кожен з яких має певні особливості: перший період – «Князівства» – почався в IX ст. та закінчився в XIV ст.; другий період має назву «Феодалний», він тривав з XIV ст. до XVIII ст.; третій період – «Імперський» – тривав з XVIII до початку XX ст.; четвертий період отримав назву «Радянської доби», він тривав з початку і до 90-х років XX ст.; сучасний період називається «Вільна країна», бере початок у 90-х роках XX ст. та наразі триває.

4. Механізм захисту прав ветеранів війни є одним із національних механізмів прав людини. Це система засобів, що застосовуються публічною адміністрацією для забезпечення гідного життя та підтримки тих, хто жертвував своїм здоров'ям та життям, захищаючи свою країну. Структуру механізму захисту прав ветеранів війни становлять: система нормативно-правових актів, якими урегульовано права даних суб'єктів; система органів публічної адміністрації, що забезпечує запровадження різноманітних засобів, завдяки яким

досягається мета встановленого механізму, та самі засоби, що є змістовною складовою даного інструменту.

5. Правове регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це вплив норм права на суспільні відносини, що виникають між публічною адміністрацією та ветеранами війни щодо захисту їхніх прав у різних сферах життя, таких як пенсійне забезпечення, освіта, професійна освіта, працевлаштування, соціальна адаптація, медичне обслуговування тощо, з метою перетворення їх в правовідносини, що гарантуються та охороняються державою.

6. Доведено необхідність прийняття нового закону України «Про статус ветеранів війни», в якому необхідно передбачити: нарахування пенсій та одноразових допомог відбувається відповідно до участі в боях за Батьківщину; збільшення максимального розміру пенсії за вислугу років до 90 % за умови збільшення граничної межі вислуги років до 30 років; збільшення одноразових виплат особам з інвалідністю внаслідок війни з особливим урахуванням специфіки поранення, що потребує протезування; посилення соціального захисту членів сімей загиблих та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; запровадження пільгових накопичувальних пенсійних програм для військових; покращення забезпечення, збільшення фінансування, стимулювання медичного персоналу госпіталів ветеранів війни; врегулювання питання відпусток військовослужбовців в умовах особливого періоду. Також аргументована необхідність прийняття Загальнодержавної програми підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, яка є системою заходів, що здійснюється на державному рівні з метою фінансової, соціальної, психологічної підтримки, а також сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем ветеранів війни та членів їхніх сімей, яким встановлено статус відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Метою Програми є запровадження дієвих заходів щодо адаптації та реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей. Програма сприятиме вирішенню соціальних проблем ветеранів війни, оскільки застосовує до їх вирішення принципи системності та комплексності, координує взаємодію публічних органів управління та місцевого

самоврядування. Програма прийтиме отриманню ветеранами війни та членами їхніх сімей різних видів соціальних послуг і створенню доступного середовища, що сприятиме зростанню рівня та якості їх життя, отриманню послуг із медико-соціальної та трудової адаптації. Фінансування заходів Програми має здійснюватися з державного бюджету.

7. Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на захист осіб, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби по захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав відповідно до міжнародних домовленостей, медичних працівників, волонтерів, інвалідів війни, ліквідаторів диверсійно-терористичних груп, вояків УПА, миротворців тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих діях та потребують спеціальної підтримки та допомоги від держави. Дослідження структури Міністерства у справах ветеранів війни дало підстави вести мову про необхідність зменшення кількості заступників Міністра до трьох; об'єднати патронатну службу Міністра та фінансове управління, реорганізувати у відділи та об'єднати з управлінням документообігу та звернень громадян та дати назву «Управління економічного забезпечення та документообігу»; департамент громадянської ідентичності та ветеранського розвитку об'єднати з директором стратегічного планування та європейської інтеграції та назвати «Директорат європейської та ветеранського розвитку»; юридичний департамент реорганізувати в управління, а також зменшити штатну кількість державних службовців в регіональних відділеннях.

8. Засоби адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни – це інструменти впливу, що застосовуються публічною адміністрацією з метою адаптації та психологічної реабілітації; забезпечення санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом; надання освітніх послуг; дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації; пільг у сплаті певних видів послуг; пенсійного забезпечення ветеранів війни та

їхніх сімей. Зазначені засоби застосовуються з метою захисту певної категорії осіб – ветеранів війни задля досягнення максимальної ефективною реалізації гарантій, встановлених державою. Аналіз видів та сутності засобів адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни дає підстави говорити про необхідність ухвалення змін та доповнень до чинних нормативних актів у сфері земельних правовідносин, метою яких було б ефективне врегулювання процесу надання земельних ділянок ветеранам війни та членам їхніх сімей в порядку першочерговості стосовно інших категорій громадян. Також необхідно запровадити обов'язкове оцифрування і оприлюднення інформації про отримані ветеранами війни безоплатно земельні ділянки, проведення прозорого та повного аудиту документації про відчуження комунальної та державної землі. Запропоновано провести моніторинг програм та підрахувати кількість виділених коштів на медичне забезпечення ветеранів війни; доповнити бюджети обласних рад та Державний бюджет в частині виділення коштів на забезпечення безкоштовними ліками даної категорії осіб; здійснити моніторинг препаратів, які найчастіше використовуються при лікуванні ветеранів війни, та внести зміни до переліку ліків, які видаються безкоштовно.

9. Юридична відповідальність за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни – вид державного примусу, що застосовується компетентними органами публічної адміністрації за вчинене протиправне діяння або бездіяльність посадових осіб та громадян, винних в порушенні законодавства про соціальний захист ветеранів війни та їхніх сімей.

10. Аналіз системи нормативно правових актів, якими урегульовано адміністративно-правовий захист ветеранів війни, дозволив обґрунтувати необхідність певних змін та доповнень, а саме:

– запропоновано доповнити закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» ст. «Право на захист військовослужбовців на випадок безробіття з незалежних від них обставин»;

– запропоновано соціальний захист сімей зниклих безвісти осіб, що брали участь у бойових діях прописати в законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»;

– зауважено, що в законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» законодавець використовує поняття «пропавший безвісти», що є помилкою перекладу та русизмом, саме тому пропонуємо замінити термін «пропавший безвісти» на «зниклий безвісти»;

– доведено необхідність внести зміни до закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» такого змісту: «Індексація пенсій військовослужбовців та членів сімей загиблих проводиться в порядку загальної індексації». Зазначено, що в умовах російської агресії, збільшується кількість інвалідів війни, які потребують тривалого лікування, що вимагає збільшення розміру одноразової виплати військовим, які отримали інвалідність під час служби;

– доведена необхідність внесення змін до Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян та виплати їм компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 такого змісту: «Учасники війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, забезпечуються путівками строком на 18–21 календарний день один раз на рік»;

– аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення дав можливість стверджувати, що на сьогодні відсутня цільова норма, в якій би було передбачено захист соціальних прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, саме тому запропоновано доповнити КУпАП ст. «Бездіяльність посадових осіб щодо забезпечення прав ветеранів війни та членів їхніх сімей», в якій передбачити: «Умисне невжиття заходів щодо організації соціального та інших видів

обслуговування, нестворення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття ветеранів війни та членів їхніх сімей тягнуть за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

-
1. Взято з сайту Україна – це ми! URL:<https://we.org.ua/kultura/znamenytiko-zatski-prysliv-ya-ta-prykazky>
 2. Федкевич Д. Чи казав Наполеон, що «народ, який не бажає годувати свою армію, незабаром годуватиме чужу»? URL:<https://provereno.media/blog/2021/09/07/govoril-li-napoleon-chto-narod-ne-zhelajushhi-j-kormit-svoju-armiju-vskore-budet-kormit-chuzhuju>
 3. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Захист прав ветеранів» Національної ради з відновлення України від наслідків війни (Липень 2022). URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/protection-of-the%20rights-of-war-veterans.pdf>
 4. Бучик А. Проблемні питання щодо пенсійного забезпечення ветеранів. Національна школа суддів України. Програма тренінгу для тренерів «Захист соціальних та інших прав військовослужбовців» (29-30 вересня 2022 року) URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_10_19_Buchyk.pdf
 5. Ветерани війни та військової служби скаржаться, що їм не індексують пенсії. Відео. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3403776-veterani-vijni-ta-vijskovo-i-sluzbi-skarzatsa-so-im-ne-indeksuut-pensii.html>
 6. Сучасна ветеранська політика: вимір перемоги? Новини ветеранів зі всієї України. URL: <http://nova.net.ua/suchasna-veteranska-polityka-vymir-peremohy/>
 7. Колпаков В. К. Правова природа відносин адміністративного судочинства. Право України 2016. № 2. С. 26.
 8. Артеменко А. Б., Батаєва К. В. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.

9. Вовчук Т. М. Адміністративно-правові засади здійснення державної політики щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 22 с.

10. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Харків. 2021. 296 с.

11. Башкатова В. В., Світличний О. П. Роль адміністративного права України у захисті прав і законних інтересів людини і громадянина: монографія Київ, 2016. 133 с.

12. Борн Г., Флури Ф., Ланн С. Контроль и управление: актуальность парламентського короля над сектором безопасности и его реформированием. Киев, Женева, Брюссель, 2006. 180 с.

13. Микитюк Д. Ю. Адміністративно-правове забезпечення статусу учасника бойових дій на Сході України. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021, 260 с.

14. Пилип В. В. Адміністративно-правовий статус учасників антитерористичної операції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2018. 200 с.

15. Ткаченко І. М. Адміністративно-правові засади реалізації соціальної функції держави: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 259 с.

16. Положення Про Офіс Президента України, затверджено Указом Президента України від 25 червня 2019 року № 436/2019. Офіційний вісник України від 05.07.2019, № 51, стор. 17, стаття 1734, код акта 94966/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text>

17. Про внесення змін до деяких постанов Верховної Ради України щодо предметів відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання:

Постанова Верховної Ради України 4 лютого 2015 року № 148-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 10, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-19/paran36#n36>

18. Деякі питання Секретаріату Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 665. Урядовий портал. URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-sekretariatu-kabinetu-ministriv-t240719>>

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 628. Про утворення Ради у справах осіб з інвалідністю. Урядовий портал. URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/249330434>

20. Положення про Міністерство у справах ветеранів України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 276). Офіційний вісник України від 15.01.2019, № 4, стор. 123, стаття 154, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#>

21. Структура Міністерства у справах ветеранів України. Портал Міністерства у справах ветеранів України URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy>

22. Контакти територіальних відділів. Портал Міністерства у справах ветеранів України URL:<https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy>

23. Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. Офіційний вісник України від 07.07.2015, № 51, стор. 52, стаття 1655, код акта 77475/2015 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>

24. Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730). Офіційний вісник України від 12.12.2014, № 97, стор. 51, стаття 2796, код акта 74935/2014. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>>

25. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Захист прав ветеранів» URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/protection-of-the%20rights-of-war-veterans.pdf>

26. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року, № 3551-XII. Редакція від 05.02.2023. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 45, ст.425. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

27. Про затвердження Порядку проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2022 № 663. Офіційний вісник України від 24.06.2022. № 49. стор. 334, стаття 2760, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-2022-%D0%BF>

28. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги в закладах охорони здоров'я Міністерства оборони, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерства внутрішніх справ, інших центральних органів виконавчої влади, які відповідно до закону здійснюють керівництво військовими формуваннями, особам, визначеним пунктами 7, 11-14 частини другої статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 150. Офіційний вісник України від 29.04.2022, № 33, стор. 235, стаття 1771, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2022-%D0%BF>

29. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які виконували бойове (службове) завдання із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в умовах безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з військовими формуваннями інших держав і незаконними збройними формуваннями: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 203. Офіційний вісник України від

24.03.2020, № 23, стор. 262, стаття 888, URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2020-%D0%BF>

30. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) м. Київ, Справа N 1-28/2008 22 травня 2008 року N 10-рп/2008. Офіційний вісник України від 06.06.2008, № 38, стор. 22, стаття 1272, код акта 43177/2008
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08>

31. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) м. Київ Справа N 1-29/2007 9 липня 2007 року N 6-рп/2007. Офіційний вісник України від 27.07.2007, № 52, стор. 138, стаття 2132
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>.

32. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 9 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року No 76-VIII (справа про соціальний захист ветеранів війни та членів їхніх сімей) від 18.12.2018, No 12-р/2018. Офіційний

вісник України від 25.01.2019, № 7, стор. 114, стаття 228
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18>

33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) від 17 березня 2004 року No 7-рп/2004. Офіційний вісник України від від 09.04.2004, № 12, том 1, стор. 208, стаття 763, URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-04>.

34. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі No 440/2722/20 (провадження No 11-349зai20). URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377739>.

35. Veteranus. Wiktionary, the free dictionary
URL:<https://en.wiktionary.org/wiki/veteranus>

36. Taciti, P. Corneli. Annalivm. Liber primvs / Publius Cornelius Tacitus // The Classics Page. The Latin Library. URL:
URL:<http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann1.shtml>

37. Cicero, M. Tvllivs. Philippicae // The Classics Page. The Latin Library. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/phil10.shtml>; Cicero. Philippics / translated by C. D. Yong. URL:http://lexundria.com/cic_phil/10/y

38. Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України. К.: ЦП «Компринт», 2014. Вип. 1(11). 140 с.

39. Taciti, P. Corneli. Annalivm. Liber primvs / P. Corneli Taciti // The Classics Page. The Latin Library URL:
<http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann1.shtml#42>

40. Svetonivs Tranqvillvs. Vita Divi Ivli / Gaius Svetonivs Tranqvillvs // The Classics Page. The Latin Library. URL:
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.caesar.html#70>

41. Cavenaille R. *Corpus Papyrorum Latinarum*. Wiesbaden, 102. 1958. S. 200 p.

42. Haynes, Ian P. *Blood of the Provinces: The Roman Auxilia and the Making of Provincial Society from Augustus to the Severans*. Oxford University Press, October 2013 448 pages.

43. Haynes, Ian P. *Blood of the Provinces: The Roman Auxilia and the Making of Provincial Society from Augustus to the Severans*. Oxford University Press, October 2013 448 pages. (338–367).

44. Ветеран. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD#:~:text=%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%2C%20%D0%B1%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%BD%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%83%20%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BE%D1%85%20%D0%B1%D0%BE%D1%8F%D1%85>.

45. Гайдунін О. О. Військова присяга в системі цінностей давньоримських воїнів: витоки військової корпоративної етики. *Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. Київ: ЦП «Компринт», 2014. Вип. 1(11). С. 5-11.

46. Шульженко Ф. П. Соціально-правова держава в Україні: проблеми становлення та модернізації. Монографія. Київ: КНЕУ. 2007. С. 197-198.

47. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Харків, 2021. С. 65.

48. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (IUS interpretatio = law of interpretation): методологічні засади цивілістичної теорії : монографія : [у 2 т.] ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г.яБурчака, Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Т. 1. 2020. с. 455–997

49. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 510 с.

50. Kotarbinski T. Traktat o dobrej robocie . Warszawa, 1965. 222 s.

51. Слуцький Є.Є. Теорія граничної корисності/ За ред. д-ра екон. наук В.М. Фещенко. Київ: КНЕУ, 2006. 528 с.

52. Операційні визначення // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 451.

53. Шаркова І. М. Принцип добросовісності в римському приватному праві : історія та сучасність : монографія / За наук, ред. В. Ф. Опришка. Київ : КНЕУ, 2011. 246 с.

54. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади. Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.03; НАВС. Київ, 2021. 510 с. Електронний репозитарій НАВС. URL:<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19536/6/Гайдулін-diss.pdf>

55. Операціоналізація понять. Операціоналізм. сайт "PSYERA" PSYERA. URL:https://psyera.ru/operacionalizaciya-ponyatiy-operacionalizm_15447.htm.

56. Code of Federal Regulations. The U.S. National Archives and Records Administration (2020). URL:<http://www.archives.gov/federal-register/cfr>.

57. Smith, R. T., & True, G. (2014). Warring identities: Identity conflict and the mental distress of American veterans of the wars in Iraq and Afghanistan. *Society and Mental Health*, 4, 147–161. doi:10.1177/2156869313512212.

58. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 року № 203/98-ВР Відомості Верховної Ради України, 1998, № 40-41, ст.249. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text>

59. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій. Закон України від 15 березня 2022 року № 2121-ІХ. Офіційний вісник України від 29.04.2022, № 33, стор. 43, стаття 1723 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#n13>>

60. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України. Закон України від 21 квітня 2022 року № 2217-ІХ. Офіційний вісник України від 24.05.2022, № 40, стор. 9, стаття 2147, код акта 111329/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n9>>

61. Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни, членами сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України окремих категорій осіб, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, та інших питань. Закон України від 12 січня 2023 року № 2864-ІХ. Офіційний вісник України від 17.02.2023, № 16, стор. 40, стаття 980, код акта 116610/2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-IX>

62. Артеменко А. Б., Батаєва К. В. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. С. 26–27.

63. Доннеллі Дж. Культурний релятивізм та універсальні права людини. Права людини: концепції, підходи, реалізація / пер. з англ.; під ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. С. 129–144.

64. Філософія прав людини. / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр. 320 с

65. Бремс Е. Вороги чи союзники? Фемінізм та культурний релятивізм як дисидентські голоси в розмові про права людини. Права людини: концепції, підходи, реалізація / пер. з англ. під ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. С. 145–173.

66. Велика українська юридична енциклопедія[Текст] : у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В. Я. та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016

67. The New Encyclopedia: Micropaedia (1988). Vol. 6. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A6dia_Britannica

68. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

69. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

70. Васильєва М. С. Права людини. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2: Філософія права. Х.: Право, 2017. С. 360-361

71. Рабінович П. М. Основоположні права людини: до загальнотеоретичної інтерпретації// Філософія права і загальна теорія права. 2015. № 1–2. С. 327–340

72. Вірджинська декларація. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?do=print&id=946555693>

73. Білль про права Конституції США. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Поправки_до_Конституції_США

74. Декларація прав людини і громадянина. URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_прав_людини_і_громадянина

75. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103

76. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

77. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042

78. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. 23-й Міжнародний захист прав людини : навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко, Є. М. Щербина. Дніпро: ДДУВС, 2020. 260 с.

79. Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини URL: <https://rv.tax.gov.ua/baner/vseukrainskiy-tijden-prava/398078.html>

80. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

81. Конституція України (із змінами і доп.). Київ : Атіка, 2006. 64 с.

82. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 // Юридична енциклопедія:[у 6 т.]/ ред. кол.: Ю. С. Шемшученко(відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К - М. 792 с.

83. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права URL: <https://uk.wikipedia.org/>

84. Офіційний текст Женевських конвенцій про захист жертв воєнних конфліктів 1949 року та додаткових протоколів до них 1977 року URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/treaty/treaty-gc-1-1949.htm>

85. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>

86. Конвенція про права інвалідів. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/konvenciya-pro-prava-invalidiv.html>

87. Конвенція про відпустки для військовослужбовців (1970 рік):
URL:https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C132

88. Конвенція про захист заробітної плати (1949 рік):
URL:https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095

89. Конвенція про соціальний захист (мінімальні стандарти) (1952 рік)
URL:
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102

90. Конвенція Міжнародної організації праці URL:
<https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:1:0::NO>

91. Офіційний текст Конвенції про права людини та основні свободи та її додаткових протоколів URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005>

92. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989 рік):
URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

93. Міжнародна конвенція про боротьбу з насильством проти жінок та дітей (2000 рік). URL:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/violenceagainstwomen.aspx>

94. Конвенція про права людини та бізнес (2011 рік) URL:
https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/ProtectRespectRemedy/UNGuidingPrinciplesBusinessHR_ru.pdf

95. Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки URL: сайт ОБСЄ <https://www.osce.org/uk/node/253046?download=true>

96. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Протокол ратифіковано із заявою Законом України N 1845-IV від 23 червня 2004. Відомості Верховної Ради. 2004. N 38. Ст.476

97. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Сайт Міністерства юстиції України URL: <https://minjust.gov.ua/m/mijnarodniy-kriminalniy-sud>

98. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

99. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 08 лютого 2006 3413-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

100. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закону України від 19 квітня 1991 року № 918-XI //Відомості Верховної Ради України. 1993. № 45. Ст.425

101. Конвенція IV Гаазького універсального договору. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/HR%20Handbook/HR%20Handbook%20Ukraine/IV_Hague_Convention.pdf.

102. Погосян Р.Е. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №1. С. 109-113. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1569>.

103. Антитерористична операція на сході України URL: <https://uk.wikipedia.org/>

104. Операція об'єднаних сил URL: <https://uk.wikipedia.org/>

105. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення. Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 232 с.

106. Про затвердження Порядку ведення переліків осіб, які мають право на отримання пільг, передбачених законодавством про ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2002 року № 1755 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1755-2002-%D0%BF>

107. Горбова, Н. А., Палюх, А. Я., & Пархета, В. І. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. Київський часопис права. 2023. №1. 47-52.

108. Макаренко Р. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. ПРАВО. 2013. №22. С. 141-148

109. Гарантії реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина URL: <https://mykolaivska.land.gov.ua>

110. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей: Закон України 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190

111. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 року № 1058-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 49-51. Ст. 376

112. Про військовий обов'язок та військову службу. Закон України від 25.03.1992 року № 2232-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 385

113. Деякі питання використання коштів для виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2023 р. № 239 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239-2023>

114. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014>

115. Про затвердження Порядку виплати доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Постанова

Правління Пенсійного фонду України від 24.12.2009 N 28-1 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0077-10>

116. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні: Монографія. Х.: Право, 2008. 160 с.

117. Мельник О. В. Проблемні питання стосовно захисту права інтелектуальної власності // Митна справа. 2003. № 1. С. 110–115.

118. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.

119. Військо Русі URL: <https://uk.wikipedia.org/>

120. Військо і військова організація URL:
<http://litopys.org.ua/istkult2/ikult251.htm>

121. Судебник царя Федора Іоанновича 1589 р. Текст судовика. URL:<https://ru.wikisource.org/wiki/>

122. Вишновецька С. В. Право соціального забезпечення України : навч.-метод. посіб. для студ. юрид. спец. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 320 с.

123. Погосян Р. Е. Правова природа проблеми правового захисту прав ветеранів війни. *Juris Europensis Scientia*. 2023. №1. С. 99-103. URL:
http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2023/19.pdf DOI
<https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.19>

124. Щербинін П. П. Особливості соціального захисту ветеранів військової служби у Російській імперії у XVIII – на початку XX ст. URL:
<https://journals.openedition.org/pipss/973>

125. Погосян Р. Е. Генезис становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. №7. URL:<https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-20>

126. Праці наради представників земств з питань здійснення земствами допомоги калічним воїнам, що відбулося Москві 5–7 жовтня 1916 р. М., 1917.

127. «Про ветеранів війни» Закон СРСР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4-04283-93#Text>

128. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 № 3551-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

129. Словник іншомовних слів. Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. С. 680.

130. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

131. Великий тлумачний словник сучасної української мови 250 000 слів. Видавництво Глорія. 2012 р. 864 ст.

132. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19–20. С. 179–185.

133. Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток української держави : зб. матеріалів ІІ наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 черв. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 144 с.

134. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.

135. Євтушенко О. Н. Державне управління (Основи теорії державного управління): [навчальний посібник у трьох частинах]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 268 с.

136. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та інші. К.: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

137. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності / кол. авторів ; за ред. Т. С. Смовженко, З. Е. Скринник. К. : УБС НБУ, 2015. 609 с.

138. Погосян Р.Е. Поняття правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду* : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 червня 2023 р.). Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. 189 с. С75-78.

-
139. Державне управління : [навч. посіб.] / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна та ін. ; за ред. А. Ф. Мельник. К. : Знання-Прес, 2003. 343 с.
140. Ткачук Н. І. Правовий механізм захисту інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Випуск 49. Том 2. С. 82–85.
141. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 6, т. 1. С. 53–57.
142. Державне управління в Україні : [навчальний посібник] / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К. : Вид-во ТОВ «СОМІ», 1999. 265 с.
143. Белий Д. О. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів. *Juris Europensis Scientia*. 2022. №1. С. 62-66
144. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 682. С. 33–35
145. Погосян Р.Е. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Наукові записки*. 2023. №14. С.152-156. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-152-156
146. Пришляк М. І. Механізм адміністративно-правового забезпечення медичного обстеження наречених в Україні: поняття та загальний аналіз складових елементів. *Держава та регіони. Сер. Право*. 2017. Вип. 3. С. 46–52.
147. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2004. 20 с.
148. Нижник Н. Системний підхід в організації державного управління : [навч. посібник] / За заг ред Н. Р. Нижник. К. : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.
149. Колпаков В. К. Адміністративне право України. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

-
150. Битяк Ю. П. Адміністративне право України. К.: Юрінком Інтер, 2006. 543 с.
151. Адміністративне право України (за заг. ред. Г. Ю. Гулевської, Т.О. Коломоєць). К. : Істина, 2007. 216 с.
152. . Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.]. Вид. 6-е. Х. : Консум, 2002. 160 с
153. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2004. 20 с.
154. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
155. Ківалов С. В. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса: Юридична література, 2002. 312 с.
156. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консул, 2006. 656 с.
157. Куца А. М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2011. 297 с.
158. Pro dopomohu osobam, iaki ie bezrobitnymy z nezalezhnykh vid nykh obstavyn: Konventsiiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi № 44 (23.06.1934), «Konventsii ta rekomendatsii, ukhvaleni Mizhnarodnoiu orhanizatsiieiu pratsi» 1919–1964, t. 1, Zheneva 1999, s. 219–227
159. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України 2 березня 2000 року N 1533-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 22. Ст.171
160. Пилипенко П., Раневич О. Право на соціальний захист від безробіття: міжнародний та національний досвід проголошення URL: https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/121609/PDF/10_Pilipenko__P_Ranevic_Pravo_na_socialnij_zahist_vid_bezrobitta_miznarodnij_ta_nacionalnij_dosvid_progolosenna.pdf

161. Порядок надання статусу учасника бойових дій залученим до конфіденційного співробітництва особам, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії або на інших територіях, де в період виконання зазначених завдань велися воєнні (бойові) дії: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1452-2021-%D0%BF#Text>

162. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 38. Ст.280

163. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів війни та запровадження електронного посвідчення ветерана: закон України від 12 січня 2022 року № 1954-IX URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-20#Text>

164. Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 1994 року № 302 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text>

165. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України 24 березня 1998 року № 203/98. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 40–41. Ст. 249

166. Погосян Р.Е. Законодавче визначення та розмежування понять «учасник бойових дій» та «учасник війни». *Актуальні проблеми національного законодавства*: зб. матер. Всеукр. наук.-прак. конф. (м. Кропивницький, 20 квітня 2023 р.). Ч. 1. Кропивницький, 2023. С.100-103.

167. Погосян Р.Е. Терміносистема правового захисту ветеранів війни: мат. VI Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму. (м. Київ, 18 травня 2023 р.). URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/TL/forum/schedConf/presentations>

168. Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. № 685 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2015-%D0%BF#Text>

169. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Юридичний вісник. 2022. №2. С. 171–180 URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2336/2628>

170. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: закон України від 06 жовтня 2005 N 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

171. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: закон України від 21 березня 1991 No 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

172. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 29. Ст. 399

173. Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які брали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України: закон України від 6 червня 2019 року № 2743-VIII Відомості Верховної Ради. 2019. № 26. Ст. 107

174. Про затвердження Порядку надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року №740 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-%D0%BF#Text>

175. Деякі питання соціального захисту ветеранів війни та членів сімей Захисників і Захисниць України. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2016 року № 336 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2016-%D0%BF#Text>

176. Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2020 року № 674 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2021-%D0%BF#Text>

177. Панченко Л. О. Поняття публічної адміністрації URL: <http://nkker.com/wp-content/uploads/2020/10/Admin.pr.-Lek.-6-P-23-Panchenko-22.10.2020.pdf>

178. Погосян Р.Е. Компетенція окремих центральних органів виконавчої влади щодо правового захисту ветеранів війни. *Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти* : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 грудня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. 176 с. С.172-174.

179. Поняття та принципи діяльності публічної адміністрації. Форум права. 2010. № 4. С. 522–525.

180. Радченко Л. М. Публічне адміністрування: сутність, принципи і механізми URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36061/Radchenko%20L.pdf?sequence=1>

181. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.

182. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. К.: Міленіум, 2003. 256 с.

183. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»); Житомирський державний технологічний університет. Житомир: Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

184. Бінько І. Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять. URL: https://revolution.allbest.ru/law/01379231_0.html

185. Оболенський О. Ю., Борисевич С. О., Коник С. М. Публічне управління: наукова розробка : опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни.. К. : НАДУ, 2011. 56 с.

186. Публічна адміністрація та її органи URL: <https://studopedia.org/14-10845.html>

187. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 № 19-IX URL: https://komspir.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/73203.html

188. Звіт про роботу Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів за період роботи восьмої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання: затверджене рішенням Комітету від «25» січня 2023 року (протокол № 141) URL: <https://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/31749.pdf>

189. Положення про Управління моніторингу прав військовослужбовців, поліцейських, ветеранів та інших осіб Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uprav-monitoring-prav-viysksluzhb-police-vet.pdf>

190. Про щорічну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3126-20#Text>

191. Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>

192. Порядок та умови надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких

осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

193. Психологічна допомога військовослужбовцям після їх перебування в умовах бойових дій URL: https://vin-ocssdm.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=441&catid=8&Itemid=108

194. В Україні з'явиться масштабна програма підтримки ветеранів війни URL: <https://www.unian.ua/war/v-ukrajini-z-yavitsya-masshtabna-programa-pidtrimki-veteraniv-viyni-shmigal-12098535.html>

195. Положення про Міністерство у справах ветеранів України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy>

196. Основні завдання структурних підрозділів URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/pro-nas/osnovni-zavdannya-strukturnih-pidrozdiliv>

197. Скорочення держслужбовців: в чому полягає нова ініціатива Кабміну та чого очікувати? URL: https://jurliga.ligazon.net/news/213595_skorochennya-derzhsluzhbovtsv-v-chomu-polyaga-nova-ntsativa-kabmnu-ta-chogo-ochkuvati

198. В Україні створять інститут помічника ветерана та сервісні офіси у справах ветеранів URL: https://lb.ua/society/2023/03/30/550542_ukraini_stvoryat_institut.html

199. Положення про Раду ветеранів України: Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 24 грудня 2018 № 3/2018 URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-radu-veteraniv-ukrayini>

200. Положення про громадську раду: Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 27 березня 2017 №7 URL: <https://mva.gov.ua/ua/konsultaciyi-z-gromadskisty/dlya-gromadskosti/gromadska-rada/gromadska-rada-pri-ministerstvi-u-spravah-veteraniv/2019-2021-roki/polozhennya-pro-gromadsku-radu>

201. Положення про Раду родин загиблих: наказ Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України 22 жовтня 2019 року № 71 URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/>

202. Положення про Міністерство оборони України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>

203. Порядок забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їхніх сімей: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. N 446 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF#Text>

204. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб санаторно-курортним лікуванням: постанова Кабінету Міністрів України № 200 від 31 березня 2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF#Text>

205. Реабілітація і медицина для військових. Перехід від тактики до стратегії URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2018/05/18/reabilitacziya-i-mediczina-dlya-vijskovih-perehid-vid-taktiki-do-strategii/>

206. Санаторно-курортне лікування ветеранів війни URL: <https://www.msp.gov.ua/content/sanatornokurortne-likuvannya-veteraniv-viyni.html?PrintVersion>

207. Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>

208. Відбулося чергове засідання Координаційної ради Трестового фонду НАТО з фізичної реабілітації (протезування) військовослужбовців, поранених в антитерористичній операції URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22312.html>

209. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 URL: <https://moz.gov.ua/polozhennja-pro-ministriv>

210. Законопроекти URL: <https://www.rada.gov.ua/news/zpn>

211. Держава забезпечує освітню підтримку ветеранів війни та учасників бойових дій URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhava-zabezpechuye-osvitnyu-pidtrimku-veteraniv-vijni-ta-uchasnikiv-bojovih-dij>

212. Державна цільова підтримка здобуття освіти: кому й у якому вигляді надається? URL: <https://law-in-war.org/derzhavna-czilova-pidtrymka-zdobuttya-osvity-komu-u-u-yakomu-vyhlyadi-nadayetsya/>

213. В Україні створюватимуть Центри ветеранського розвитку URL: <https://www.oblradack.gov.ua/v-ukrayini-stvoryuvatymut-tsentry-veteransko-rozvytku>

214. Уряд спростив процедуру звернення ветеранів до органів Пенсійного фонду України для оформлення пільг URL: <https://www.rv.gov.ua/news/uriad-sprostyv-protseduru-zvernennia-veteraniv-do-orhaniv-pensiinoho-fondu-ukrainy-dlia-oformlennia-pilh>

215. Про внесення змін до Положення про Департамент соціального захисту населення Донецької обласної державної адміністрації. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/publicinfo/LegalAct/1097-21.pdf>

216. Методичні рекомендації з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій: наказ Міністерства соціальної політики України від 30 грудня 2020 № 868 URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/80694/response/224551/attach/5/.docx?cookie_passthrough=1

217. Забезпечення санаторно-курортним лікуванням інвалідів та ветеранів війни URL: <https://imr.gov.ua/upravlinnya-pratsi-ta-sotsialnogo-zakhistu-naselennya/novini/3587-2zabezpechennya-sanatorno-kurortnim-likuvannyam-invalidiv-ta-veteraniv-vijni>

218. Порядок забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян та виплати їм компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад: постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2006-%D0%BF#Text>

219. Котюк В. О. Теорія права : [курс лекцій] : [навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів] / В. О. Котюк. К. : Вентурі, 1996. 208 с.

220. Державне управління: основи теорії, історія і практика : [навчальний посібник] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи / за заг. ред. Надолішнього П. І., Бакуменка В. Д. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 308 с.

221. Державне управління і місцеве самоврядування в Україні : [навчальний посібник в 2 т.] // В. І. Андріяш, О. М. Багмет, М. С. Іванов, О. Н. Євтушенко, Н. П. Підвашецька. Т. 2. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 388 с.

222. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посібник] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.

223. Гетьманцева Н. Д., Козуб І. Г. Засіб, спосіб і форма захисту трудових прав / Адвокат. 2009. № 11 (110). С. 37–42.

224. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

225. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод. Львів : Світ, 2007. 220 с.

226. Топ–10 корупційних ризиків. Медико-соціальної експертизи щодо встановлення інвалідності. Стратегічний аналіз корупційних ризиків за 2022 рік. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Karty-MSEK.pdf>

227. Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки рекомендує Верховній Раді прийняти три законопроекти і постанову URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234989.html

228. Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 196

229. Ждан О. І. Механізм фінансового контролю ефективності використання державних коштів. Донецький державний університет управління. Донецьк, 2009. С. 38-45

230. Панчишин В. Хто отримає грошову компенсацію на купівлю житла у 2022 році URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/13/hto-otrymae-groshovu-kompensacziyu-na-kupivlyu-zhytla-u-2022-roczii/>

231. Державна програма забезпечення доступним житлом ветеранів: що відомо URL: <https://bukoda.gov.ua/news/derzhavna-prohrama-zabezpechennia-dostupnym-zhytlom-veteraniv-shcho-vidomo>

232. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 № 1303 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>

233. Чи забезпечує держава учасників АТО правом на безкоштовне лікування? URL: <https://www.prostir.ua/?news=chy-zabezpechuje-derzhava-uchasnykiv-ato-pravom-na-bezkoshtovne-likuvannya>

234. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170

235. Відповідальність за продаж неякісних лікарських засобів URL: <https://bashtanskaotg.gov.ua/news/vidpovidalnist-za-prodazh-neyakisnih-likarskih-zasobiv-2020-12-29>

236. Щодо змін до законодавства у частині забезпечення санаторно-курортним лікуванням ветеранів війни та осіб з інвалідністю URL: <https://bcrda.gov.ua/news/1684912574/>

237 У Тернополі затвердили Порядок забезпечення путівками в санаторії для ветеранів війни URL: <https://te.20minut.ua/Podii/u-ternopoli-zatverdili-poryadok-zabezpechennya-putivkami-v-sanatorii--11783688.html>

238. Prozorro URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Prozorro>

239. Виділення земельних ділянок учасникам АТО URL: <http://www.i-law.kiev.ua>

240. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Розроблено та надруковано за підтримки Національного фонду на підтримку демократії (NED). 2022. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>

241. Державна аудиторська служба провела аудит виконання Міністерством соціальної політики України бюджетної програми «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів». Державна аудиторська служба України URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/uk/publish/article/145887?jsessionid=F69D83E70CA5D0ABA753F57D31789F96.app1>

242. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський ; Центр сприяння інституційному розвитку державної служби. К., 2005. 254 с

243. Плахотний А. Ф. Свобода та відповідальність (соціологічний аспект проблеми). Х.: Харк. ун-т, 1972. 152 с.

244. Рубцов В. П. Державне управління та державні установи : [навч. посіб. для дистанційного навчання] / В. П. Рубцов, Н. І. Перинська ; За ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. К. : Університет «Україна», 2008. 440 с.

245. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти). К.: Атіка, 2003. 287 с.

246. Євтушенко О. Н. Теоретичні основи державного управління : [навчальний посібник] / О. Н. Євтушенко, В. М. Ємельянов, Г. В. Коваль, С. П. Тимофєєв, В. С. Фуртатов. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 260 с.

247. Басін К. В. Механізм реалізації юридичної відповідальності та права людини. Часопис Київського університету прав. № 4. 2003. С. 9–14.

248. Зелена О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07, Київ:2007. 216 с.

249. Погосян Р.Е. Поняття юридичної відповідальності за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни. Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 травня 2022 р.) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 210 с. С.206-208.

250. Загальна теорія держави і права: Підручник. За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2002. 432 с.

251. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Навч. посібник. К.: Юрисконсульт, 2006. 355 с.

252. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посіб. К.: Атіка, 2001. 176 с.

253. Коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юрінком, 2001. 1104 с

-
254. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди
URL: <https://uk.wikipedia.org>
255. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81542302>
256. Шахрайство URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/>
257. Кримінальна відповідальність за службову недбалість (ст.367 КК України) URL: <https://go-advocate.com/kryminalna-vidpovidalnist-za-sluzhbovu-nedbalist/>
258. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Київ.: Атіка, 2020. 192 с.
259. Стаття 41. Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/kuap/8023-41.html>
260. Науково-практичний коментар до ст. 172-16 Кодексу про адміністративні правопорушення України URL: <http://www.jurists.org.ua/administrative-law/7095-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-172-16-kodeksu-pro-admnstrativn-pravoporushehnyya-ukrayini.html>

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Погосян Р.Е. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 109–113. DOI:10.35774/app2023.01.109

2. Погосян Р. Е. Генезис становлення та розвитку захисту прав ветеранів війни. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-20>

3. Погосян Р.Е. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Наукові записки*. Серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 152–156. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-152-156>

4. Погосян Р. Е. Правова природа проблеми правового захисту прав ветеранів війни. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.19>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Погосян Р.Е. Поняття юридичної відповідальності за порушення норм, якими урегульовано права ветеранів війни. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 18 трав. 2022 р.). К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 206–208.

6. Погосян Р.Е. Законодавче визначення та розмежування понять «учасник бойових дій» та «учасник війни». *Актуальні проблеми національного законодавства*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 20 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Кропивницький, 2023. С.100-103.

7. Погосян Р.Е. Терміносистема правового захисту ветеранів війни: матеріали VI Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму. (Київ,

18 трав. 2023 р.). 2023. К.: Національний авіаційний університет. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/TL/forum/schedConf/presentations>

8. Погосян Р.Е. Компетенція окремих центральних органів виконавчої влади щодо правового захисту ветеранів війни. *Глобальні тенденції та проблеми розвитку вищої освіти*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 1 груд. 2023 р.) Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 172–174.

9. Погосян Р.Е. Поняття правового регулювання адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 5 черв. 2023 р.). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 75–78.

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«10» березня 2019 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-
правовий захист прав ветеранів війни», поданого на здобуття ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081«Право» у науково-дослідну
діяльність Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Козіна Сергія Миколайовича, провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертації Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни», (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни, та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих

досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Сергій КОЗІН

Костянтин ШКАРУПА

А К Т

про впровадження результатів дисертації Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» у практичну діяльність Головного управління Пенсійного фонду України у Київській області

Результати дисертації Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» при можливості будуть впроваджені у практичну діяльність Головного управління Пенсійного фонду України у Київській області у вигляді пропозицій щодо удосконалення розуміння правових позицій адміністративно-правового захисту прав ветеранів війни.

На особливу увагу заслуговують пропозиції автора щодо внесення змін та доповнень до нормативно правових актів, якими урегульовано адміністративно-правовий захист ветеранів війни, а саме: запропоновано доповнити закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» ст. «Право на захист військовослужбовців на випадок безробіття з незалежних від них обставин»; запропоновано соціальний захист сімей зниклих безвісти осіб, що брали участь у бойових діях прописати в законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»; зауважено, що в законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» законодавець використовує поняття «пропавший безвісти», що є помилкою перекладу та русизмом, саме тому пропонуємо замінити термін «пропавший безвісти» на «зниклий безвісти»; доведено необхідність внести зміни до закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» такого змісту: «Індексація пенсій військовослужбовців та членів сімей загиблих проводиться в порядку загальної індексації». Зазначено, що в умовах російської агресії, збільшується кількість інвалідів війни, які потребують тривалого лікування, що вимагає збільшення розміру одноразової виплати військовим, які отримали інвалідність під час служби та ін.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці висновків і пропозицій до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи в частині .

Начальник юридичного управління
Головного управління
Пенсійного фонду України у Київській області
кандидат юридичних наук

Аліна СКОРОБОГАТОВА

04 грудня 2023 р.

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«18» березня 2011 р.

АКТ

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист
прав ветеранів війни», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі
спеціальності 081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту
публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Козіна Сергія Миколайовича, провідного наукового співробітника, доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертації Погосяна Роберта Едуардовича на тему «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правовий захист прав ветеранів війни» Погосяна Роберта Едуардовича вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Сергій КОЗІН

Костянтин ШКАРУПА